

QÜVVƏT ELMDƏDİR, ELMƏ DOĞRU!

AZİMUT

«HƏRBİ BİLİK» JURNALININ ELMİ-NƏZƏRİ BÜLLETENİ №6, 2016

HƏRBİ TƏHSİLİMİZ DAIM İNKİŞAF EDİR, TƏKMİLLƏŞİR VƏ YENİ UĞURLARA İMZA ATIR

QÜVVƏT ELMDƏDİR, ELMƏ DOĞRU!

AZİMUT

№ 6 (17) NOYABR-DEKABR 2016-CI İL

«HƏRBİ BİLİK» JURNALININ HƏRBİ ELMİ-NƏZƏRİ BÜLLETENİ

BAŞ REDAKTOR

Polkovnik-leytenant

Zakir HÜSEYNOV

BAŞ REDAKTOR MÜAVİNİ,
MƏSUL İCRAÇI

Polkovnik-leytenant

İsmayıl ABDULLAYEV

REDAKSIYA KOLLEGIYASI

**H.PİRİYEV
Z.HÜSEYNOV
B.QULİYEV
R.İSMAYİLOV
Q.MƏNSİYEV
A.HƏSƏNOV
A.BAYRAMOV
F.QULAMOV
B.GÖZƏLOV
S.BABAYEV
M.ABIYEV**

Redaksiyaya daxil olmuş əlyazmalar, fotolar, illüstrasiyalar geri qaytarılmır. Müəllif hərbi elmi-nəzəri və tarixi faktlara, açıq mənbələrdə çapına icazə verilməyən dövlət sirlərinin yayılmasına görə, keyfiyyətli çapa isə nəşriyyat məsuliyyət daşıyır.

Redaksiyanın mövqeyi müəlliflərin mövqeləri ilə üst-üstə düşməyə bilər. Bülletəndə verilmiş materiallar redaksiya kollegiyası tərəfindən müzakirə olunur.

M Ü N D Ə R İ C A T

DÖYÜŞ HAZIRLIĞI

KOMANDA-QƏRARGAH MƏŞQLƏRİ R. AĞASIYEV	2
MÜXTƏLİF DÖYÜŞ NÖVLƏRİNDƏ ATƏSLƏ ZƏRƏRVURMANIN ƏSASLANDIRILMASI Y. AXUNDOV	8
YAŞAYIŞ MƏNTƏQƏSİNDƏ MÜDAFİƏNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ Z. CƏFƏROV	12
MOTOATICI BRİQADANIN MÜDAFİƏ DÖYÜŞÜNDƏ İDARƏETMƏ MƏNTƏQƏLƏRİNİN MÜHAFİZƏSİ VƏ MÜDAFİƏSİNİN TƏŞKİLİ R. XƏLİLOV	18

SİLAH VƏ TEXNİKA

ZİREHLİ TANK SİLAHLARININ VƏ TEXNİKALARININ BƏRPASI Y. SADIQOV	26
---	----

BEYNƏLXALQ HƏRBİ ƏMƏKDAŞLIQ

MÜASİR DÖVRDƏ NATO ÖLKƏLƏRİNİN ORDULARINDA BİRLƏŞMƏLƏRİN DÖYÜŞDƏ TƏTBİQİ VƏ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ M. GÜLMƏMMƏDOV	29
NATO-DA QÜVVƏLƏRİN FORMALAŞMASI PROSESİ S. MUSTAFAYEV	34

MÜHƏNDİS HAZIRLIĞI

MÜDAFİƏNİN TƏŞKİLİ ZAMANI MANƏLƏRİN EFFEKTİVLİYİNİN HESABLANMASI S. MƏMMƏDOV	38
ƏRAZİDƏ QOŞUNLARIN YERLƏŞMƏSİNİN MÜHƏNDİS TƏMİNATI İ. HACIYEV	42

KƏŞFİYYAT HAZIRLIĞI

ÜMUMQOŞUN ORDUSUNDA KƏŞFİYYAT HİSSƏ VƏ BÖLMƏLƏRİNİN İDARƏ EDİLMƏSİ N. ABDİNOV	49
ƏMƏLİYYAT SƏVİYYƏSİNDƏ İNFORMASIYA İŞİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ METODİKASI Z. ZEYNALOV	53

KİMYA HAZIRLIĞI

RADİASIYA TƏHLÜKƏSİNƏ DAİR İŞARƏLƏMƏ VƏ ŞƏXSİ HEYƏTİN RADİASIYA TƏHLÜKƏSİZLİYİ E. QAPAQOV	59
---	----

RABİTƏ VƏ AVTOMATİK İDARƏETMƏ

DAĞLARDA QOŞUNLARIN İDARƏ EDİLMƏSİ VƏ RABİTƏNİN TƏŞKİLİ R. TAHIROV	67
---	----

HƏRBİ TƏHSİL

QRUP ÇALIŞMALARININ HAZIRLANMASI VƏ KEÇİRİLMƏSİ METODİKASI V. SADIQOV	73
--	----

KOMANDA-QƏRARGAH MƏŞQLƏRİ

Polkovnik Ruslan AĞASIYEV

SİLAHLI QÜVVƏLƏRİN HƏRBİ AKADEMİYASI

Elmi rəhbər: polkovnik Ədalət HƏSƏNOV

Açar sözlər: komanda-qərargah məşqləri, briqada, döyüşün planlaşdırılması, tapşırıqlar, rəhbər.

Ключевые слова: командно-штабные тренировки, бригада, планирование боя, задания, руководитель.

Keywords: team-staff training, brigade, combat planing, tasks, chief.

(xidmətləri, bölmələri) ilə bilavasitə rəislərinin rəhbərliyi altında keçirilir. Bir qayda olaraq, birmərhələli və birtərəfli olur. Qərargahların hazırlığı prosesində, birgə və ayrı qərargah

ÜMUMİ MÜDDƏALAR. QƏRARGAH MƏŞQİNİN HAZIRLIĞI ÜZRƏ RƏHBƏRLİYİN İŞİ

Komanda-qərargah məşqləri (KQM), qərargah zabitlərini praktiki olaraq vəzifə borclarını icra etmə və qarşılıqlı əvəzləmə üzrə öyrətməklə, eləcə də qərargahın və xidmətlərin bir idarəetmə orqanı kimi uyğunlaşması məqsədilə keçirilir. Mahiyyəti öyrədilənlərin taktiki vəziyyətin fonunda döyüşün planlaşdırılması və yaxud döyüşün gedişində vəzifə borclarına müvafiq olaraq bölmələrin idarə edilməsi üzrə müəyyən işin yerinə yetirilməsindən ibarətdir.

Komanda-qərargah məşqi birgə və ya ayrı icra edilə bilər. Birgə qərargah məşqləri qərargahın (briqadanın) tərkibi ilə komandirin və ya qərargah rəisinin rəhbərliyi altında keçirilir. Adətən komanda-qərargah məşqinə cəlb olunmuş qərargah insansiyalarından asılı olmayaraq, birtərəfli olmaqla, bir, iki, üçpilləli olur. Birpilləli məşqlər idarə ilə (hissə, briqada) tabelikdəki qərargahlar iştirak etmədən keçirilir. İkipilləli məşqlər korpus-briqada (diviziya-alay) və briqada-tabor (alay-tabor) səviyyəsində keçirilir. Üçpilləli məşqlər isə korpus-briqada-tabor (diviziya-alay-tabor) səviyyəsində keçirilir.

Ayrıca keçirilən qərargah məşqləri birləşmənin, birliyin (hissənin) idarə heyətinin şöbələri

məşqləri arasında müəyyən qarşılıqlı əlaqə olmalıdır. Qərargahın tam uzlaşmaması məqamında və yaxud yeni iş metodu və idarəetmə vasitələri öyrənilən zaman əvvəlcə ayrı qərargah məşqləri, sonra isə birgə qərargah məşqləri keçirilir. Digər hallarda isə qərargah zabitləri qarşıdakı birgə məşqlə başlaya bilər, sonra isə aşkar edilmiş çatışmazlıqlar ayrı qərargah məşqlərində aradan qaldırılır. Mövzunun kompleks öyrədilməsi zamanı qərargah məşqinin iki növü də tətbiq oluna bilər: qərargah məşqinin planlaşdırılması; hazırlanan sənədlər və onların qısa məzmunu.

Qərargah məşqlərinin hazırlığına aşağıdakılar daxildir:

- başlanğıc göstəricilərin müəyyən edilməsi və aydınlaşdırılması (təhlil edilməsi);
- qərargah məşqləri üçün zəruri sənədlərin hazırlanması;
- məşqi keçirən komandirlərin (rəislərin), köməkçilərin və öyrədilənlərin hazırlanması;
- qərargah məşqləri keçirilən yerlərin və onun maddi-tədris bazasının hazırlanması.

Qərargah məşqlərinin təşkili üçün başlanğıc göstəricilər – mövzu, tədris məqsədləri, tədris sualları, öyrədilənlərin tərkibi, vaxt və məşqin davam etmə müddəti, keçirilmə yeri, düşmən qoşunlarının mənsubiyyəti müəyyən edilir. Ərazidə keçirilən qərargah məşqlərinə hazırlıq üçün başlanğıc göstəricilərinə, xidmət göstərmə və təminat

üçün cəlb olunan bölmələrin tərkibi və motosurs sərifi də daxil edilir.

Qərargah məşqinin rəhbəri başlanğıc göstəricilərə mövzunun aydınlaşdırılması (öyrənilməsi) ilə başlayır. Sonra isə birgə məşqə birləşmənin (hissənin) öyrədilən idarə heyəti üçün, ayrıca məşqə isə şöbələrin (xidmətlər, bölmələr) zabidləri üçün kateqoriyasına görə tədris məqsədi müəyyən edilir. Zəif hazırlıqlı zabidlər üçün tədris məqsədlərində, döyüş sənədlərinin hazırlanması və yaxud digər vəzifələrin icrasında ilkin təcrübə və vərdislərinin aşılması nəzərdə tutula bilər.

Qərargah işlərində praktiki təcrübəsi olan zabidlər üçün tədris məqsədləri daha mürəkkəb şəraitdə və qısa zamanda vəzifə borclarını icra edərkən onların bacarıqlarını və səriştələrini digər vəzifəli şəxslərlə qarşılıqlı əlaqə və yaxud əvəz olunmağa hazırlayan zaman təkmilləşdirmə ola bilər. Birləşmənin idarə heyətinin zabidlərinin uyğunlaşdırılması (uzlaşdırılması) və hazırlıq səviyələrinin yoxlanılması qərargah məşqinin məqsədi adlandırıla bilər. Ərazidə keçirilən birgə qərargah məşqinin əsas tədris məqsədi birləşmənin idarə heyəti arasında uzlaşmanın artırılması və səhra vərdislərinin təkmilləşdirilməsidir.

Qərargah təlimi zamanı tədris sualları mövzunu konkretləşdirir və birgə məşqdə qərargah, şöbə (xidmət), maddi-texniki təminat və qoşun növü rəisləri üçün, ayrı məşqdə isə hər bir zabit üçün işin həcmi müəyyən edir.

Mövzunun geniş, məqsədyönlü alınması məqsədlə, keçirilən qərargah məşqi mərhələlər üzrə planlaşdırılır. Hər bir mərhələ qarşılıqlı olan tədris sualları, döyüş fəaliyyətinin müəyyən dövrlərində qərargahın işini əhatə edir.

Ayrı qərargah məşqinə adətən iki və üçdən az olmayaraq tədris sualı təyin edilir. Ayrı icra edilən bir neçə məşqlər, şöbənin (xidmətin) zabidləri üçün bir tədris sualının icrası ilə məhdudlaşdırıla bilər.

Qərargah məşqinə cəlb olunanların tərkibi məşqin növündən asılıdır. Misal olaraq, briqadanın (alayın) qərargahı, briqada və ya alay komandirinin müavinləri, xidmət, bölmə və qoşun növü rəis-

ləri cəlb olunurlar. Onların işini təmin etmək üçün zəruri sayda rabitə vasitələri və xidmət göstərən şəxsi heyət ayrılır. Briqadada keçirilən ayrı qərargah məşqinə briqadanın (alayın) qərargah rəisinin tabeliyində olan zabidlərdən cəlb oluna bilər.

Birgə qərargah məşqini icra etmək üçün adətən aşağıdakı sənədlər hazırlanır:

- xəritədə (krokidə) məşqin keçirilmə planı;
- taktiki məsələ (başlanğıc vəziyyət, ssenari);
- ilkin döyüş və döyüş sərəncamları;
- iki və üç mərhələli məşqlər üçün – komandirlərin, köməkçilərinin fərdi iş planları;
- təşkilati göstərişlər.

Ayrı qərargah məşqinə bir xəritədə bir plan, zəruri olduqda isə taktiki məsələ hazırlanır. Qərargah məşqinin keçirilmə planında aşağıdakı məsələlər nəzərdə tutulur:

- mövzu;
- tədrisin məqsədi və keçirilmə vaxtı;
- tədris sualları və onların icrasına ayrılmış vaxt;
- öyrədilənlərin tərkibi;
- motoehtiyat sərfinin norması;
- başlanğıc vəziyyət;
- məşq başlayana kimi tərəflərin qoşun birləşmələri;
- hər bir tərəfin birləşməsinin döyüş tapşırığı və onların komandirlərinin niyyəti, döyüş tapşırıqları;
- zəruri olduqda öyrədilən qərargahların birləşmə komandirinin əvəzinə qərar qəbul etməsi;
- qoşunların tapşırıqları;
- tədris suallarının icrası üçün məşqə qədər yaradılmış vəziyyət;
- məşq rəhbəri tərəfindən keçirilən tədbirlər.

Öyrənənlər üçün tapşırıq, onların şəraitə uyğunlaşması və əvvəlcədən dərəcə (tapşırığa) hazırlanması üçün nəzərdə tutulub. O, xəritədə (sxemdə) olan vəziyyətə əlavə olaraq yazılı formada və yaxud xəritədə izahedici yazı ilə işlənilib hazırlanılır və adətən ümumi vəziyyəti, xüsusi şəraiti, məlumat göstəricilərini, eləcə də məşğələlərə hazırlıq göstərişlərini özündə birləşdirir.

Ümumi vəziyyətdə:

- düşmən haqqında məlumat;
- öz qoşunlarımızın vəziyyəti və fəaliyyət xarakteri (1-2 pillə üst səviyyədə məlumatlar olmalıdır);

– hava və REM-in vəziyyəti qeyd olunur.

Xüsusi vəziyyətdə:

- düşmən haqqında əlavə məlumatlar (müəyyən olunmuş vaxtda);

– hərbi hissənin ətraflı vəziyyəti və fəaliyyəti haqqında tam məlumat, onun döyüş tapşırığı;

– qoşunların vəziyyəti və tapşırıqları;

– başqa lazımi məlumatlar qeyd olunur.

Sorğu məlumatlarda:

– şəxsi heyətin, döyüş və başqa texnika ilə komplektləşdirilməsi vəziyyəti;

– maddi-texniki vəsaitlərin (MTV) ehtiyatlarının varlığı;

– hava şəraiti haqqında məlumat;

– hərəkət istiqamətində ərazinin vəziyyəti;

– başqa məlumatlar qeyd olunur.

Yüksək səviyyəli qoşun birləşmələrinin qruplaşmalarının göstəriciləri və komandirlərin qərarları o həcmdə əks etdirilir ki, mövzunun ibrətamiz icra edilməsi və məşqin tədris məqsədinə nail olunması üçün zəruri hesab edilsin.

Planın qrafik hissəsində lazım gəldikdə öyrədilən zabidlərin işi üçün tələb olunan vəziyyətin digər göstəriciləri əks olunur.

Məşqin gedişində növbəti tədris suallarının icrası zamanı öyrədilən zabidlərin işi üçün zəruri hesab olunan qoşunların vəziyyətini və komandirlərin qərarlarını çatdırmaq məqsədyönlüdür. Əgər tədris suallarının icrası zamanı öz xarakterinə görə müxtəlif vəziyyətlər tələb olunursa, o zaman qoşunun vəziyyətinin növləri və onların komandirlərinin qərarları göstərilir. Məşq rəhbərinin keçirdiyi tədbirlərdə hər şeydən əvvəl əks etdirilir:

– qərargahın məşq rayonuna çıxarılma qaydası;

– əməliyyat vaxtının elanı;

– taktiki məsələnin elanı (başlanğıc vəziyyətin çatdırılması);

– öyrədilənlərin işlərinin məzmunu;

– tədris suallarının icra qaydası;

– zabidlərin, şöbələrin (xidmətlərin) və bütövlükdə qərargahın işinə nəzarət;

– işlənmiş sənədlərin yoxlanılması;

– məşqin təhlilinin keçirilməsi.

Bundan əlavə planda məşqin əsas göstəriciləri, zəruri əməliyyat-taktiki normativlər və arayış xarakterli məlumatlar göstərilə bilər. Adətən qərargah məşqinin icraedilmə planının hazırlanması, ümumi şəkildə hazırlanan qərargah məşqinin məqsədlərinin əsasını təşkil edir. Planda göstərilən məsələlər məşqin məqsədində də təhlil edilmiş şəkildə əksini tapır. Bundan sonra ərazidə keçirilən qərargah məşqinə hazırlıq zamanı ərazinin vizual kəşfi keçirilir.

Birgə qərargah məşqinin icra olunma planı qərargah rəisi tərəfindən (əgər məşqi o keçirirsə) imzalanır və birləşmə (hissə) komandiri tərəfindən təsdiq olunur. Məşqə hissə komandiri rəhbərlik edərsə, bu zaman məşqin planı təsdiq üçün yuxarı komandirə (rəisə) təqdim olunur. Ayrı qərargah məşqinin icra olunma planı onu icra edən vəzifəli şəxslər tərəfindən imzalanır, qərargah rəisi və ya onların bilavasitə rəisləri tərəfindən təsdiq olunur.

Taktiki məsələ, xəritəyə (sxemə), başlanğıc vəziyyətə əlavə olaraq mətn və ya izahlı yazı formasında işlənmiş ola bilər. Məsələnin hansı formada hazırlanmasından asılı olmayaraq, xəritədə ümumi və qismən vəziyyət, arayış xarakterli məlumatlar və öyrədilənlərə zəruri olan göstərişlər əks etdirilir.

Qərargah məşqinin rəhbərinin, zəruri olduqda onun köməkçilərinin hazırlanması, məşqin icraedilmə planının və onun icraedilmə metodikasının nəzəri müddələrinin sərbəst öyrənilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Bundan əlavə, məşq rəhbəri öz köməkçiləri ilə məşğələni sinifdə və ya ərazidə keçirə bilər.

Öyrədilənlər qərargah məşqinə hazırlaşan zaman döyüş nizamnaməsində, təlimatda və dərs vəsaitlərində göstərilmiş tələbləri, müvafiq olaraq mövzunu və tədris suallarını, nəzəriyyənin müddələrinə mənimsəməli, bəzən isə müəyyən praktiki işlər icra etməlidirlər.

Məşq rəhbəri şəxsən və yaxud köməkçiləri vasitəsilə, yalnız hazırlığın gedişini yoxlayır, qərarğahın zabitlərinə zəruri köməklik göstərir. Ərazidə icra edilən qərarğah məşqlərinin gedişində komanda-qərarğah maşınları və nəqliyyat vasitələrinin, rabitə bölmələrinin və qərarğah xidmətinin hazırlığı təşkil olunur və icra edilir.

Məşq keçirilən rayon adətən xüsusi hazırlıq tələb etmir. Məşq rəhbərinə zəruridir ki, onun ərazidə vizual öyrənilməsini keçirsin və idarəetmə məntəqələrinin açılmasını və mümkün hərəkət yollarını müəyyən etsin, meşə massivinin, əkin sahəsinin və mühafizəsi tələb olunan digər obyektlərin sərhədlərini təyin etsin. Məşqin keçirilmə yerinin hazırlanması, əgər o, xəritədə keçirilsə, öyrədilənlərin yerləşmə şəraitindən asılıdır. Daimi yaşayış məntəqəsində bölmələrin və xidmətlərin işi üçün yerlər hazırlanır, xidməti otaqlar qərarğah avadanlığı və hesablamaların mexanikləşdirmə vasitələri ilə təmir edilir, mühafizə və rabitə təşkil olunur, öyrədilənlərin istirahəti üçün otaqlar və digər tədbirlər keçirilir.

KOMANDA-QƏRARGAH MƏŞQİNİN İCRASI VƏ TƏHLİLİ

Ərazidə keçirilən birgə qərarğah məşqi mövzudan, tədris məqsədlərindən və tədris suallarından asılı olaraq birləşmənin idarə heyətinin daimi yaşayış məntəqəsindən çıxış rayonuna əvvəlcədən və ya çıxarılmasından sonra başlanıla bilər. Öyrədilənlərin çıxış rayonuna çıxarılmasına toplanış elan edildikdə və yaxud elan edilmədən başlanıla bilər.

Toplanışın elanı ilə birləşmənin idarə heyəti, döyüş hazırlığı üzrə öz vəzifə borclarının dəqiq və dərhal icra edilməsi üçün məşq edir.

Məşq rəhbəri əməliyyat növbətçisinin (hərbi hissə növbətçisinin) fəaliyyətlərinə, qərarğah zabitlərinin vaxtında toplanılmasına və onların təchizatına, qərarğahların mühafizəsinin gücləndirilməsinə, kəşfiyyatın və komendant xidmətinin təşkili üzrə keçirilən tədbirlərə, eləcə də daimi yaşayış məntəqəsindən çıxışın təşkilinə nəzarət edir.

Birləşmənin idarə heyəti ehtiyat toplanış rayonuna və yaxud qərarğah məşqinin keçirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş rayona çıxarıla bilər.

Öyrədilənlərin vəziyyətlə tanışlığı üçün taktiki məsələ toplanışın elanından əvvəl, elanı zamanı, irəliləmənin gedişində və yaxud çıxış rayonuna gəldikdən sonra təqdim edilir.

Təyin edilmiş rayona çıxışla, təlim rəhbəri öyrədilənlərin hər birini şəxsən müşahidə edərək zabitlərin idarəetmə məntəqəsini cəld, gizli açmalarına, məntəqələrdə işin təşkilinə, onların mühafizəsinə və müdafiəsinə nəzarət edir. Düşmənin gözlənilməz həmlələri zamanı fəaliyyət üsullarına, döyüş üçün həyəcan siqnallarının bilinməsinə, eləcə də idarəetmə məntəqələrinin mühafizəsinə cəlb olunmuş qüvvə və vasitələrin idarə olunmasına xüsusi diqqət yetirilir. Bunun üçün o, müvafiq vəziyyət yaradır.

ÖYRƏDİLƏNLƏRİN GÖSTƏRİCİLƏRİ, HESABLAMALARI VƏ TƏKLİFLƏRİ. QƏRAR QƏBUL ETMƏK

Hazırlama işlərinə başlamaları üçün onlara birləşmənin tapşırığını, xidmət və qoşun növü üzrə sərəncamların çatdırılması zəruridir. Sonra isə hər bir söhbədə, xidmətdə (briqadada – hər bir zabitin) hansı göstəriciləri, hesablamaları və təklifləri hazırlamağı, hansı vaxta və hansı formada məruzə edilməsi müəyyənəndirilməlidir. Məşq rəhbəri müəyyən edilmiş vaxtda təkliflərin və hesablamaların dəqiq izahına, tamlığına və əsaslandırılmasına diqqət yetirərək zabitlərin məruzəsini dinləyir.

Məşq rəhbəri döyüşün planlaşdırılması üzrə tədris suallarının icrası üçün, birləşmə (hissə) komandiri rolunda öz qərarını elan edir. Qərarğah zabitləri, xidmət və qoşun növü rəisləri bu qərarı xəritələrinə işləyirlər. Öyrədilənləri məşq etdirmək məqsədilə qərarları xəritədə dəqiq, ardıcıl və normal tempdə sözlə ifadə etmək zəruridir. Sonra məşq rəhbəri planlaşdırma üzrə göstəriş verir. Döyüş sənədlərinin hazırlığından sonra məşq rəhbəri onların məzmununu yoxlayır və düzəlişlər üçün qaytarır.

Döyüşün gedişində hissələrin idarə edilməsinin təşkili vəziyyətin genişləndirilməsi ilə başlayır. Bu iş texniki rabitə vasitələri ilə şifahi məruzə formasında, yazılı və yaxud qrafiki sərəncam formasında radioqram şəklində yerinə yetirilə bilər. Göstəricilərin daxil olması və ümumiləşdirilməsi ilə məşq rəhbəri əsas vəzifəli şəxslərin vəziyyəti qiymətləndirməsinin nəticələri və onların təklifləri üzrə məruzələri ilə tanış olur. Sonra isə qərarını elan edir, hansı sərəncamların və kimlərin tərəfindən verilməsinə göstəriş verir. Texniki rabitə vasitələri ilə qərarları öyrədilənlərə çatdırır. Radiomanəə yaratmaq və rabitənin pozulması yolu ilə zabitləri, vəziyyətin ağır şəraitində bölmələri idarə edə bilmələri üçün məşq etdirmək zəruridir.

Qərargahları yerdəyişmə zamanı qoşunları idarə edə bilməyə öyrətmək məqsədilə məşq rəhbəri yerdəyişmənin gedişində texniki rabitə vasitələri ilə vəziyyəti genişləndirir.

Məşq rəhbərinin və öyrədilənlərin fəaliyyətləri real döyüş şəraitinə uyğun şəkildə və ardıcılıqla icra olunmalıdır. Buna baxmayaraq öyrədilənlərin bəzi hallarda iş həcmi artacaqdır ona görə ki, məşqin gedişində onlar komandirlərin həll etdikləri bir neçə məsələni həll edəcəklər. Bu birləşmənin qərargahı öyrədilən və müxtəlif formalı birgə qərargah məşqi ilə müəyyən edilir, komandir isə onun rəhbəri adlanır.

Buna baxmayaraq, qərargah məşqində öyrədilənlərə bu və ya digər tədris suallarının icrası zamanı yetərli bacarıq nümayiş etdirməklə, onlara aşkar olunmuş çatışmazlıqların aradan qaldırılması və işləri döyüş nizamnamələrinin tələblərinə uyğun, qərargah tələbləri səviyyəsində icra etmək məqsədilə əlavə vaxt ayrılır. Bunun üçün məşq rəhbərinin müəyyən ehtiyat vaxtı olmalıdır.

Ayrı qərargah məşqi adətən öyrədilənlərin hazırlığının yoxlanılması ilə başlanılır. Zabitlərin vəzifə borclarının icrasının ilkin təlimi zamanı adətən fərdi metoddan istifadə olunur. Məşq rəhbəri başlanğıc vəziyyəti təlimdə iştirak edənlərə çatdırır, hər bir öyrədilən üçün tapşırığı müəyyən edir və onun yerinə yetirilməsi üçün zəruri vaxt ayırır. Əgər məşq, zabitlərin vəzifə borclarının ic-

rası zamanı praktiki sərişələrini təkmilləşdirmək məqsədilə keçirilsə, məşq rəhbəri başlanğıc vəziyyəti çatdırdıqdan sonra ümumi tapşırıq verir. Öyrədilənlər sərbəst olaraq öz vəzifələrini icra edirlər və müəyyən edilmiş zaman sona çatdıqdan sonra isə onun yerinə yetirilməsini məşq rəhbərinə məruzə edirlər.

Ayrı məşqdə, birləşmənin idarə heyətinin, xidmət və şöbələrinin daxilində vəzifələrin icra olunması qarşılıqlı əvəzolunma ilə adətən zabitlər öz vəzifə borclarını tam mənimsədikdən sonra icra edilir.

Belə məşqlərin icra olunma qaydası müxtəlif formada ola bilər. Buna baxmayaraq, yerinə yetirilən iş həcmi məşq rəhbəri ilə bölüşdürür ki, öyrədilənlər növbə ilə ayrılmış vaxtda şöbə tərəfindən yerinə yetirilən sənədləri hazırlaya bilsinlər. Digər halda isə öyrədilənlər eyni bir sənədi elementləri üzrə hazırlamalıdır.

Beləcə öyrədilənlər döyüş taktiki təlimi planlaşdıran zaman bölük üçün bölüyün döyüş uyğunlaşmasının sonunda, tabor üçün isə taborun döyüş uyğunlaşmasının sonunda döyüş atışı nəzərdə tutulur. Briqadanın taktiki təlimi tədris ilinin istənilən vaxtında keçirilə bilər. Təlimə komandir rəhbərlik edir.

Təlim mövzusu və onun məzmunu öyrədilən hissələrin, bölmələrin təyinatından, şəxsi heyətin bilik və təcrübə səviyyəsindən, ərazinin xarakterindən və şəraitindən asılı olaraq müəyyən edilir. Təlim mövzusu kompleks şəkildə olmaqla, əsas döyüş növlərində gecə və gündüz döyüş tapşırığını yerinə yetirmək, yerüstü, hava (dəniz) düşməni ilə döyüş aparmağın təşkili, təşkilat məsələlərinin tam icra olunması və düşmənin radioelektron əks-təsir şəraitində bölmələrin idarə olunması, döyüşün bütün xüsusi texniki və arxa cəbhə təminatı növlərinin təşkili və yerinə yetirilməsi işləri daxildir.

Bölük və tabor taktiki təlimlərində tanklardan döyüş atışı ştat artilleriya sursatı ilə yerinə yetirilir.

Döyüş atışı sahəsinin ölçüsü və ərazinin xarakteri aşağıdakı meyarları təmin etməlidir:

– bütün atış bölmələrinin döyüş düzülüşünün elementlərinin yerləşməsi;

– təlim məqsədi və ərazinin xarakterinə uyğun olan hərtərəfli hədəf durumu yaratmağı;
 – müxtəlif döyüş düzülüşü zamanı və bir neçə hüdudda bölmələrin və hissələrin atəş etmələrini;
 – cəlb olunan bütün atəş vasitələrinin atışını;
 – hər bir atəş vasitəsinin uzaqlıq məsafəsindəki uçuş sahəsini və yan müdafiə zonasını;
 – aviasiya və HHM vasitələrini nəzərə almaqla atəşlə və bölmələrlə manevrini.

Əgər aviasiya üçün hədəflər döyüş atışı sahəsində yerləşdirilibsə, o zaman uçuş zonasını, yəni bombanın, raketin, mərminin hava atışlarında mümkün yayınmanın sərhədləri göstərilir. Hər bir silah növünə silahın döyüş imkanları nəzərə alınaraq müdafiə zonası və uçuş sahəsini müəyyən edilir. Döyüş atəşi sahəsinin sərhədi atış zamanı atəş istiqamətində və uzaqlıq məsafəsində mümkün maksimal yayınma nəzərə alınmaqla müəyyən edilir. Döyüş atışı əmrini yazan zaman əvvəlcə birinci müddəanı sərbəst olaraq ifadə edir. Sonra isə məşq rəhbəri bir-iki zabiti dinləyir və məşqi yekunlaşdırır. Bu ardıcılıqla döyüş əmrinin növbəti müddəalarını hazırlayır. Yekunda məşq rəhbəri öz variantını təklif edə bilər.

Təhlil qərargah məşqinin yekun mərhələsi adlanır və ona bütün öyrədilənlər cəlb olunur. Təhlil şəxsən məşq rəhbəri tərəfindən keçirilir. Təhlilin vaxtlı-vaxtında və ibrətamiz icra edilməsinin təmin edilməsi üçün məşq rəhbəri ona hazırlığı məşqin başlanmasından əvvəl başlayır və fasiləsiz olaraq məşqin gedişi zamanı davam etdirir. Məşqin başlanmasına kimi məşq rəhbəri taktiki məşqin sxemini hazırlayır, təlim və döyüş təcrübəsindən nümunələri seçir, nəzəriyyənin məsələlərini öyrənir. Məşqin gedişində o, şəxsi müşahidəsi və köməkçilərinin məruzəsi əsasında öyrədilənlərin işləri və onlar tərəfindən hazırlanan sənədlərin məzmunu haqqında göstəriciləri toplayır.

Məşq rəhbəri təhlildə mövzunu, tədrisin məqsədini göstərir, taktiki məqsədi və məşqin gedişini açıqlayır. O, öyrədilənlərin fəaliyyətini araşdıraraq tədris suallarının icrası zamanı onların işini qiymətləndirir. Yekunda isə qoyulmuş tədris məqsədinə hansı səviyyədə nail olunduğunu müəyyən

edir, idarə heyətinin, bütövlükdə qərargahın (şöbənin, xidmətlərin), əsas vəzifəli şəxslərin (hər bir zabitin) işinə qiymət verir və aşkar edilmiş nöqsanların aradan qaldırılması göstərişini verir.

NƏTİCƏ

Komanda-qərargah məşqləri (KQM), qərargah zabitlərini praktiki olaraq vəzifə borclarının icra etmə və qarşılıqlı əvəz edilmə üzrə öyrətməklə, eləcə də qərargahın və xidmətlərin bir idarəetmə orqanı kimi uyğunlaşması məqsədilə keçirilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Qrup çalışmalarının, komanda-qərargah məşqlərinin və radioməşqlərin təşkili və keçirilməsi üzrə metodiki tövsiyələr. Bakı, 2014
2. Методика тактической подготовки офицеров штабов и войск. Москва, 1974
3. Quru Qoşunları taktiki fəaliyyətləri üzrə döyüş təlimatı. I hissə. Bakı, 2015
4. Xüsusi şəraitlərdə qoşunların döyüş fəaliyyəti. Bakı, 2005

РЕЗЮМЕ

КОМАНДНО-ШТАБНЫЕ ТРЕНИРОВКИ

Р. АГАСИЕВ

КШТ проводится с целью обучать штабных офицеров практически выполнять свои должностные обязанности и обучению взаимодействия для замены, а также проводится с целью приспособления всех служб и штаба как единый орган управления.

SUMMARY

TEAM-STAFF TRAINING

R. AGASIYEV

Team-staff training is training of officers to carry out their duties in practice and it is carried out to conform the staff and services as one body of management.

MÜXTƏLİF DÖYÜŞ NÖVLƏRİNDƏ ATƏSLƏ ZƏRƏRVURMANIN ƏSASLANDIRILMASI

Polkovnik-leytenant Yusif AXUNDOV

SİLAHLI QÜVVƏLƏRİN HƏRBİ AKADEMİYASI

Açar sözlər: düşməne atəslə zərərvurma, ümumi və bilavasitə atəslə zərərvurma, raket və artilleriya qoşunları, atəslə zərərvurmanın effektivliyi.

Ключевые слова: огневое поражение противника, общее и непосредственное огневое поражение, ракетные и артиллерийские войска, эффективность огневого поражения.

Keywords: fire damage, general and direct fire damage, missile and artillery troops, effectiveness of fire damage artillery.

Ümumqoşun döyüşünün növündən asılı olaraq istər keçmişdə, istərsə də indi düşməne atəslə zərərvurma ən aktual mövzulardan biridir. Bu məsələ hər bütəxəssislərini daim düşünməyə və yeni silah nümunələri yaratmağa döyüş tətbiqi ilə bu sahəni həmişə diqqət mərkəzində saxlamağa vadar edir. Hazırda bir çox inkişaf etmiş ölkələrin ordularında düşməne atəslə zərərvurmanın təkmilləşdirilmiş metod və üsulları tətbiq edilməkdədir. Lakin hər bütəxəssisləri onun hansı istiqamətdə inkişaf etməsini proqnozlaşdırmaqda çətinlik çəkirlər.

Nəzərə alsaq ki, döyüşün növündən asılı olmayaraq düşməne atəslə zərərvurmanın əsas atəş tapşırıqları raket və artilleriya qoşunlarının birləşmə və hissələrinin payına düşür, deməli, döyüş növündən asılı olmayaraq, bizim raket və artilleriya qoşunlarının birləşmə və hissələrinin döyüş tətbiqini təhlil etməmizə və daha səmərəli metodların müəyyən edilməsinə, eləcə də mövcud olan nizamnamələrin, təlimatların tələblərinə yenidən baxılmasına, daha da təkmilləşdirilməsinə tələbat yaranıb. Bu fəaliyyətlərə tələb olunan elmi yanaşma, mövzunun aktuallığını bir daha təsdiqləyir.

Düşməne atəslə zərərvurma – düşmənin döyüş

potensialının qarşıya qoyulmuş tapşırığın yerinə yetirilməsinə şərait yaradacaq qədər zəiflədilməsi məqsədilə müxtəlif növ adi silahlardan onun qoşunlarına və obyektlərinə uzlaşmış şəkildə və təyin olunmuş qaydada atəş təsirinin göstərilməsindən ibarətdir.

Düşməne atəslə zərərvurma qaydası düşmənin obyektlərinə və qruplaşmalarına, yerinə yetirilən taktiki tapşırıqlara müvafiq olaraq ümumqoşun komandiri tərəfindən təyin edilən atəş təsirinin ardıcılığından ibarətdir. Bu zaman tətbiq oluna bilər: eyni vaxtda atəş təsiri – atəslə zərərvurmanın mövcud güc və vasitələri eyni vaxtda təyin olunmuş atəş tapşırıqlarını tam həcmdə yerinə yetirməyə imkan verir; ardıcıl atəş təsiri – atəslə zərərvurmanın mövcud güc və vasitələri yalnız ardıcıl olaraq təyin olunmuş atəş tapşırıqlarını tam həcmdə yerinə yetirməyə imkan verir. [1]

Döyüşlərin (əməliyyatların) gedişində yerinə yetiriləcək atəş tapşırıqlarının icrasından asılı olaraq düşməne atəslə zərərvurma iki mərhələdə ümumi və bilavasitə atəslə zərərvurma formasında həyata keçirilir.

Ümumi atəslə zərərvurma – birliyin əməliyyat

tapşırığının ümumilikdə yerinə yetirilməsi dairəsində, birliyin tabeliyində olan atəşlə zərərvermə güc və vasitələrinin, ayrılmış resurs çərçivəsində raket və artilleriya qoşunlarının atəşlə zərərvermə güc və vasitələrinin birliyin əməliyyat zolağında düşmən qoşunlarına, onun obyektlərinə atəş təsirindən ibarətdir. O, yuxarı komandanlığın (birlik və daha yuxarı səviyyədə) planına əsasən təşkil edilir və düşmənin əməliyyat düzülüşünün bütün dərinliyinə keçirilir. Düşməne ümumi atəşlə zərərvermə kütləvi atəş zərbəsi, cəmləşdirilmiş atəş zərbələri və əməliyyatın gedişində düşməne sistematik atəş təsiri formalarında aparılır. [1]

Nəzərə alaq ki, əvvəllər düşməne atəşlə zərərvermə bütün atəşlə zərərvermə vasitələrinin kompleks şəkildə imkanları ilə planlaşdırılıb keçirilirdi, belə olan halda isə düşmənin döyüş potensialını hücum edən və yaxud müdafiə olunan tərəf üçün aşağı salmaq və onların fəaliyyətləri üçün əlverişli şərait yaratmaq mümkün olmurdu. Bu zaman hücumun gedişində düşmənin güclü müqavimətinə, müdafiənin gedişində isə düşmənin üstün qüvvələrinin zərbələrinə məruz qalır və nəticədə böyük itkilərlə döyüş tapşırığının icrası mümkün olmurdu. Hazırda düşməne atəşlə zərərvermə o həddə qədər inkişaf etdirilib ki, demək olar ki, onun effektiv icrasından döyüşün (əməliyyatın) nəticəsi asılıdır.

Məsələn, döyüşün növündən asılı olaraq döyüşdən əvvəl yuxarı komandanlığın atəşlə zərərvermə imkanları ilə düşməne ümumi atəşlə zərərvermə zamanı tabelikdə olan bölmələrin kəşfiyyatdan və atəşdən cavabdehlik zolağı daxilində düşməne zərər vuraraq onun döyüş potensialının aşağı salınması, tabelikdə olan bölmələrin döyüş tapşırığının yerinə yetirilməsinə yaradılan əlverişli şəraitdir. Əlbəttə, düşməne ümumi atəşlə zərərvermənin nəticəsi ən azından 30% (0,3) təşkil etməlidir ki, bilavasitə atəşlə zərərvermə zamanı düşünülmüş (planlaşdırılmış) nəticə əldə etmək mümkün olsun.

Nəzərə alsaq ki, döyüş tapşırığı yerinə yetirən istənilən bölmənin döyüş fəaliyyəti onun döyüş imkanları ilə müəyyən edilir, o zaman raket və artilleriya qoşunlarının birləşmə və hissələrinin dö-

yüş imkanlarını təhlil edərək onların döyüş imkanları ilə atəşlə zərərvermə zamanı hücumda və müdafiədə hansı nəticələr əldə edə bilməsi üçün əvvəlcədən müəyyən hesablamalar aparılır. Bu hesabatların nəticəsindən məlum olur ki, hazırda ştatında olan artilleriya bölmələrinin imkanları ilə motoatıcı (mexanikləşdirilmiş, dağ-atıcı) birləşmələr hücumda digər zərbə istiqamətində, müdafiədə isə digər istiqamətdə belə müdafiə olunma imkanında deyil. Belə olan halda ümumi atəşlə zərərvermənin nəticəsindən faydalanmaq və bilavasitə atəşlə zərərvermənin effektivliyini artırmaq məqsədilə yuxarı komandanlıq tabeliyində olan birləşmələri özünün atəşlə zərərvermə vasitələri ilə gücləndirməlidir. Belə ki, raket və artilleriya qoşunlarının birləşmə və hissələrinin bir hissəsini (hesabatla müəyyən olunan tələbata müvafiq olaraq) tabeliyində olan döyüş tapşırığı yerinə yetirən birləşmənin əmrinə əlavə olaraq verir və bu bölmələrdən artilleriya qrupları yaradılır.

Əlbəttə, bu zaman əsas məsələlərdən biri də raket və artilleriya qoşunlarını qruplaşdırıb düşməne qarşı tətbiq etməkdir. Bu qoşun növünün döyüş tətbiqinin təcrübəsi onu göstərir ki, silah miqdarı çox olduqda adətən çoxməqsədli (ordu, diviziya, alay) artilleriya qrupları yaradılır, asanlıqla idarə olunur və düşməne atəşlə zərərvermə üzrə çox effektiv istifadə edilir. Lakin artilleriya silahları az olduğu hallarda isə yalnız bir məqsədli qruplar yaradılır (bilavasitə dəstək üçün və ya uzaqdan atəş zərbələri endirmək üçün) və düşmən qruplaşması tərkibindən obyekt seçmə üsulu ilə düşməne atəşlə zərərvermə icra edilir. Hazırda artilleriya qoşunlarının ştat strukturu elə yaradılıb ki, bu struktur birliklərin tərkibində olan ümumqoşun birləşmələrinin miqdarına uyğun gəlmir, onlara atəş sərbəstliyi vermir. Bunun nəticəsi olaraq yalnız düşməne ümumi və bilavasitə atəşlə zərərvermənin təşkili müasir müharibələrin tələblərinə cavab verərək, birlik və birləşmələrin atəş asılılığını aradan qaldırır. Ancaq əvvəllər olduğu kimi bir məqsədli qruplar yaratmadan daha effektiv tətbiq edilmə variantları tələb olunur. Bu vəziyyətdə kəşfiyyat və atəşdən cavabdehlik zolaqlarının tə-

yin edilməsi ilə artilleriyanın tətbiq edilməsi mövcud problemlərin, o cümlədən atəşlə zərərvurmanın planlaşdırılmasında əməliyyat və taktiki səviyyə arasında olan ziddiyyəti aradan qaldırır.

Hazırda birləşmənin tərkibində mövcud olan və əlavə olaraq verilən raket və artilleriya bölmələrinin qruplaşdırılması bilavasitə atəşlə zərərvurma zamanı düşməyə kəşfiyyat və atəşdən cavabdehlik zolağı daxilində komandirlərə atəş sərbəstliyini təmin etməkdir.

Son zamanlar dünyada baş verən lokal müharibələrin (münaqişələrin) təhlili onu göstərir ki, artıq heç bir tərəf düşmənlə zərurət olmadıqda təmas vəziyyətində döyüşmək istəmir. Məsafədən düşməyə sarsıdıcı zərbələr endirir və bu zərbələrin nəticələrini müşahidə və təhlil etdikdən sonra növbəti fəaliyyəti planlaşdırır və yaxud icra edir.

Hazırda düşməyə atəşlə zərərvurmanın əsasını raket və artilleriya qoşunlarının birləşmə və hissələrinin atəşi təşkil etməsi döyüş tapşırığı icra edən bölmələrin atəş imkanlarının artmasına tələbat yaranıb. Bu isə öz növbəsində motoatıcı birləşmənin ştat strukturuna yenidən baxılmasını və ən azından bir artilleriya (reaktiv artilleriya) divizionunun əlavə edilməsini zəruri edir.

Əlavə olaraq son zamanlar inkişaf etmiş ölkələrin ordularında daha çox yüksəksərrast silahların istehsalı və onların tətbiqi ilə qəti nəticənin əldə olunması istənilən halda atəş imkanlarının artmasına olan tələbatı bir daha gündəmə gətirib. Atəşlə zərərvurmanın inkişaf istiqamətindən asılı olmayaraq istər raket və artilleriya qoşunlarının, istərsə də hərbi hava qüvvələrinin və digər qoşun növlərinin atəşlə zərərvurma imkanları gücləndirilməlidir. Bu artıq döyüş fəaliyyətlərinin təşkilinə və aparılmasına, eləcə də müasir atəşlə zərərvurma metodlarına olan prinsiplə tələblərdir.

İndi isə atəşlə zərərvurma prinsiplərini nəzərə alaraq, hücum döyüşlərində atəşlə zərərvurma sistemə olan tələbləri bir daha nəzərdən keçirək. Belə ki, hücum döyüşlərinin təşkili və icrası zamanı təşəbbüsün hücum edən tərəfdə olması, bizə istənilən halda düşmənin döyüş potensialını tabelikdə olanların hücumunun təmin edilməsini ortaya

çıxarmaq və atəşlə zərərvurmanın nəticəsini müəyyən edə bilmək üçün əlverişli şərait yaradır. Bu şəraitdən isə hücumda atəşlə zərərvurmanı necə və hansı qüvvələri cəlb etməklə keçirmə sərbəstliyi yaradır və bununla da düşməyə nisbətə əhəmiyyətli üstünlük əldə olunmuş olur.

Döyüş və ya əməliyyatlarda düşməyə atəşlə zərərvurmanın təşkili üçün mərmii tələbatını müəyyən edəndə, eyni zamanda tələb olunan vasitənin miqdarı da müəyyən edilməlidir. Bu məsələnin həllinin üç üsulu mövcuddur [2]:

- atəşlə zərərvurma eyni zamanda nəzərdə tutulan obyekt və hədəflərin maksimal sayına görə;
- birinci eşelon birləşmələrinin tərkibində artilleriya qruplarının yaradılması üçün tələb olunan artilleriya vasitələrinin sayına görə;
- düşmənin artilleriyası ilə nisbətə görə.

Ancaq yuxarıda qeyd edilən üsullardan ən dəqiqi birinci üsuldür və əsas üsul hesab olunur, digər iki üsul nəzarət tədbiri kimi də istifadə oluna bilər. Çünki birinci üsulla müəyyən edilən vasitə miqdarı verilən əməliyyat (döyüş) tapşırığının yerinə yetirilməsini təmin edə bilər. Belə ki, aparılan hesabatların nəticəsində düşmənin qruplaşmasının tərkibində olan obyekt və hədəflərə eyni zamanda zərər vurmaq üçün tələb olunan hədəflərin miqdarı və birliyin eyni zamanda atəşlə zərərvurma imkanları müəyyən edilir. Nəticə müqayisə edildikdən sonra müvafiq hesabatlarla birliyin gücləndirilməsinə tələb olunan artilleriya vasitələrinin miqdarı müəyyən edilir.

Hücum əməliyyatı zamanı artilleriya vasitələrinin tələb olunan miqdarı əsas zərbə istiqamətində düşmənin artilleriyasına nisbətən 3-4 dəfə, yarma sahəsində 5-6 dəfə, digər zərbə istiqamətində isə 2-3 dəfə və daha çox üstün olmalıdır.

Beləliklə, birliyin artilleriya qərargahı hücum əməliyyatı üçün artilleriyanın atəşlə zərərvurma sisteminin yaradılmasını təmin edir və atəş tapşırıqları cəlb edilən artilleriya bölmələri arasında bölünür. Hücum əməliyyatında birliyin artilleriya qərargahı artilleriyanın atəş sistemini yaradanda korpusun artilleriya qrupunun fəaliyyətini düşməyə atəşlə zərərvurmanı icra edilən tapşırıqların

həllinə, birləşmənin artilleriya qruplarının fəaliyyətini isə mühüm tapşırıqların icrasına cəlb etməklə planlayır.

Bu fəaliyyətlərin müdafiə döyüşlərində oxşar və fərqli cəhətləri mövcuddur. Belə ki, atəşlə zərərvermə strukturuna görə yuxarı komandanlıq tərəfindən müdafiə döyüşlərinin tələblərinə cavab verən şəkildə keçirilən ümumi atəşlə zərərvermə ilə düşmənin döyüş potensialı aşağı salınır. Lakin təşəbbüs hücum edən tərəfdə olduğuna görə atəşlə zərərvermənin planlaşdırılması və icrası elə olmalıdır ki, onun təşəbbüsü qısa zamanda puç olsun. Bu isə düşünülmüş müdafiənin qurulması ilə döyüş düzülüşünün, müdafiə mövqe və rayonları sisteminin, düşməne atəşlə zərərvermə sisteminin, hava hücumundan müdafiə sisteminin, mühəndis maneələri sisteminin, hava desantına, aeromobil və kəşfiyyat-təxribat qruplarına, qanunsuz silahlı birləşmələrə qarşı mübarizə sisteminin yaradılması deməkdir.

Müdafiədə yaradılan sistemlərin əsasən bütün zərərvermə vasitələrinin imkanları ilə yaradılan atəş sistemlərinin razılaşdırılması ilə mümkündür.

NƏTİCƏ

Döyüşlərin və əməliyyatların əsasını təşkil edən düşməne atəşlə zərərvermə öz aktuallığını hələ yaxın gələcəkdə də saxlayacaq. Düşməne atəşlə zərərvermənin inkişafı hər bütəxəssislərinin daim diqqət mərkəzində olub və gələcəkdə də belə olacaq.

Hal-hazırda düşməne atəşlə zərərvermənin qarşısında silahlı qüvvələrin bütün qoşun növlərinin atəşlə birgə tətbiqinin bütün mümkün formaları, lokal müharibə və silahlı münaqişələrin gedişində atəşlə zərərvermə metodlarının və üsullarının icrası kimi mürəkkəb tapşırıqlar durur. Elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətləri, kəşfiyyat, rabitə və naviqasiya sistemlərinin, uzaqvuran yüksəksürəst silah sistemi və komplekslərinin inkişafı, eyni zamanda yeni fiziki əsaslı zərərvermə vasitələrinin yaradılması qoşun tətbiqinin müxtəlif variantda əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Buna görə də perspektivdə qoşunların bütün

əməliyyat tətbiqi formaları əhəmiyyətli dərəcədə dəyişikliyə məruz qalacaq, bununla da düşməne atəşlə zərərvermənin metodu və aparılma üsulları dəyişəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Боевое применение ракетных войск и артиллерии в операциях. Учебник Москва. 2008
2. Ракет və artilleriya qoşunlarının döyüşdə (əməliyyatda) planlaşdırılması metodikası. Dərslik. Bakı, 2016

РЕЗЮМЕ

ОБОСНОВАНИЕ ОГНЕВОГО ПОРАЖЕНИЯ ПРОТИВНИКА В РАЗЛИЧНЫХ ВИДАХ БОЯ Ю. АХУНДОВ

В статье указана увеличивающаяся роль огневого поражения противника с учётом требований современного общевойскового боя. Анализируя новые формы и методы применения огневого поражения противника дана информация о направлении развития средств огневого поражения. Просмотрена целесообразность общего и непосредственного огневого поражения противника составляющая основу современного общевойскового боя.

SUMMARY

RATIONALIZATION OF FIRE DAMAGE IN DIFFERENT COMBAT TYPES Y. AKHUNDOV

Taking into an account of the rising role of fire damage of foe in terms of demand in combined-arms-combat and developing aspects of destroying fire are dealt with in the article. The implementation of destroying foe by the new forms and methods of fire is analyzed and the developing perspectives of the means of fire damage are informed about. The expediency of general and direct fire damage of foe which is the core of a modern combined-arms-combat is introduced in the article.

YAŞAYIŞ MƏNTƏQƏSİNDƏ MÜDAFİƏNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Mayor Ziyəddin CƏFƏROV

SİLAHLI QÜVVƏLƏRİN HƏRBİ AKADEMİYASI

Elmi rəhbər: polkovnik-leytenant Ələsgər AĞAYEV

Açar sözlər: yaşayış məntəqələrinin müdafiəsi, müdafiənin xüsusiyyətləri, müdafiə döyüşünün aparılması.

Ключевые слова: оборона жилых районов, особенности обороны, ведение боя в обороне.

Keywords: defence vein region, particularities of the defence, conduct fighting in defence.

üçün mövcud əngəllərdən istifadə edir.

Bununla da düşmən, taborun güclü tapşırıq qüvvələri olan yerdəki əlverişsiz ərazidə və qarşılıqlı dəstəklənən müdafiə mövqelərindən şiddətli cinah və ön xətt atə-

Döyüş növü olan hücum nə qədər böyük əhəmiyyət daşıyarsa, müdafiə də o qədər əhəmiyyətli-dir. Müdafiə nə deməkdir? Ölkə və ya müəyyən bölgənin müdafiəsi dövlət və ya müəyyən orqanlar tərəfindən sülh və müharibə dövründə onun hərbi təhlükəsizliyini təmin etmək, hərbi, hərbi-iqtisadi və mənəvi potensialını vaxtında hücumdan qorumaq məqsədilə keçirilən tədbirlər kompleksidir.

Müdafiənin başqa bir tərifinə də var: müdafiə – hücum üçün əlverişli şərtlər əldə edilənə qədər bir bölgədə düşmən hücumlarının qarşısını almaq və ona itki verdirmək məqsədilə müvəqqəti tətbiq olunan döyüş növüdür.

Müdafiə döyüş fəaliyyətlərinin aparılmasının əsas aspektlərindən biridir. Müdafiənin iki növü var: aktiv və passiv. Müdafiə döyüşü ilə düşmən hücumlarına mane olunur, müqavimət göstərilir, düşmən hücumları dəf edilir.

Müdafiənin əsas məqsədi hücum üçün taktiki təşəbbüsü yenidən ələ keçirməkdir. Briqadanın müdafiəsi, düşmənin cinah və geri bölgələrində boşluq yaradaraq bundan faydalanmaq məqsədilə atəş gücünü, əngəlləri və manevari birləşdirir. Briqada adətən düşmən hücumunu dayandırmaq, yoldan sapdırmaq və hücum düzülüşünü pozmaq

şi açılan bölgələrə doğru hərəkətə məcbur edilir.

Ehtiyatdakı tabor tapşırıq qüvvələri düşmənin dərinlikdə yerləşən qüvvələrinə qarşı hücumu keçirlər. Hücum helikopterləri ehtiyat və ya yayındırma əməliyyatı keçirən birinci xətt birliklərini qoruyur və dərinlikdəki düşmənin ikinci eşelon birliklərinə hücum edirlər. Radioelektron mühafizə (REM) düşmənin öz birliklərinə idarəetmə və nəzarət qabiliyyətini, artilleriya və minaatan dəstəyi ilə olan sinxronlaşdırılmasını yoxa çıxarır.

Düşmənin hücum sürəti azaldıqca müdafiə olunan tərəf yuxarı komandirin niyyət və məqsədi istiqamətində birinci və ya ikinci eşelon qüvvələrinə hücum edəcək şəkildə ələ düşən hər fürsətdən istifadə edir. Bu zaman qarşılıqlı əlaqənin çox düzgün və dəqiq qurulması olduqca vacibdir. Müdafiə olunan briqada düşmənin döyüş əzminin qırılmasını müşayiət edən fiziki zəifləmənin və psixoloji şokun birləşməsi ilə taktiki təşəbbüsü yenidən ələ keçirir.

Müdafiə əməliyyatında briqadanın hücum üçün döyüş sərbəstliyi, yuxarı komandirin niyyət və məqsədilə bağlıdır. Bəzən briqadanın mühüm bir ərazini əldə saxlaması tələb oluna bilər. Bu zaman hücum əmri verən yuxarı qərargah briqadanı dəstəkləyir. Taktiki təşəbbüsü ələ keçirmək və ya yu-

xarı qərargah üçün hücumə keçmək fürsəti yaratmaq briqada müdafiəsinin əsas prinsiplərindəndir.

YAŞAYIŞ MƏNTƏQƏSİNDƏ MÜDAFİƏNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Yaşayış məntəqəsinin müdafiəsi onun girişlərində və ya bilavasitə yaşayış məntəqələrində yadılır. Yaşayış məntəqələrində müdafiə üçün qarnizonun tərkibi müəyyənləşdirilir, konkret tapşırıqlar verilir, müdafiəyə hazırlıq qaydaları, təminat və müdafiə olunan bölmələrin kənarından dəstəklənməsi müəyyən edilir. Bütün yaşayış məntəqələri dairəvi müdafiəyə hazırlanır. Bunun üçün xarici və daxili müdafiə mövqələri qurulur, ayrıca müdafiə qovşaqları və dayaq məntəqələri yaradılır. Kiçik yaşayış məntəqələri, bir qayda olaraq, briqadanın müdafiə mövqələri sisteminə, rayonlarına daxil edilir.

Briqadaya müdafiə zolağı təyin edilir. Bura bütün şəhər və ya onun bir hissəsi daxil edilir. Yaşayış məntəqələrində çox sayda möhkəm daş və beton binalar, yeraltı qurğular, kommunikasiya xətləri, çoxlu sayda maneə və çətin keçilən sahələrin olması səhra şəraitinə nisbətən daha dayanıqlı müdafiəni təmin etməyə imkan verir.

Hər bir şəhər qısa müddətdə briqadanın (korporusun) qüvvələri ilə güclü qalaya çevrilə, hətta mühasirədə olsa belə uzun müddətli müdafiəni təşkil edərək düşmən hücumunu dəf edə bilər. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, düşmənin şəhərə kütləvi aviasiya və atəş zərbələri, sərrast vuran silahlardan istifadəsi və nüvə zərbələri nəticəsində böyük dağıntılar, kütləvi yanğınlar, radioaktiv maddələrin havada yayılması və qalması baş verir.

Şəhərdə müdafiəni uğurla aparmaq üçün dairəvi müdafiənin yaradılması, cinahların və arxa cəbhənin etibarlı müdafiəsi, dəqiq müşahidə və kəşfiyyatın təşkili, həmçinin düşmən manevrinə qarşı tədbirlərin keçirilməsi lazımdır. Yaşayış məntəqəsinin girişində mövqe və rayonların müdafiə sistemi adi şəraitdə olduğu qaydada hazırlanır. Bu zaman yaşayış məntəqələrinə yaxın mövqe elə məsafədə qurulur ki, düşmən eyni vaxtda

bu mövqe və yaşayış məntəqəsini artilleriya atəşinə tuta bilməsin. İri yaşayış məntəqələrində müdafiə mövqələrinin quruluşu tikintilərin növü, sıxlığı, bina və tikintilərin konstruksiyasından, yeraltı kommunikasiya sistemlərindən asılıdır. Onların əsasını müdafiə qovşaqları təşkil edə bilər. Hər bir müdafiə qovşağı dairəvi müdafiəyə hazırlanmış bir neçə dayaq məntəqəsindən ibarətdir. Əsas diqqət yaşayış məntəqəsinin vacib magistralları və obyektləri müşahidə olunan binalara, yerüstü və yeraltı kommunikasiya sisteminə verilir.

Müdafiədə idarəetmə etibarlı təşkil edilməlidir. Bu zaman komandaları olduğu kimi təkrar etmək üçün bütün vasitələrdən (bayraq, tonqal, tüstü, piyada və atlı rəbitəçilər, rəbitəçi zabitlər və s.) istifadə olunur.

Dağlıq Qarabağda gedən döyüşlərdə müdafiə istiqamətlərindən birinin komandanının dediklərindən: “Əsl müdafiə ilə Tərtəri saxlamaq mümkün deyildi, çünki düşmən tankları üstünlük təşkil ediyinə görə briqadalar arasındakı boşluqdan istifadə edərək müdafiəmizi poza və bu vəziyyətdə müdafiənin müvəffəqiyyətini əks-həmlə ilə hücum əməliyyatı təmin edə bilərdi.

Əgər müdafiə üçün qüvvə yoxdursa, əks-həmlə üçün bütün tədbirlər görülməlidir. «Müdafiənin ən yaxşı üsulu əks-həmlədir» prinsipinə müdafiədə olan hər bir komanda hazır olmalıdır. Əks-həmlə edərək bölmələrlə yandan ötüb keçməklə manevr edərək düşmənin cinahlarına və arxasına keçərək zərbə endirmək lazımdır. Hücumdakıların planlarını yalnız bununla pozmaq olar. Bu tədbir baş tutmasa belə, düşmən öz planına düzəlişlər etməyə məcbur edilir. Bu da onun işində qarışıqlıq əmələ gətirir, hücum tempini azaldır, təşəbbüsünü heçə çıxarır.

Tank əleyhinə vasitələrin çox hissəsi yaşayış məntəqəsinin tikililəri seyrək olan rayonlarda tətbiq olunur, küçə və binalar boyu dərinliyə eşəlonlaşdırılır. Tank əleyhinə ehtiyatlar yaşayış məntəqəsinin ucqarlarında, lazım olduqda isə dərinliklərində küçə kəsişməsinə yaxın, dalan və həyətlərdə cəmləşdirilir.

Atəşlə zərərvurma sisteminin əsasını aviasiya

zərbələri, artilleriya atəşi, atıcı silahlar, düzünə-tuşlama ilə atış üçün ayrılmış tank və başqa atəş vasitələrinin cinah və çarpaz atəşinin birliyi təşkil edir. Əsas diqqət bütün vasitələrin küçə boyu, küçə kəsişmələrinə, körpü və yol ötrücülərin girişinə, su maneələrinə yaxınlaşma yerinə, meydanların çıxışlarına, binalararası boşluqlara aparılan atəşə yönəldilir. Artilleriyanın, o cümlədən tank əleyhinə artilleriyanın böyük hissəsi taborlara (bölmələrə) verilir. Reaktiv artilleriya briqada komandirinin bilavasitə tabeliyində qalır və istənilən təhlükəli istiqamətdə atəş açmağa hazır vəziyyətdə olur.

HHM bölmələrinin əsas səyləri yaşayış məntəqələrinin girişində olan bölmələrin himayəsinə cəmləşdirilir. Müdafiə bilavasitə yaşayış məntəqələrində olarkən, HHM bölmələrinin start (atəş) mövqeyi ucqar yerlərdə, meydan və küçə kəsişmələrində, bulvar, stadion və parklarda, daşınan zenit-raket komplekslərinin mövqeləri isə hündür binaların damlarında seçilir. Yaşayış məntəqəsində müdafiəni təşkil edərəkən briqada komandiri əlavə olaraq nəzərə alır:

- hansı hakim obyektləri əldə saxlamaq üçün əsas səyləri cəmləşdirmək lazım gəldiyini;
- düşmənin əhatə etmə və yandan keçməsinə əks-təsir tədbirlərini;
- dağınıq və uçqunlar yaratmaq üçün sahələri;
- aralıqların örtülmə qaydası və yeraltı mübarizənin aparılma üsullarını;
- yanğınlı mübarizə, idarəetmə məntəqələrinin, maddi-texniki və tibbi təminat bölmələrinin müdafiə-mühafizə tədbirlərini.

Bölmələr böyük miqyaslı xəritələrlə, yaşayış məntəqələrinin planı (fotosxemi) və yeraltı kommunikasiya sxemləri ilə təmin olunur. Yaşayış məntəqəsinin müdafiəsini apararkən, düşmənin yaşayış məntəqəsini mühasirəyə alma və onu hərəkətdən ələ keçirmə cəhdlərini pozan tədbirlər görülür. Düşmənin yaşayış məntəqəsini yandan keçməyə can atan hissələri (bölmələri) aviasiya zərbələrinin, artilleriya və digər silah növlərinin atəşlərinin, radioelektron susdurma, mühəndis maneələri, briqadanın ikinci eşelonunun (ümum-

qoşun ehtiyatlarının) əks-həmləsi ilə uyğunlaşdırılaraq məhv edilir.

Yaşayış məntəqəsində döyüş adətən mənbə xarakteri daşıyır və müdafiə rayonları (qovşaqları) və dayaq məntəqələrini əldə saxlamaq uğrunda aparılır. Onları müdafiə edən bölmələr, mühasirədə olsalar belə, hər bir binanı inadla müdafiə edirlər. Adətən düşmənin ələ keçirdiyi ayrı bina və dayaq məntəqələrinin geri qaytarılması məqsədilə kiçik qüvvələrlə əks-həmlələr keçirilir. Bunun üçün həmlə qrupları yaradılır.

MÜDAFİƏ KONSEPSİYASI

Bu, düşməne qarşı mümkün qədər qabaqcadan və əlaqələndirilmiş şəkildə fəal döyüşlərə başlayaraq düşmən birliklərini taqətdən salan, döyüş təşəbbüsünü təhlükə altına qoyan, dərinliyə tərtiblənmiş və manevr ağırlıqlı dinamik bir müdafiədir. Sözügedən doktrinaya görə:

- təmas xəttinin qarşısında və təsir sahəsində müdafiənin müvəffəqiyyətini ən çox təhlükəyə məruz qoyan düşmənin imkan və qabiliyyətlərinə qarşı məhdud ölçüdə dərin döyüş icra edilir;
- müdafiə üçün tərtiblənən qüvvələrin qarşısı və cinahlarında əsas döyüş xəttinə (ƏDX) qədər fasiləsiz fəal döyüşlərlə təşəbbüsün başlanğıcdan etibarən əldə saxlanması və düşmənin bizim qüvvələrə ziyan vermədən onun maksimum dərəcədə zəiflədilməsi, hücum təşəbbüsünün məhdudlaşdırılması, hücum, tərtib və düzülüşlərinin pozulması, 1-ci və 2-ci eşelon qüvvələrinin ayrı-ayrı döyüşlərə girməyə məcbur edilməsi vasitəsilə onun maksimum zəiflədilmiş halda ƏDX-yə çatmasının qarşısını almaq məqsədilə mühafizə döyüşü icra edilir;
- qəti nəticəli döyüşlər ƏDX vasitəsilə bu xəttin dərinliyindəki müdafiə xətlərini əhatə edən ardıcıl müdafiə mövqelərində icra olunmaq məqsədilə əsas döyüş xəttində birinci xətt birlikləri ilə müdafiə döyüşü icra edilir;
- düşmənin müdafiə mövqələrinin dərinliyinə doğru edəcəyi ani hərəkətləri qabaqlamaq, hava-desant və taktiki hava-desant birliklərini məhv et-

mək məqsədilə dərinlikdəki çevik ehtiyatlarla ehtiyat döyüşü icra edilir;

– geridə döyüş sərbəstliyini mühafizə etmək üçün arxada yerləşən ehtiyat və digər bölmələrlə birlikdə geri bölgənin müdafiə döyüşü icra edilir.

Mövqe müdafiəsində bir-birinin gerisində və mövqe yarıldıqda düşmənin eyni tərtib və düzülüşdə hücum etməyəcəyi bir məsafədə bir neçə müdafiə mövqeyi hazırlamaq lazımdır. Oynaq müdafiədə birinci müdafiə mövqeyini zəif qüvvələrlə tutacaq şəkildə hazırlamaq, hücum edən düşməni geri atmaq və vəziyyəti düzəltmək üçün birinci xətt birliklərindən istifadəni nəzərdə tutur. Bu zaman müdafiəni yarmanı qabaqlamaq və ƏDX-yə girməyə nail olan zaman düşməni əks-hücumla geri atmaq və ya məhv etmək, ƏDX-də meydana gələ biləcək digər təhlükələri qabaqlamaq üçün çevik və üstün ehtiyat qüvvələrindən istifadə olunur. Müdafiədə hər bir nəfərin əsas vəzifəsi düşməni mövqeyə buraxmamaqdır. Əgər düşmən mövqeyə yaxınlaşmağı bacarmışsa, onu birbaşa atəslə, qumbaralarla və ya əlbəyaxa döyüşlə məhv etmək lazımdır.

YAŞAYIŞ MƏNTƏQƏLƏRİNDƏ APARILAN DÖYÜŞÜN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Hər şeydən əvvəl yaddan çıxarmaq olmaz ki, yaşayış məntəqələri ilk növbədə insanların yaşadığı və çalışdığı bir məkandır. Orada muzey və teatrlar, elm-təhsil, sənaye müəssisələri, mədəni-məişət obyektləri və s. cəmləşmişdir. Adi silahların tətbiqi ilə aparılan döyüş əməliyyatlarında yaşayış məntəqələri özünün müqavimət qovşağına çevrilmə xüsusiyyətini hər zaman qoruyub saxlayır.

Yaşayış bölgələrində keçirilən əməliyyatın bəzi xüsusiyyətləri həm hücum, həm də müdafiə zamanı tətbiq olunur. Bir yaşayış məntəqəsinə hücum və ya oranı müdafiə etmək qərarının verilməsi böyük itkilər verilməsinə və ərazinin xarabalığa çevrilməsinə səbəb olur. Şəhərlərin böyüməsi komandirlərin ərazini araşdırma sahəsini genişləndirir, qüvvələrin qaydaya salınması və yerləşdirilməsinə, silahların istifadə olunması və manevr qabiliyyətinə təsir göstərir. Müxtəlif sıxlıqda tikilmiş bina və müəssisələr örtü və gizlənməni təmin edir. Yaşayış məntəqələrinə yaxınlaşma yolları küçələrin forması, binaların quruluşu, açıq sahələrin və

yeraltı kommunikasiya xətləri və sistemin quruluşu ilə müəyyən olunur. Yaşayış məntəqələrində döyüş əməliyyatlarının gedişatına küçələrin xarakteri olduqca böyük təsir göstərir. Ən vacibi isə magistral küçələrdir. Ondən başqa baş küçə, ikinci dərəcəli küçələr, dalan, keçidlər də var. Küçələrin başlıca xüsusiyyəti onların eni, şəhərsalma planında girintili-çıxıntılı olması və tikintilərin xarakterindən asılıdır.

Yaşayış məntəqələrində aparılan döyüş 3 hissəli döyüşdür. Düşmənlə küçədə aparılan döyüş əlavə kimi, damlarda və binaların yuxarı mərtəbələrində, kanalizasiya, metro və digər kommunikasiya xətlərində döyüş aparıldığını göstərmək olar. Hər cür bina və müəssisələrin əldə saxlanması və təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün onların hərtərəfli yoxlanılması lazım gəlir. Çünki düşmənin orada olub-olmayacağını fərz etmək olmaz. Yaşayış ərazilərindəki bina və obyektlər silahlardan istifadəni və hədəfseçmə məsafəsini olduqca məhdudlaşdırır.

Yeraltı qurğular (metro, böyük kanalizasiya və su boru xətləri, tunel, yeraltı saxlanma və anbarlar, yeraltı şəbəkələr üçün kollektorlar, zirzəmilər və s.) qoşunlar tərəfindən yeraltı sığınacaq düzəltmək üçün, həmçinin bölmələrin gizli hərəkəti üçün istifadə edilə bilər.

Müasir müharibələrdə özülü dərinlikdə qoyulmuş möhkəm beton, dəmir-beton və örtülərlə tikilmiş ye-

raltı qurğular xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Yaşayış bölgələrində yeraltı qurğuların olması həmin məntəqənin müdafiəsini təşkil etməyə kömək edəcəkdir.

Şəhərlərə yaxınlaşarkən görünmə məsafəsi 1200 m-ə çatır. Yaşayış bölgələrində hədəflər çox vaxt 100 m-dən yaxın məsafədə və qısa müddət ərzində görünür. Məhdudlaşdırılmalarına qarşı qüvvələr arasında böyük ölçüdə avtomatik silah, raket, əl qumbaraları və ya əllə yerləşdirilən güclü partladıcı

maddələrə arxalanaraq aparılan döyüş qısa zaman kəsimində şiddətli müharibəyə çevrilir. Şəhərdəki bina və müəssisələr daimi məlumat verməni də çətinləşdirir.

Kiçik birlikdə bir əsgərin göstərdiyi təşəbbüs, bacarıq və igidlik böyük əhəmiyyət daşıyır. Daimi olaraq yaxında aparılan döyüş artıq vurulan zərər, hədəflərin tez itirilməsi, çox vaxt görünməyən düşməndən açılan atəşlər, kiçik birlik komandirləri ilə əsgərlər arasında şiddətli psixoloji vəziyyət və yorğunluq yaradır. Nəticədə yaşayış məntəqələrində aparılan müharibənin xüsusiyyətləri nəzarətin və əsas taktiki meyarların tətbiqini çətinləşdirir.

Təhlükəli vəziyyətin xüsusiyyəti ondadır ki, o, bir tərəfdən ruh düşkünlüyü və ümitsizlik yaradır, digər tərəfdən isə mənəvi və fiziki qüvvələrin səfərbərliyə alınmasına məcbur edə bilər. Qarabağ müharibəsi zamanı məlum Tərtər döyüşü zamanı komandirlərin qəti fəaliyyəti qoşunlara nəinki öz mövqelərini saxlamağa, hətta düşməne elə tələfat verməyə imkan verdi ki, onlar öz hücumlarını dayandıрмаğa məcbur oldular. Həmişə yadda saxlamaq lazımdır ki, heç bir hadisə gözlənilməzlik kimi qüvvələri pozub sarsıtmır.

Müdafiə olunan tərəf üçün taktiki və strateji fayda verən xüsusiyyətlər komandirin ümumi müdafiə planına daxil edilir. Yaşayış nəzərdə tutulmasa da hücum edən qüvvələrin ən az bir hissəsi

üçün nəqliyyat xətti boyunca keçirilən manevrə maneçilik törədir. Maneçilik törədən müəssisələrin dolaşaraq keçilməsi təsirsiz bir hala gətirib çıxarmışdır. Yaşayış ərazilərində ancaq başqa variant qalmadığı zaman hücum olunmalıdır.

Böyük alman sərkərdəsi Helmut fon Moltkenin vaxtilə dediklərini komandirlər yaddan çıxarmalıdır: “Müharibədə bütün işlər dəyişməyən ümumi qaydalarla əlaqələndirilmədən hər düşən fürsəti daha yaxşı dəyərləndirmək və məqsədəuyğun istifadə etmək bacarığından ibarətdir.”

NƏTİCƏ

Müdafiə hərbi əməliyyatlar içərisində komandirlərin bəlkə də daha çox fikir verməli olduqları əməliyyatlardan biridir. İstər dağ və düzənlikdə, istərsə də yaşayış məntəqələrində müdafiənin təşkili bu gün çox önəm daşıyan, həm də canlı qüvvənin, şəxsi heyətin sağ qalmasını təmin edən bir əməliyyat növüdür. Sözügedən problemin həllində məqaləmizin xeyri olduğunu düşünərək Dağlıq Qarabağda gedən döyüşlərdən və bəzi xüsusi məqamlardan da misallar göstərilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. <http://gaspiko.ru/html/oborona>
2. Жаравин В. Подготовка к круговой обороне. Москва, 1987
3. Xüsusi şəraitlərdə qoşunların döyüş fəaliyyəti (metodiki vəsait). Bakı, 2005
4. <http://www.zakon-grif.ru/htm/> тактика
5. <http://www.stjag.ru/article.php?ni=01462>

РЕЗЮМЕ

ОСОБЕННОСТИ ОБОРОНЫ В НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТАХ

З. ДЖАФАРОВ

Подготовка страны к обороне – это комплекс мероприятий, проводимых государством в мирное и военное время с целью обеспечения его военной безопасности и своевре-

менной реализации военного, военно-экономического и духовного потенциалов для отражения агрессии.

Заново прихватить тактическую инициативу для атаки является основой обороны. Оборонительный бой на подступах к городу ведется так же, как и в обычных условиях, а в городе (населенном пункте) он обычно носит очаговый характер и ведется за удержание каждого опорного пункта и здания.

SUMMARY

PARTICULARITIES OF THE DEFENCE IN POPULATED POINTS

Z. DJAFAROV

Preparation of a the country for the defence is a complex action, conducted by state in peace and wartime üith the vieü of its military safety and well-timed realization of military, military-economic and spiritual potential for reflection of aggressions.

Retaking the tactical initiative for attack is the basis of defence. Defensive fighting on approach to a city is conducted in the same way, as in usual terms, but in a city (locality) it has focal nature and it is waged for deduction of each stronghold and buildings.

MOTOATICI BRİQADANIN MÜDAFİƏ DÖYÜŞÜNDƏ İDARƏETMƏ MƏNTƏQƏLƏRİNİN MÜHAFİZƏSİ VƏ MÜDAFİƏSİNİN TƏŞKİLİ

Mayor Ramil XƏLİLOV

SİLAHLI QÜVVƏLƏRİN HƏRBİ AKADEMİYASI

Elmi rəhbər: polkovnik-leytenant Şahid Sultanov

Açar sözlər: idarəetmə məntəqəsi, mühafizə, müdafiə, tapşırıqlar.

Ключевые слова: управление станция, расположение, оборона, задания.

Keywords: control point, station, location, movement, tasks.

İdarəetmə məntəqələrinin (İM) mühafizəsi və müdafiəsi yerüstü və hava düşmənin qəfil basqınının, hava desantı və diversiya qruplarının fəaliyyətlərinin qarşısının alınması, eləcə də İM-in ərazisinə kənar şəxslərin keçməsinə yol verilməməsi və iş üçün əlverişli şəraitin yaradılması məqsədi ilə təşkil olunur və həyata keçirilir. Buna, İM-in açılma rayonlarının qoşunların yaxınlığında yerləşdirilməsi, təhlükəli istiqamətlərin maneələrlə bağlanması, KQSM üzrə tədbirlərin keçirilməsi, desant əleyhinə mübarizənin və hava hücumundan müdafiənin təşkili ilə nail olunur. İM-in bilavasitə mühafizəsi üçün komendant xidməti, mühafizə, təminat və xidmət bölmələri, bəzi hallarda döyüş bölmələri cəlb olunurlar. Bu vaxt İM-ə yaxınlaşma yolları postlarla bağlanır. Əsas obyektlərin yanına saatdarlar, ayrıca döyüş maşınları, zirehli transportyor, yaxud tanklar qoyulur.

İM-in hava hücumundan müdafiəsi adətən hava hücumundan müdafiənin ümumi sistemində, yaxud xüsusi təyin edilmiş zenit-raket (artilleriya) bölmələri tərəfindən həyata keçirilir. Düşmənin alçaqdan uçan təyyarə və helikopterlərdən qorunmaq üçün daşınan zenit-raket komplekslərindən geniş istifadə edilir.

İdarəetmə məntəqələrinin mühafizə və müdafiəsi üzrə tədbirlər idarəetmə məntəqələrinin mühafizə və müdafiəsi planında göstərilir. Əsas tədbirlər və təyin olunan siqnallar məntəqədə yerləşən bütün şəxsi heyətə çatdırılır. İdarəetmə məntəqələrinin mühafizə və müdafiəsi üçün ayrılan bölmələrin komandirləri və onlarda yerləşən bütün şəxsi heyət əvvəlcədən öz tapşırıqları və düşmən basqını zamanı fəaliyyət qaydası ilə tanış edilməlidir.

İdarəetmə məntəqəsinin xüsusi əhəmiyyətli rabitə sistemi elementlərinin mühafizəsinin və müdafiəsini gücləndirmək üçün komandirin qərarı ilə əlavə qüvvə və vasitələr ayrılabilir.

İdarəetmə məntəqələrinin yerdəyişməsi zamanı kolonnanın önündə mühafizə tapşırığını yerinə yetirən dozora ayrılan bölmələr, tanklar, ZTR, PDM və avtomobillər hərəkət edirlər və idarəetmə məntəqəsinə rəhbərlik edən komandir və yaxud digər təyin edilmiş böyük rəislə rabitə əlaqəsi saxlayırlar.

İdarəetmə sistemlərinin əsas elementlərinin müdafiə və mühafizəsi düşmən kəşfiyyatının və kənar şəxslərin idarəetmə məntəqələrinin yerləşmə rayonlarına, rabitə qovşağı və xətlərinə, yerüstü və hava düşmənin hücumu zamanı vəziyyət haqqında məlumatların toplanılması sistem və vasitələrinə daxil olmasının qarşısını almaq məqsədilə təşkil olunur.

İdarəetmə məntəqələrinin mühafizə və müdafiəsini aşağıda qeyd olunan vəzifəli şəxslər təşkil edir: birləşmənin əsas komanda məntəqəsinin

(ƏKM) qərargah rəisi; birliyin ƏKM-inin əməliyyat şöbəsinin rəisi və ya birliyin qərargah rəisinin müavini; EKM və AKM-i – bu idarəetmə məntəqələrinə rəhbərlik edən şəxslər.

İdarəetmə sisteminin hər bir elementinin qorunması üçün mühafizə və müdafiənin aparılması qaydası, ayrılan güc və vasitələrin tərkibi və tapşırıqlar müəyyənləşdirilir. İdarəetmə məntəqələrinin müdafiə və mühafizə planında aşağıdakılar əks olunur: idarəetmə məntəqəsinin yerləşməsi, idarəetmə məntəqəsinin müdafiə və mühafizəsinin qaydası, bunun üçün ayrılan güc və vasitələr; idarəetmə məntəqəsinin şəxsi heyətinin və bölmələrinin yerüstü və hava düşməninin hücumu zamanı tapşırıqları; habelə düşmənin KQS tətbiq etdiyi halda xəbərdar etmə siqnalları və onlara uyğun fəaliyyət qaydası; idarəetmə məntəqəsinə düşmənin hücumunun dəf edilməsi zamanı güc və vasitələrlə idarəetmənin təşkili.

İM-in düşmənin hava desantından, kəşfiyyat-diversiya qruplarından və hava hücumundan müdafiəsi qoşunların ümumi qoruma sistemində, habelə mühafizə və müdafiəni həyata keçirən bölmələrin gücü ilə həyata keçirilir. İdarəetmə məntəqələrinin bilavasitə qorunması üçün komandirin qərarı ilə əlavə hava hücumundan müdafiə qüvvə və vasitələri ayrılabilir.

İDARƏETMƏ MƏNTƏQƏLƏRİNİN MÜHAFİZƏ VƏ MÜDAFİƏSİNİN TƏŞKİLİ

İdarəetmə məntəqələrinin mühafizəsi və müdafiəsi qərargah rəisi tərəfindən təşkil olunur. İdarəetmə məntəqələrinin mühafizə və müdafiəsinin planlaşdırılması və təşkili üzrə qərargahın əsas tapşırıqları aşağıdakılardır:

– idarəetmə məntəqələrinin mühafizə və müdafiəsi üzrə tədbirlərin uzlaşdırılması və vaxtında həyata keçirilməsi;

– idarəetmə məntəqəsinin düşmənin təsirindən qorumaq məqsədilə HHM, radioelektron mübarizə (REM), diversiya əleyhinə güc və vasitələrin, maskalanmanın imkanlarından maksimum istifadə edilməsi;

– idarəetmə məntəqələrində buraxılış rejiminə nəzarət həyata keçirilməsi və vəziyyətdən asılı olaraq tələb olunduqda onun vaxtında sərtləşdirilməsi.

Sahildə yerləşən idarəetmə məntəqəsinin mühafizə və müdafiəsi xüsusi ayrılmış mühafizə bölmələri tərəfindən həyata keçirilir. Düşmənin qəfil hücumunu dəf etmək üçün idarəetmə məntəqəsinin və təminat bölmələrinin şəxsi heyəti cəlb edilir. İdarəetmə məntəqələrinin mühafizə və müdafiəsi üzrə tədbirlər planında əks etdirilir. Plan xəritədə və ya sxemdə işlənilib hazırlanır. Planda aşağıdakılar göstərilir:

– idarəetmə məntəqələrinin mühafizə və müdafiəsi üçün ayrılmış bölmələr və onların tapşırıqları;

– düşmənin qəfil hücumu halında təminat bölmələrinin və idarəetmə məntəqəsinin şəxsi heyətinin tapşırıqları;

– xəbərdar etmə siqnalları, bu siqnallar üzrə fəaliyyət qaydaları;

– idarəetmə məntəqəsinə düşmənin hücumu zamanı güc və vasitələrin idarə edilməsinin təşkili.

İdarəetmə məntəqələrinin mühafizəsi üçün ayrılmış bölmələrin komandirləri, habelə onların bölmələrində olan bütün şəxsi heyət bilavasitə yerləşmə yerində öz tapşırıqları və döyüş həyəcanı siqnalı üzrə fəaliyyət qaydaları üzrə əvvəlcədən tanış olmalıdırlar.

Gəmidə yerləşən idarəetmə məntəqəsinin mühafizə və müdafiəsi, bir qayda olaraq, gəmi birləşməsinin bütün müdafiə növlərinin ümumi (universal) sistemində həyata keçirilir.

İdarəetmə məntəqəsi yerləşən gəmi, gəmi birləşməsinin müdafiə zonasının xaricində yerləşən zaman qərargah tərəfindən əlavə olaraq, onun mühafizə və müdafiəsi üzrə tədbirlər əks olunmuş plan (sxem) işlənir.

İdarəetmə məntəqələrində kənar şəxslərin tikililərə (binalara, otaqlara) və ya mühafizə olunan əraziyə (obyektə) daxil olmasının qarşısını almaq üçün buraxılış rejimi tətbiq edilir və daim fəaliyyət göstərir. İdarəetmə məntəqələrinin ərazisində və ya tikililərində (binalarında, otaqlarında) xüsusi buraxılış vəsiqəsi olmayan şəxslər yoxlanılır və onların daxilolma səbəbləri araşdırılır.

İDARƏETMƏ MƏNTƏQƏLƏRİNİN MÜHƏNDİS CƏHƏTDƏN HAZIRLIĞI

İdarəetmə məntəqələrinin açılma rayonlarının mühəndis hazırlığı, onların tez və gizli açılması, dayanıqlı və fasiləsiz idarəetmənin təşkili üçün lazımı şərtlərin yaradılması, şəxsi heyətin və texniki idarəetmə vasitələrinin atəşdən qorunmasını, habelə müdafiə və mühafizəni təmin etmək məqsədilə aparılır.

Səhra idarəetmə məntəqələrinin açılma rayonlarının mühəndis hazırlığının əsas tədbirləri aşağıdakılardır:

- rayonlarda mina və partlamamış döyüş sur-satlarının varlığının yoxlanılması və zərərsizləşdirilməsi;

- istehkam hazırlığı;

- hərəkət yollarının hazırlanması;

- su təminatı məntəqələrinin qurulması;

- elektrik təminatının təşkili;

- mühəndis maskalama tədbirlərinin keçirilməsi;

- rabitə helikopterlərinin enmə meydançalarının hazırlanması;

- müdafiə və mühafizənin təmini üzrə mühəndis tədbirlərinin həyata keçirilməsi.

İdarəetmə məntəqələrinin açılma rayonlarının mühəndis hazırlığının xarakteri, dərəcəsi və ardıcılığı döyüş şəraitinə, ərazinin xarakterinə, mövcud vaxta, rayonların hazırlanmasına cəlb olun-

muş mühəndis və digər bölmələrin imkanlarına görə müəyyənləşdirilir.

İdarəetmə məntəqələrinin yerləşməsinin gizliliyini təmin etmək və görülməz işlərin həcmi azaltmaq məqsədilə onların açılma rayonları seçilərkən ərazinin qoruma və maskalama xüsusiyyətləri, mövcud təbii daldalanacaq və yollar nəzərə alınmalıdır.

İdarəetmə məntəqələrinin açılma rayonlarının mühəndis hazırlığı mühəndis bölmələrinin və bu məqsəd üçün cəlb edilmiş motoatıcı və təminat bölmələrinin qüvvəsi ilə həyata keçirilir. Mühəndis hazırlığı tədbirlərinin vaxtında yerinə yetirilməsi üçün cəlb edilmiş bölmələr təyin olunmuş rayonlara vaxtında gəlməli və adətən idarəetmə məntəqəsinin əsas heyətinin rayona gəlməsindən əvvəl onu hazırlamalıdır.

İstehkam hazırlığı. İdarəetmə məntəqələrinin açılma rayonlarının istehkam hazırlığı müşahidə aparılması və şəxsi heyətin qorunması üçün qurğuların, komanda qərargah maşınları (KQM), xüsusi maşınlar və nəqliyyat vasitələri üçün daldalanacaq, habelə müdafiə və mühafizə üçün səngərlərin qazılmasından ibarətdir.

Birlik və birləşmə komandirinin müşahidə məntəqələrində müşahidə üçün açıq və ya örtülü qurğular, şəxsi heyətin qorunması üçün örtülü oyuq və ya blindaj, habelə KQM-lər üçün xəndək tipli daldalanacaq qurulur.

İstehkam qurğularının adı	Birlik				Birləşmə		
	KM	TKM	EKM	AKM	KM	EKM	AKM
Müşahidə üçün qurğu	–	1	–	–	1	1	–
Sığınacaq	4-5	1-2	4-5	2-3	2	2	1-2
Komanda qərargah və xüsusi maşınlar üçün daldalanacaq	20-25	10-12	20-25	5-6	7-9	7-9	2-3
Nəqliyyat maşınları üçün daldalanacaq	30-35	5-6	30-35	10-15	8-10	8-10	–
Örtülü oyuq	30-40	10-12	30-40	10-12	8-10	8-10	2-3

CƏDVƏL 1. İDARƏETMƏ MƏNTƏQƏLƏRİNİN AÇILMA RAYONLARINDA HAZIRLANAN İSTEHKAM QURĞULARI

İdarəetmə məntəqələri		Yolların təxmini uzunluğu, km	Ayrılan vasitələr	
			Sayı, adı	Maşın/saat
Birlik	ƏKM	4-5	1-buldozer	0,4-0,5
	TKM	1,5-2	1-buldozer	0,1-0,2
	EKM	4-5	1-buldozer	0,4-0,5
	AKM	2,5-3	1-buldozer	0,2-0,3
Birləşmə	ƏKM	4-5	1-buldozer	0,4-0,5
	EKM	4-5	1-buldozer	0,4-0,5
	AKM	2-3	1-buldozer	0,2-0,3

CƏDVƏL 2. YOLLARIN HAZIRLANMASINA TƏLƏB OLUNAN GÜC VƏ VASİTƏLƏRİN MİQDARI VƏ İŞLƏRİN HƏCMİ

Müşahidə məntəqəsinin qurulmasına ayrılmış vaxtdan asılı olaraq müşahidə üçün qurğu açıq və ya örtülü ola bilər.

Hərəkət yollarının hazırlanması və saxlanması. İdarəetmə məntəqələrinin açılma rayonlarında daxili yollar idarəetmə məntəqəsinin hər bir elementinə və enmə meydançalarına qədər çəkilir.

Yolların hazırlanması aşağıdakılardan ibarətdir:

- yolların kəşfiyyatı;
- mühəndis maneələrindən və dağıntılardan keçidlərin açılması;
- dar maneələrdən keçidlərin hazırlanması;
- yolların işlək hissəsinin hazırlanması.

İdarəetmə məntəqələrinin açılma rayonlarında yollar hazırlanarkən maksimum dərəcədə mövcud olan yollardan istifadə etmək lazımdır. Maskalama məqsədilə yeni yollar yalnız məcburiyyət qarşısında qaldıqda və az miqdarda çəkilir.

Yollar birlik və birləşmənin mühəndis istehkam taborunun (böliyünün) qüvvə və vasitələri ilə hazırlanır.

Su təchizatı. İdarəetmə məntəqələrinin su təchizatını birliyin (birləşmənin) mühəndis xidməti rəisi təşkil edir. Su mənbələrinin kəşfiyyatı, su təchizatı və su paylama məntəqələrinin təşkili və saxlanması kimi vəzifələr mühəndis xidməti rəisinin öhdəsinə düşür. Su mənbələrinin, su təchizatı və su paylama məntəqələrinin yerləşmə rayonlarının kəşfiyyatı kimya və tibb xidməti nümayəndələrinin

iştirakı ilə aparılmalıdır. Su təchizatı və su paylama məntəqələri birliyin mühəndis bölmələrinin qüvvə və vasitələri ilə hazırlanır.

Bir qayda olaraq, bütün döyüş növlərində idarəetmə məntəqələrinin su paylama məntəqələri, bəzi hallarda isə su təchizatı məntəqəsi təşkil edilir. Su paylama məntəqələrinə su, birliyin su təchizatı məntəqələrindən gətirilir. Suyun keyfiyyətinə nəzarət və onun paylanmasına icazə verilməsi tibb xidmətinə, suyun nəqli, saxlanması və paylanması maddi-texniki təminat xidmətlərinə həvalə edilir.

Su təchizatı məntəqələri təşkil edilərkən birinci növbədə ərazidə olan hazır su mənbələrindən (quyulardan, kəhrizlərdən və artezianlardan) istifadə edilməlidir. Belə su mənbələrinin olmadığı halda isə, ştatda olan vasitələrin köməyi ilə təmizlənən səth sularından istifadə etməklə müvəqqəti su quyularının yanında su təchizatı məntəqəsi təşkil edilir.

Elektrik təchizatı. Rabitə qovşaqlarının elektrik təchizatı rabitə bölmələrinin tabel elektrik-texniki vasitələrinin köməyi ilə, idarəetmə məntəqələrininki isə qarargah böliyü tərəfindən təşkil və təmin edilir.

Elektrostansiyaların yerləri elə seçilir ki, kabel şəbəkəsindən minimum istifadə olunsun və mümkün qədər elektrostansiya elektrik istehlakçılarının mərkəzində yerləşsin. Elektrostansiya heyətinin qorunması üçün açıq, yaxud örtülü tipli oyuqlar hazırlanır, stansiyaların özləri isə təbii dalda-

İdarəetmə məntəqələri		Suya tələbat, m ³ /sutka				Cəmi
		Təsərrüfatda içməli su ehtiyacı	Texniki ehtiyac			
			Maşınların yuyulması	Maşınların doldurulması	Sanitar təmizlənmə	
Birlük	ƏKM	3,2	0,9	0,1	4,2	8,4
	TKM	0,6	0,2	0,05	1	1,85
	EKM	3,2	0,9	0,1	4,2	8,4
	AKM	1,5	0,3	0,05	2	3,85
Birləşmə	ƏKM	1,2	0,25	0,05	1	2,5
	TKM	0,8	0,2	0,05	0,8	1,85
	EKM	1,2	0,25	0,05	1	2,5
	AKM	1,2	0,25	0,05	1	2,5

CƏDVƏL 3. İDARƏETMƏ MƏNTƏQƏLƏRİNİN SUYA TƏLƏBATI

lanacaqlarda yerləşdirilir. Vaxt olduqda elektrostansiyalar və nəqliyyat avtomobilləri üçün xəndək tipli daldalanacaqlar qazılır.

Yanacaq-sürtkü materialları ilə doldurulmuş çənlər oyuq tipli daldalanacaqlarda, elektrik aqreqatına ən azı 15 metrədən yaxın olmayaraq yerləşdirilir.

Elektrik istehlakçılara çəkilən kabel 20-30 sm dərinlikdə basdırılır. Birləşdirici muftalar (üçtərəfli, dördtərəfli birləşdiricilər) üçün torpaqda baxış çuxurları qazılır, sonra da onların üzərinə qapaqlı taxta qutular qoyulur. Qoruyucular olan kabellər isə istehkam qurğusunun önündə, yaxud içərisində yerləşdirilir.

İdarəetmə məntəqələrinin elektrik təchizatı sisteminin açılması aşağıdakı ardıcılıqla yerinə yetirilir:

- elektrostansiyaların yerləşdirilməsi üçün yer seçilir;
- elektrik təchizatı hazırlanır;
- elektrik aqreqatları (elektrostansiyalar) seçilmiş yerlərdə qurulur;
- elektrik təchizatı sisteminə uyğun olaraq ərazidə naqıl (kabel) şəbəkəsi açılır;
- qurğuların daxilində naqıl şəbəkəsi uzadılır;
- işıqlandırıcılar qurulur;
- zəruri olduqda qurğuların yaxınlığında yerə ötürücülər quraşdırılır;
- elektrostansiyaların yerləşdirilməsi üçün yer

hazırlanır (o cümlədən, elektrostansiyaların heyətləri üçün örtülü və ya açıq oyuqlar);

– naqıl (kabel) şəbəkəsi 20-30 sm dərinlikdə basdırılır;

– idarəetmə məntəqələrinin elektrik təchizatına cavabdeh şəxs (elektrostansiya rəisi) real açılmış elektrik təchizatı sxemini hazırlayır.

Maskalanma tədbirləri. İdarəetmə məntəqələrinin açılma rayonlarının maskalanması, onların yerləşməsi və fəaliyyətini düşmənin yerüstü və hava kəşfiyyatından gizlətmək məqsədilə aparılır.

İdarəetmə məntəqələrinin yerləşməsi və fəaliyyətini bürüzə verən əsas əlamətlər bunlardır:

- komanda-qərargah və nəqliyyat maşınları, rabitə və idarəetmənin digər texniki vasitələri üçün daldalanacaqların ərazidə xarakterik yerləşdirilməsi və istehkam qurğuları;
- idarəetmə məntəqələrinin elementlərinə gədən yollar və qurğuları bir-biri ilə birləşdirən əlaqə yolları (cığırlar);
- idarəetmə məntəqələrinin yaxınlığında nəqliyyat vasitələrinin intensiv hərəkəti;
- idarəetmə məntəqələrinə müxtəlif istiqamətlərdən gələn rabitə xətləri;
- ötürücü radiostansiyaların işləməsi;

Mühəndis işlərinin aparıldığı yer				İSTEHKAM QURĞULARININ ADI				
				Müşahidə qurğusu	Daldalanacaq	KQM, XM üçün daldalanacaq	Nəq.maş. üçün daldalanacaq	Örtülü oyuq
Birlük	ƏKM	Müdafiədə (cəml.ray.)	İlk növbə	–	4-5	15-20	–	–
			Sonradan	–	0-1	5-10	30-35	30-40
		Hücumda	İlk növbə	–	1-2	5-6	–	10-15
			Sonradan	–	–	10-15	–	20-15
	TKM	Müdafiədə (cəml.ray.)	İlk növbə	–	1-2	10-12	–	–
			Sonradan	–	0-1	–	5-6	10-12
		Hücumda	İlk növbə	–	–	3-4	–	3-5
			Sonradan	–	–	–	–	4-5
	AKM	Müdafiədə (cəml.ray.)	İlk növbə	–	2-3	5-6	–	–
			Sonradan	–	0-1	–	10-15	10-12
		Hücumda	İlk növbə	–	1-2	5-6	–	3-5
			Sonradan	–	0-1	–	–	10-15
Birləşmə	ƏKM	Müdafiədə (cəml.ray.)	İlk növbə	1	2	7-9	–	3-4
			Sonradan	–	–	–	8-10	5-6
		Hücumda	İlk növbə	1	–	3-4	–	3-4
			Sonradan	–	–	–	–	4-5
	AKM	Müdafiədə (cəml.ray.)	İlk növbə	–	1-2	2-3	–	–
			Sonradan	–	–	–	–	2-3
		Hücumda	İlk növbə	–	–	2-3	–	3
			Sonradan	–	–	–	–	2-3

CƏDVƏL 4. İM-də BİRİNCİ NÖVBƏDƏ VƏ SONRADAN QURULAN İSTEHKAM QURĞULARININ SAYI

GÖRÜLƏCƏK MÜHƏNDİS İŞLƏRİNİN ADI	Sayı	Lazımı güc və vəsait			
		Birinə		Ümumi	
		adam/ saat	maşın/ saat	adam/ saat	maşın/ saat
Mina-partlayıcı maneələrin varlığının yoxlanılması (km ²)	0,25	10	–	2,5	–
Fortifikasiya qurğularının qurulması:					
– müşahidə üçün açıq tipli qurğu (əd.)	1	25	0,25	25	0,25
– sığınacaq KVS-U (əd.)	2	27	1,2	54	2,4
– örtülü oyuq (əd.)	8	14	0,1	112	0,8
– KQM, XM üçün daldalanacaq (əd.)	8	7	0,7	56	5,6
– nəqliyyat üçün daldalanacaq (əd.)	5	10	0,6	50	3
Yolların hazırlanması (km)	3	–	0,15	–	0,45
Su təchizatı məntəqəsinin qurulması (əd.)	1	10	–	10	–
Elektrik stansiyalarının açılması (əd.)	1	10	–	10	–
Açılma rayonlarının maskalanması (r-n)	1	16	–	16	–
Fortifikasiya qurğularının qurulması üçün tələb olunur: 2 (iki) mühəndis-istehkam manqası; 1 (bir) motoatıcı təqim; PZM-2 – 2 ədəd; BAT-M – 1 ədəd					

CƏDVƏL 5. MOTOATICI BRİQADANIN ƏKM-inin MÜHƏNDİS CƏHƏTDƏN QURULMASI ÜÇÜN İŞ HƏCMİ

- rabitə helikopterlərinin uçuş və enmə yerləri.
- İdarəetmə məntəqələrinin maskalanmasına nail olunur:
 - ərazinin maskalanma xüsusiyyətlərindən istifadə etməklə;
 - idarəetmə məntəqələrini motoatıcı və ya tank birləşmə, hissə və bölmələrinin səngər və əlaqələndirmə yolları sistemində yerləşdirməklə;
 - yerli materiallardan və tabel maskalanma vasitələrindən istifadə etməklə;
 - istehkam qurğularının maskalanma məqsədilə ətraf ərazilərin süni şəkildə (rəngləmə, torpaq tökmə) dəyişdirilməsi ilə;
 - rabitə vasitələrinin və ötürücü radiostansiyaların gizlədilməsi ilə;
 - bütün şəxsi heyətin maskalanma intizamına riayət etməsi ilə;
 - bütün radioelektron vasitələrindən istifadə

zamanı qoşunların gizli idarə edilməsi tələblərinə ciddi riayət olunması ilə.

İdarəetmə məntəqələrinin yerləşməsi və fəaliyyətini düşməndən gizlətmək üçün onların meşə massivlərində, yarıqlarda, kiçik yaşayış məntəqələrində, habelə mövqə, səngər və əlaqələndirmə yolları sistemində yerləşdirmək daha məqsəduşundur. Meşə massivlərində yerləşdirərkən ağacların kütləvi şəkildə kəsilməsi və kolluqların təmizlənməsi yolverilməzdir.

Yaşayış məntəqələrində yerləşdirilmiş idarəetmə məntəqələrini maskalamaq məqsədilə komanda-qərargah maşınlarının gizlədilməsi üçün örtük tipli maskalar qurulur, binaların, evlərin yanında onlara bitişik əlavə tikililər hazırlanır.

İdarəetmə məntəqələrini mövqelər, səngər və əlaqələndirmə yolları sistemində, yaxud əvvəl qoşunlar tərəfindən tutulmuş köhnə mövqələrdə yer-

ləşdirərkən, idarəetmə məntəqələrinin bütün elementləri əvvəlki istehkam hazırlığı sisteminə uyğun gəlməlidir.

Texnika və qurğuları gizlətmək üçün boş səngər və daldalanacılardan istifadə etmək daha məqsədəuyğundur. Səngər və əlaqələndirmə yollarının ümumi sisteminə uyğun gəlməyən bəzi maşın və qurğuları isə ətraf fona uyğun daha müvafiq, tabel komplektindən ibarət maskalayıcı vasitələrdən və yerli materiallardan istifadə etməklə maskalamaq lazımdır.

Maskalama məqsədilə idarəetmə məntəqələrinə gələn yollar əvvəlcədən mövcud olan yollardan istifadə etməklə hazırlanır. Yeni çəkiləcək yollar yaxınlıqdakı yaşayış məntəqəsinədək, yaxud ərazidə olan digər işlək yoladək uzadılmalıdır.

İdarəetmə məntəqələrində maskalanması tələb olunan əsas qurğular bunlardır:

- müşahidə üçün qurğular;
- şəxsi heyətin qorunması üçün qurğular;
- komanda-qərargah, xüsusi və nəqliyyat maşınlarının daldalanacaqları.

İdarəetmə məntəqələrinin açılma yerlərinin gizlədilməsi üzrə maskalanma tədbirlərinin yerinə yetirilməsinə və yerinə yetirilən işlərin keyfiyyətinə nəzarəti birlik qərargahı tərəfindən qoşun növləri və xidmət rəislərini cəlb etməklə təşkil olunur.

İdarəetmə məntəqələrinin açılma rayonlarının maskalanması işlərinə komandir şəxsən rəhbərlik edir. Maskalanma haqqında lazımı məlumatlar komandirin qərarında, qərargahın döyüş sənədlərində, qoşun növləri və xidmət rəislərinin planlarında əks etdirilir.

Mühəndis xidməti rəisi maskalanmanın mühəndis tədbirləri üzrə təkliflər hazırlayır, maskalanma üzrə ən çətin tədbirlərin yerinə yetirilməsini təşkil edir. İdarəetmə məntəqələrinin hazırlanması üçün ayrılmış bölmələrin tabel maskalama vasitələri ilə təchizatını təmin edir. Maskalama üzrə tapşırıqlar birliyin (birləşmənin) maskalama üzrə sərəncamı ilə bölmələrə çatdırılır.

NƏTİCƏ

Müdafiə döyüşündə motoatıcı briqadanın idarəetmə məntəqələrinin mühafizəsi və müdafiəsi

bilavasitə briqadanın qərargah rəisi tərəfindən yerinə yetirilir, idarəetmə məntəqələrinin mühafizəsi və müdafiəsinin tapşırıqlarını şəxsən qərargah rəisi çatdırır və yerinə yetirilməsinə nəzarət edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Qoşunların əməliyyatlarda idarə edilməsi. 2014
2. П.К. Алтухова. Основы теории управления войсками. Военное издательство 1984
3. Наставление по службе оперативных штабов. глава вторая. 2006

РЕЗЮМЕ

ОРГАНИЗАЦИЯ ОБОРОНЫ И ОХРАНЫ ПУНКТОВ УПРАВЛЕНИЯ МОТОСТРЕЛКОВЫМИ ВОЙСКАМИ ПРИ ОБОРОННЫХ СРАЖЕНИЯХ Р. ХАЛИЛОВ

Управление дневных мероприятий войск производится из постоянно дислокационных пунктов штабов, охраняемых постоянно упорных сетях и кабельных связных линиях

SUMMARY

ORGANIZATION OF DEFENCE AND SECURITY OF THE COMMAND CENTERS BY MECHANIZED UNFANTRY DURING DEFENCE BATTLES R. KHALILOV

In peacetime permanent deployment of troops at headquarters to manage the daily activities of the protected network and cable constant beatings carried out by a line of communication.

ZİREHLİ TANK SİLAHLARININ VƏ TEXNİKALARININ BƏRPASI

Polkovnik-leytenant Yaşar SADIQOV

SİLAHLI QÜVVƏLƏRİN HƏRBİ AKADEMİYASI

Elmi rəhbər: polkovnik Elman ŞIXƏLİYEV

Açar sözlər: zirehli tank silahları, zirehli tank texnikaları, təmir emalatxanaları, texniki kəşfiyyat, təxliyyə.

Ключевые слова: техническое обслуживание, пункт технического наблюдения, занятия по технической подготовке, эвакуация.

Keywords: missile artillery-technical support, maintenance, technical observation station, lessons on technical training, evacuation.

Zirehli tank silahlarının bərpasına daxildir:

- texniki kəşfiyyat;
- təxliyyə;
- təmir;
- bərpası mümkün olmayan maşınların lazımı yerə təhvil verilməsi.

Müasir ümumqoşun döyüş əməliyyatları zamanı zədələnmiş silah və texnikaların tez bir zamanda bərpa edilməsinin və sıraya qaytarılmasının birinci dərəcəli və mühüm şərtlərindən biri də, texniki təminatın idarəetmə orqanları tərəfindən təmir fondunun miqdarı, yerləşməsi, vəziyyəti, bərpa işləri üçün zəruri olan qüvvə və vasitələrə tələbat barədə məlumatların tam və operativ olmasıdır. Bu tapşırıqların yerinə yetirilməsi məqsədilə, tank-texniki təminat sistemində, öz fəaliyyətləri ilə döyüş əməliyyatları zamanı təmir-bərpa bölmələrinin istehsalat imkanlarının tətbiq edilməsi dərəcəsinə əhəmiyyətli surətdə təsir göstərən texniki kəşfiyyat orqanları nəzərdə tutulmuşdur.

Böyük Vətən müharibəsi, Qarabağ müharibəsi, eləcə də digər lokal silahlı münaqişələrin təcrübəsindən məlumdur ki, zədələnmiş silah və texnikaların təxliyyəsi və təmiri üçün onların yerləşdiyi yerlərin, texniki vəziyyətinin, bərpaları üçün tələb olunan qüvvə və vasitələrin vaxtlı-vaxtında təyin

edilməməsi ona gətirib çıxarırdı ki, təmir-bərpa orqanları, zədələnmiş silah və texnikaların təmiri və bərpası üzrə malik olduqları istehsalat imkanlarını tam şəkildə həyata keçirə bilmirdilər, nəticədə qoşunların döyüş qabiliyyəti aşağı düşürdü.

Hazırda döyüş əməliyyatlarının miqyasının nəzərəcarpacaq dərəcədə genişlənməsi fonunda döyüşlərin dinamikasının artması ilə əlaqədar olaraq silah və texnikaların itkilərinin miqdarının da çoxalması texniki kəşfiyyatın aparılmasının səmərəliliyinin əhəmiyyətli dərəcədə artırılmasını tələb edir. Qoşunlar və onların təmir-bərpa orqanları tərəfindən sıradan çıxmış (zədələnmiş) silah və texnikaların miqdarı, yerləşməsi və texniki vəziyyəti, onların bərpası üçün zəruri olan qüvvə və vasitələrə tələbat, təxliyyə və təmir işlərinin həyata keçirilməsinin konkret şəraiti barədə məlumatların, həmçinin texniki təminatın idarəetmə orqanları üçün zədələnmiş və batmış maşınların tez bir zamanda sıraya qaytarılması məqsədilə lazım olan digər məlumatların toplanılması, işlənilməsi və ötürülməsi (məruzə edilməsi) üzrə kompleks tədbirlər daxildir.

Texniki kəşfiyyat orqanları tərəfindən çatdırılan məlumatların vaxtlı-vaxtında, tam və etibarlı olması təmir-bərpa bölmələrinin qüvvə və vasi-

tələrinin əsas səylərinin birinci növbədə qoşunların döyüş qabiliyyətini təmin edən, həmçinin bərpa olunmaları üçün daha az iş həcmi tələb olunan maşınların təxliyyəsi və təmirinə cəmləşdirməyə imkan verir.

Texniki kəşfiyyat, hərbi hissənin MTT bölmə rəisi tərəfindən təşkil olunaraq, texniki müşahidə məntəqələri (TMM), texniki kəşfiyyat qrupları (TKQ), kolonnaların texniki qapanması (TQ), təmir-təxliyyə (təmir) qrupları (TTQ) və xilasetmə-təxliyyə qrupları (XTQ), həmçinin təxliyyə komandaları (TK) tərəfindən aparılır.

Döyüş əməliyyatlarının gedişində texniki kəşfiyyat qrupları qoşunların döyüş düzülüşünün elementləri və dərinliyi boyu eşelonlaşdırılaraq, onlar üçün təyin edilmiş zolaqlarda tapşırıqlarını yerinə yetirir, döyüş düzülüşünün arxasınca irəliləyirlər (hərəkət edirlər).

Qoşunlarda silahların və texnikaların təxliyyəsi üzrə əsas texniki vasitələr dartıcı bucurqadlarla və zəruri olan qurğular, avadanlıqlar və alətlərlə təchiz edilmiş tank və digər tırtıllı dartıcılar, zirehli təmir-təxliyyə maşınları və texniki yardım maşınlarından ibarətdir.

Maşınların, onların heyətlərinin (sürücülərin) qüvvə və vasitələri ilə təxliyyəsinin əsas üsulu özü-özünü çıxarmadır. Bu üsul adətən o hallarda tətbiq edilir ki, maşın özü texniki sazdır və mühərrikin dartıcı qüvvəsi maşının ilişməsinin (batmasının) müqavimətindən daha çoxdur.

Tankların və digər tırtıllı maşınların özü-özünü çıxarması əksəriyyət hallarda xüsusi avadanlıqlar, ləvazimatlar və alətlər istifadə edilməklə aşağıdakı qaydada yerinə yetirilir:

– maşının ehtiyat hissə və ləvazimat (EAL) dəstində olan xüsusi trosalar vasitəsilə, maşının

dəstində olan taxta tirin maşının tırtıllarına bərkidilməsi yolu ilə;

– bir tərəfi ilişmiş (batmış) maşının tırtılına, digər tərəfi isə hərəkətsiz dirəyə (ankerə) bərkidilən yedək trosalardan istifadə etmək yolu ilə;

– hərəkətsiz dirəyə bərkidilən trosun aparıcı təkərin üzərinə dolmaq yolu ilə;

– maşının üzərində olan ştat bucurqadı istifadə etməklə.

Sıradan çıxmış maşınların təmir-təxliyyə qruplarının, yürüş kolonnalarının texniki qapanmalarının qüvvə və vasitələri ilə təxliyyə olunmasının əsas üsulu zədələnmiş maşınların yedəklənməsi və yüngül ilişmiş (batmış) maşınların çıxarılmasıdır.

NƏTİCƏ

Zirehli tank silahlarının və texnikalarının bərpası zamanı zədələnmiş maşınların toplanma məntəqələrinin düzgün planlaşdırılması və təşkil olunması, onların döyüş tapşırıqlarını müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmələrinin əsas şərtlərindən biridir.

Zirehli tank silahlarının və texnikalarının bərpasının yüksək səviyyədə təşkil edilməsi, bilavasitə təmir və təxliyyə bölmələrinin şəxsi heyətinin yüksək peşəkarlığa malik olmasından, zədələnmiş

maşınların toplama məntəqələrinin bacarıqla və müstəqil şəkildə planlaşdırılması və praktiki cəhətdən məharətlə icra edilməsindən asılıdır. Bütün hallarda zirehli tank silahlarının və texnikalarının bərpasının müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsinə, yalnız təmir və təxliyyə bölmələrinin şəxsi heyətinin deyil, həm də bütün qoşun növlərinin şəxsi heyətinin gərgin əməyi nəticəsində nail olunur.

Gələcəkdə aparılacaq döyüş əməliyyatlarında silah və texnikaların vaxtlı-vaxtında təmir edilib sıraya qaytarılmasında əsas rolu yüksək maneəvəliyyət və peşəkarlığa malik olan mobil təmir və təxliyyə bölmələri oynayacaqdır. Bu mənada, hissə və bölmələrin döyüşləri müvəffəqiyyətlə aparma bacarıqları, həmçinin müxtəlif növ maddi vəsaitlərin daşınması, sıradan çıxmış silah və texnikaların təmir olunması üzrə tapşırıqların istənilən şəraitlərdə uğurla yerinə yetirilməsi öz əhəmiyyətini itirməyəcək, əksinə, daha da aktual olacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. İnternet mənbəyi: <http://libma.ru/istorija/tyl-sovetskih-vooruzheniy-sil-i-velikoi-otechestvennoi-voine/p7.php>

2. Zirehli tank texnikalarının təmiri. Omsk Dövlət Texniki Universiteti tərəfindən hazırlanmış dərslik, 2011

РЕЗЮМЕ

ВОССТАНОВЛЕНИЕ БРОНИРОВАННОГО ТАНКОВОГО ОРУЖИЯ И ТЕХНИКИ

Я. САДЫГОВ

В статье отображены особенности организации технического обеспечения по ракет и артиллерии, в том числе особенности учитываемые при организации технического обслуживания вооружения и техники, при ремонте и эвакуации вышедших из строя вооружения и техники, при организации работы подразделений технического обеспечения ракет и артиллерии, размещении их на местности, при организации деятельности ремонтно-эвакуацион-

ных групп в период подготовки и в ходе ведения боевых действий мотострелковыми (танковыми) частями и подразделениями артиллерии в наступлении. Основываясь на первоисточники, использованные при составлении данной статьи, можно сказать что, в целях успешного ведения боевых действий в наступлении в будущем, очень важно усовершенствовать оснащённость подразделений технического обеспечения современными материально-техническими средствами, а также организацию их деятельности в ходе боевых действий.

SUMMARY

RESTORATION OF ARMORED TANK WEAPONS AND EQUIPMENT

Y. SADIQOV

In the article the features of missile and artillery technical support of mechanized infantry, tank and artillery units has been reflected during combat operations in the attack, and technical logistics also in providing arms and equipment maintenance, in maintenance out of weapons, in evacuation, in the organization of logistics, in placement of their areas, in the organization of the evacuation crews. According to the sources used in the article we can say that, in order to combat successfully it is important to develop the organization of modern material and technical resources of units and work activities during the battles.

MÜASİR DÖVRDƏ NATO ÖLKƏLƏRİNİN ORDULARINDA BİRLƏŞMƏLƏRİN DÖYÜŞDƏ TƏTBİQİ VƏ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Polkovnik-leytenant Mehman GÜLMƏMMƏDOV
SİLAHLI QÜVVƏLƏRİN HƏRBİ AKADEMİYASI

Açar sözlər: NATO, alyansın yaranma tarixi, NATO-nun əsas təhlükəsizlik məsələləri, dəyişən təhlükəsizlik mühiti ilə qarşılaşma.

Ключевые слова: НАТО, история альянса, фундаментальные вопросы безопасности НАТО, встреча с изменяемым обстановки в сфере безопасности.

Keywords: NATO, alliance established, NATO's fundamental security issues, the encounter with the changing security environment.

Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatı (NATO) 1949-cu il aprelin 4-də Vaşinqtonda imzalanmış Şimali Atlantika Müqaviləsinin məqsədlərini həyata keçirmək üçün yaradılmış Şimali Amerika və Avropanın 28 dövlətindən ibarət olan ittifaqdır.

Müqaviləyə əsasən, Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatının (NATO) əsas rolu üzv dövlətlərin müstəqillik və təhlükəsizliyini siyasi və hərbi vasitələrlə qorumaqdan ibarətdir. NATO müttəfiqlərin demokratiya, fərdi azadlıq, hüququn aliliyi və mübahisələrin sülh yolu ilə həlli kimi ümumi dəyərlərini qoruyur və bu dəyərləri Avro-Atlantika məkanı boyunca təbliğ edir. O, təhlükəsizlik məsələləri üzrə birgə məsləhətləşərək ümumi razılığa gəlmək və onlara doğru birgə addımlar atmaq üçün Şimali Amerika və Avropa dövlətlərinin müzakirələrini təşkil edir.

1945-1949-cu illərdə təxirəsalınmaz iqtisadi yenidənqurmalarla üzləşən Qərbi Avropa dövlətləri və onların Şimali Amerikadakı müttəfiqləri SSRİ-nin ekspansionist siyasət və metodlarını narahatlıqla izləyirdilər. Müdafiə təsisatlarını azaltmaq və hərbi qüvvələrini ixtisar etməklə bağlı, müharibədən sonrakı vədlərini yerinə yetirmiş

qərb dövlətlərinə, sovet rəhbərliyinin öz hərbi qüvvələrini tam tərkibdə saxlamaq niyyəti məlum olduqda, həyəcan daha da artdı. Bundan əlavə, Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının öz ideoloji məqsədlərini elan etməsindən sonra aydın oldu ki, BMT Nizamnaməsinə və İkinci Dünya müharibəsinin sonunda əldə olunmuş razılaşmalara əməl etmək çağırışları ilə xarici təcavüz və daxili təxribatçı fəaliyyət təhlükəsi ilə üzləşmiş demokratik dövlətlərin milli suverenliyinə təminat vermək mümkün olmayacaq. Bir çox Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrində, həmçinin dünyanın müxtəlif regionlarında qeyri-demokratik idarəetmə formalarının həyata keçirilməsi və aktiv müxalifətin repressiyası, əsas insan vətəndaş hüquq və azadlıqlarının pozulması bu narahatçılığın əsassız olmadığını göstərdi.

1947-1949-cu illərdə dramatik siyasi hadisələr silsiləsi vəziyyəti gərginləşdirdi. Bu gərginliyə Norveç, Türkiyə, Yunanıstan və digər Qərbi Avropa ölkələrinin suverenliyinə birbaşa təhlükələr, 1948-ci ilin iyununda Çexoslovakiya hadisələri və həmin ilin apreldən başlamış Berlinin qeyri-qanuni mühasirəsi aid idi. Beş Qərbi Avropa dövləti – Belçika, Fran-

sa, Lüksemburq, Niderland və Böyük Britaniya 1948-ci ilin martında Brüssel müqaviləsini imzalamaqla, öz təhlükəsizliklərinə qarşı olan ideoloji, siyasi və hərbi hədələrə müqavimət göstərmək imkanını yaradacaq ümumi müdafiə sistemini inkişaf etdirmək və öz aralarında əlaqələri gücləndirmək niyyətlərinin qətiyyətli olduğunu nümayiş etdirdilər.

Brüssel Müqaviləsi Qərbi Avropa təhlükəsizliyinin müharibədən sonrakı bərpasında ilk addım oldu və Qərb İttifaqı Müdafiə Təşkilatının əsasını qoydu. Bu həmçinin 1949-cu il Şimali Atlantika Müqaviləsinin imzalanması və Şimali Atlantika Alyansının yaradılmasına aparən prosesdə də ilk addım oldu.

Birləşmiş Ştatlar və Kanada ilə aparılan danışıqlar sonradan Avropa və Şimali Amerika arasında təhlükəsizlik təminatları və qarşılıqlı öhdəçiliyə əsaslanan vahid Şimali Atlantika Alyansının yaradılması ilə müşayiət olundu. Danimarka, İspaniya, İtaliya, Norveç və Portuqaliya bu prosesdə iştirak etmək üçün Brüssel Müqaviləsi dövlətləri tərəfindən dəvət olundular. Bu danışıqlar 1949-cu ilin aprelində həmin 12 dövlətin arasında tərəfdaşlığa əsaslanan ümumi təhlükəsizlik sistemini işə salan Vaşinqton Müqaviləsinin imzalanması ilə nəticələndi. 1952-ci ildə Yunanıstan və Türkiyə də müqaviləyə qoşuldu. Almaniya Federativ Respublikası 1955-ci ildə alyansa qoşuldu, 1982-ci ildə isə İspaniya da NATO-nun üzvü oldu. 1990-cı ildə Almaniyanın birləşməsi nəticəsində keçmiş Almaniya Demokratik Respublikası vahid dövlətin ayrılmaz hissəsi kimi alyansın təhlükəsizlik mühafizəsi altına keçdi. Çexiya Respublikası, Macarıstan və Polşa 1999-cu ildə NATO-ya qoşuldular. 2003-cü ildə daha yeddi dövlət (Bolqarıstan, Estoniya, Latviya, Litva, Rumıniya, Slovakiya və Sloveniya) qoşulma ilə bağlı danışıqlara dəvət edildilər və 2004-cü ildə isə rəsmi olaraq müqaviləyə qoşuldular.

Alyansın Şimali Amerika və Avropa üzvləri arasındakı münasibətlər NATO-nun təməl daşdır. Bu dövlətlər eyni əhəmiyyətli dəyərləri və maraqları bölüşür və Avropanın, eləcə də Şimali Amerikanın təhlükəsizliyini bölünməz edən demokratik prinsiplərin qorunub saxlanmasına sadıqdirlər.

Alyans öz üzv dövlətlərini zor və zorla təhdid əleyhinə müdafiə etməklə “bir və ya bir neçə üzvə qarşı hücum hamıya qarşı hücum hesab olunacaq” prinsipinə sadıqdır. NATO hər bir üzvün öz suverenliyini saxladığı hökumətlərarası təşkilat olmaqda qalır. Bütün NATO qərarları üzv dövlətlərin iştirakı ilə konsensus əsasında qəbul olunur. NATO-nun ən mühüm qərar qəbul edən orqanı səfirlər, nazirlər, dövlət və hökumət başçıları səviyyəsində bütün müttəfiqlərin nümayəndələrini bir araya gətirən Şimali Atlantika Şurasıdır. Hər bir üzv dövlət ölçüsündən, siyasi, hərbi və iqtisadi gücündən asılı olmayaraq, bərabər əsasda qərar qəbul etmə prosesində iştirak edir.

Müttəfiqlər buna görə ümumi qərar və fəaliyyətlərə hörmət etmək şərti ilə müstəqil hərəkət etmək imkanını saxlayır. Bununla belə, müttəfiqlərin qəbul olunmuş qərarları siyasi həmrəyliklə möhkəmləndirilmiş ümumi və birgə addımlara şərait yaradır. Məsələn, bu, 11 Sentyabr 2001-ci il hücumlarından sonra Amerika Birləşmiş Ştatlarına yardım göstərmək üçün qəbul olunmuş qərarla öz aydın əksini tapmışdı. İlk dəfə olaraq NATO Vaşinqton Müqaviləsinin 5-ci maddəsinə müraciət etdi. Bu maddədə göstərilib ki, Alyansın bir və ya daha artıq üzvünə qarşı silahlı hücum bütün üzvlərə qarşı silahlı hücum hesab olunur. Alyansın bütün üzvləri hücumları sərt mühakimə etdilər və Birləşmiş Ştatlara bu işdə dəstək verdilər. Xüsusi missiyaları həyata keçirmək məqsədilə üzv dövlətlər tərəfindən təyin olunmuş və ya tərəfdaş dövlətlərin töhfə verdiyi operativ qüvvələrdən başqa, NATO öz qüvvələrinə malik deyil. Onun sərəncamında bu məqsəd üçün bir çox mexanizmlər mövcuddur: Alyans çərçivəsində əməkdaşlığın əsasını yaradan müdafiə və resursların planlaşdırılması; təkmilləşdirilmiş imkanlarla bağlı siyasi öhdəliklərin yerinə yetirilməsi; çoxmillətli qüvvə planlaşdırılmasının təşkili ilə bunun üçün təyin olunmuş Alyans boyu hərbi qüvvələrin komanda və nəzarət sistemini birləşdirən hərbi struktur. Başqa sözlə, ümumi razılaşdırılmış qüvvələrin planlaşdırılması prosesinə uyğun olaraq, təşkilat NATO-nun strateji komandirlərinin komandanlığı altında üzv

dövlətlərin təqdim etdiyi qüvvələrin birgə planlaşdırılması, təlim və əməliyyatlarda istifadə olunmasını təmin edir. Xülasə, müvafiq tələbləri yerinə yetirmək üçün qüvvələrin istehsalı və üzv dövlətlərə onların təkliddə öhdəsindən gələ bilməyəcəyi böhranların idarə olunmasında iştirak imkanı yaratmaq üçün katalizator rolunu oynamaq NATO-nun rolunun əsas hissəsidir.

NATO üzvü olmayan dövlətlər ilə dialoq və əməkdaşlıq soyuq müharibə dövrü ixtilaflarının öhdəsindən gəlməyə, təhlükəsizlik və sabitlik rifahının NATO sərhədlərini aşaraq genişlənməsinə kömək etmişdir. Alyans Rusiya və Ukrayna, digər tərəfdaş dövlətlərlə (bunlardan bəziləri artıq üzv olmuşlar), həmçinin Aralıq Dənizi Dialoqu proqramı və Orta Şərq regionuna daxil olan ölkələrlə əməkdaşlığını genişləndirir. O həmçinin digər beynəlxalq təşkilatlar, xüsusən də strateji tərəfdaşlığı inkişaf etdirdiyi Avropa İttifaqı ilə əməkdaşlığını gücləndirir. NATO-nun təsisatları və mexanizmləri alyansın gündəlik fəaliyyətinin ayrılmaz hissəsi olan müxtəlif əməkdaşlıq növləri üçün çərçivəni təmin edir.

Şimali Atlantika Alyansı üzv dövlətlər arasında bağlanan müqavilə əsasında yaradılmışdı. Bu dövlətlərin hər biri öz iradəsi ilə ictimai müzakirə və müvafiq parlament prosesinin nəticəsində təşkilata üzv olmuşlar. Müqavilə onların fərdi hüquqları və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsində göstərilmiş beynəlxalq öhdəliklərini müdafiə edir. O, hər bir üzv dövlətə kollektiv müdaxilə ilə bağlı hədə və məsuliyyəti bölüşmək öhdəliyini, həmçinin müqavilə ilə ziddiyyət təşkil edə biləcək digər beynəlxalq öhdəlikləri öz üzvlərinə götürməmək vəzifəsini qoyur.

Yarandığı yarıməsrlük tarixi ərzində NATO-nun diqqəti öz üzv dövlətlərinin müdafiə və təhlükəsizliyinin birbaşa təmin edilməsində olub. Bu gün də bu, onun əsas vəzifəsi olaraq qalır, lakin Alyansın yeni təhdidləri qarşılamaq və yeni hədələrlə üzləşmək imkanlarını yaratmaq üçün onun başlıca diqqət mərkəzi əsaslı dəyişikliklərə məruz qalıb.

NATO-nun Vaşinqton Müqaviləsində əks etdirilmiş mühüm və daimi məqsədi bütün üzvlərinin

azadlıq və təhlükəsizliyini siyasi və hərbi vasitələrlə müdafiə etməkdir. Alyans demokratiya, insan hüquqları və hüququn aliliyi kimi ümumi dəyərlərə əsaslanaraq, yarandığı andan Avropada daim sülhü möhkəmləndirmək uğrunda çalışmışdır. Bununla belə, bu məqsədin nailiyyətləri Avro-Atlantika məkanından kənarında baş verən böhran və ya münaqişə vasitəsilə təhlükəyə məruz qala bilər. Buna görə də Alyans nəinki yalnız öz üzvlərinin müdafiəsini təmin edir, eyni zamanda Şimali Atlantika Müqaviləsi məkanı kimi müəyyən edilmiş coğrafi ərazidən kənarında da tərəfdaşlıq və böhranın idarə olunması əməliyyatları vasitəsilə sülh və sabitliyə şərait yaradır.

Alyansın öz fəaliyyəti zamanı əsaslandığı mühüm prinsip bütün üzvlərin bölünməz təhlükəsizliyinə dəstək olaraq, suveren dövlətlər arasında ümumi məsuliyyət və qarşılıqlı əməkdaşlıqdır. Alyans çərçivəsindəki həmrəylik həm siyasi, həm də hərbi sahələrdəki gündəlik əməkdaşlıq vasitəsilə, hər bir üzv dövlətin başlıca təhlükəsizlik təhdidləri ilə münasibətdə yalnız öz milli səylərinə ümid etməyə məcbur olmadığına təminat verir. Müdafiə sahəsində üzv ölkələrin öz suveren öhdəliklərini yerinə yetirmək hüququnu və vəzifələrini əllərindən almayaraq, Alyans onlara kollektiv səylər vasitəsilə başlıca milli təhlükəsizlik məqsədlərini qarşılamaq imkanını vermiş olur.

NATO-nun əsas təhlükəsizlik məsələləri Alyansın Strateji Konsepsiyasında təsvir olunub. Bu, onun məqsədlərinin rəsmi bəyanatı olmaqla yanaşı, həmin məqsədlərə nail olmaq üçün istifadə olunan siyasi və hərbi vasitələrlə ən yüksək rəhbərlik səviyyəsini təmin edir. Bu konsepsiya bütövlükdə təşkilatın siyasətini həyata keçirmək üçün əsas olaraq qalır. Bununla belə, müasir təhlükəsizlik problemlərinin öhdəsindən gəlmək üçün lazım olan siyasi çərçivə, hərbi strukturlar və hərbi imkanların hamısının qaydasında olmasını təmin etmək üçün dəyişən təhlükələr və bu təhlükələrin dərk edilməsi strategiyanın davamlı uyğunlaşması prosesi ilə nəticələndi.

İlk dəfə 1991-ci ildə nəşr edilmiş Strateji Konsepsiya məzmun və formasına görə əvvəlki sənəd-

lərdən kəskin şəkildə fərqlənirdi. O öz üzvlərinin təhlükəsizliyini NATO-nun əsas məqsədi kimi saxlayır, lakin bunu keçmiş rəqiblərlə tərəfdaşlıq və əməkdaşlıq vasitəsilə bütövlükdə Avropa üçün təkmilləşdirilmiş və geniş təhlükəsizlik istiqamətində işləmək kimi xüsusi bir öhdəliklə birləşdirirdi. Bundan əlavə, bu konsepsiya parlamentlər, təhlükəsizlik sahəsi üzrə mütəxəssislər, jurnalistlər və geniş ictimaiyyətin müzakirə və şərhləri üçün açıq olan ictimai sənəd kimi nəşr edilmişdi. 1999-cu ildə Strateji Konsepsiyaya, Alyansı yalnız ümumi müdafiə deyil, həm də geniş Avro-Atlantika məkanında sülh və təhlükəsizliyə yönəlik düzəlişlər edildi. Bu aşağıdakı siyasi elementlərdən ibarətdir:

- siyasi, iqtisadi, ictimai və ətraf mühit məsələləri, həmçinin Alyansın müdafiə ölçüsünü əhatə etməklə təhlükəsizliyə daha geniş yanaşma;
- transatlantika münasibətlərinə güclü məsuliyyət;
- hərbi əməliyyatların səmərəliliyini təmin etmək üçün təşkilatın hərbi imkanlarının saxlanması;
- NATO çərçivəsində Avropanın imkanlarının inkişafı;
- münaqişələrin qarşısının alınması və böhranların idarə olunması üzrə adekvat struktur və proseduraların qorunub saxlanması;
- qeyri-NATO dövlətləri ilə əməkdaşlıq və dialoqa əsaslanan səmərəli tərəfdaşlıq;
- Alyansın genişlənməsi və potensial yeni üzvlərə münasibətdə açıq qapı siyasəti;
- geniş yayılmış silahlara nəzarət, tərksilah və nüvə silahlarının yayılmasının qarşısının alınması sazişləri üzrə söylərin davam etdirilməsi.

Təhlükəsizliyə belə geniş yanaşma müdafiə sahəsindən əlavə siyasi, iqtisadi, ictimai və ətraf mühit amillərinin vacibliyini önə çəkir. Digər dövlətlərlə tərəfdaşlıq və əməkdaşlıq, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı kimi digər regional və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq, NATO və Avropa İttifaqı arasında inkişaf edən strateji tərəfdaşlıq – bunlar hamısı qarşılıqlı gücləndirmənin və bir-birini tamamlayan münasibətlərin qurulması, müna-

qişələrin daha təsirli həlli və böhranların daha təsirli idarə olunmasına öz töhfəsini verir. Strateji Konsepsiyada Alyansın xüsusi vəzifələri də öz əksini tapmışdır. Bunlar aşağıdakılardır: sabit Avro-Atlantika təhlükəsizlik məkanı üçün demokratik təsisatların inkişafı və dövlətlərdən heç birinin digərini qorxutmaq və güc tətbiq etmək və ya hədələməklə təzyiq göstərmək imkanına malik olmayaraq mübahisələrin dinc yolla həllinə əsaslanan həyati əhəmiyyətli özüllərdən birini təmin etmək; Vaşinqton Müqaviləsinin 4-cü maddəsində göstəriləndiyi kimi, üzv dövlətlərin təhlükəsizliyini risk altına salan mümkün hadisələr və ümumi narahatlığa səbəb olan məqamlarda söylərinin müvafiq şəkildə əlaqələndirilməsi daxil olmaqla həyati maraqlarını əks etdirən məsələlər üzrə alyans məsləhətləşmələri üçün mühüm transatlantika forumu rolunu oynamaq; Vaşinqton Müqaviləsinin 5 və 6-cı maddələrinə müvafiq olaraq NATO üzv dövlətlərinin istənilən birinə qarşı təcavüzkar təhlükəni müəyyən etmək və qarşısını almaq; Avro-Atlantika məkanında təhlükəsizlik və sabitliyi möhkəmləndirmək naminə isə Vaşinqton Müqaviləsinin 7-ci maddəsinə müvafiq olaraq, hər bir konkret hal üzrə və konsensus əsasında münaqişələrin qarşısının effektiv alınması, o cümlədən böhranlara cavab əməliyyatları da daxil olmaqla böhranların idarə olunmasında fəal iştirak hazırlıq; şəffaflıq, qarşılıqlı etimad və təşkilatla birgə hərəkət imkanı məqsədilə Avro-Atlantika məkanındakı digər dövlətlərlə geniş tərəfdaşlıq, əməkdaşlıq və dialoqu inkişaf etdirmək.

Birləşmiş Ştatlara qarşı olan 11 sentyabr hücumlarının arxasınca terrorçuluqdan doğan təhlükə ilə əlaqədar kəşfiyyat əlaqələrinin daha yaxşı paylanması və Alyansdan kənar qalan dövlətlərlə və digər təşkilatlarla əməkdaşlıq və tərəfdaşlığın gücləndirilməsinə üstünlük verilmişdir. Burada hər şeydən öncə, terrorçuluqdan doğan təhdidin cavablandırılması, kütləvi qırğın silahları (KQS) təhlükəsi əleyhinə hərbi hazırlıq və KQS mühitində əməliyyat aparmaq qabiliyyətinə, qüvvə və strukturlarının uyğunlaşdırılmasına və digər müvafiq sahələrdə hərbi imkanların təkmilləşdi-

rilməsinə töhfə olaraq NATO-nun Kütləvi Qırğın Silahları Mərkəzinin rolu gücləndirilmişdir.

Vaşinqton Müqaviləsinin 5-ci maddəsinə müraciət etmək və 11 sentyabr 2001-ci il hadisələrindən sonra Birləşmiş Ştatlara öz yardım əlini uzatmaq barədə NATO tərəfindən qəbul edilmiş tarixi qərar Alyansın fəaliyyətinin demək olar ki, hər bir sahəsinə toxunan NATO-nun transformasiya prosesi üçün təkan oldu. Terrorçuluqla mübarizə ilə yanaşı, bir çox digər amillər də alyansın strukturunun və siyasətinin uyğunlaşmasına olan ehtiyacı gücləndirdi. Buraya kütləvi qırğın silahlarının törətdiyi, artmaqda olan təhlükə və gərgin bölgələrdə yeni operativ imkanlara olan tələbat daxildir. Eyni zamanda NATO-nun genişlənməsi tələbi, o cümlədən Rusiya, Ukrayna və tərəfdaş dövlətlərlə tərəfdaşlığın inkişaf etməkdə olan rolu, Aralıq Dənizi Dialoqu və İstanbul Əməkdaşlıq Təşəbbüsünün əhəmiyyəti və Avropa İttifaqı ilə strateji əməkdaşlıqda öz təsirini göstərdi. NATO-nun Əfqanıstanda Beynəlxalq Təhlükəsizliyə Yardım Qüvvələrində rəhbər rolu və Balkan ölkələrində davam edən rolu təşkilatın özünü bu əməliyyatların, eləcə də İraq və Sudandakı missiyaların və Pakistanda xilasetmə cəhdlərinin tələblərinə cavab vermək üçün uyğunlaşdırmasına səbəb oldu. Transformasiya prosesini həyata keçirmək üçün həyata keçirilməli olan bir çox dəyişikliklər NATO-nun 2002-ci il 21-22 noyabr Praga Zirvə Görüşündə təqdim olundu və 2004-cü il 28-29 iyun İstanbul Zirvə Görüşündə davam etdirildi. Beş əsas sahəyə toxunuldu: Alyansa üzvlük, NATO-nun mülki və hərbi strukturlarında islahat, yeni rolların qəbulu, yeni imkanların inkişafı və yeni əlaqələrin təbliğ edilməsi.

NƏTİCƏ

Məqalədə qısaca olaraq NATO-nun yaranma tarixi, keçdiyi inkişaf yolu və müasir dünyada beynəlxalq münasibətlər sistemin təsiretmə gücündən bəhs olunmuşdur.

РЕЗЮМЕ
ПРИМЕНЕНИЯ СОЕДИНЕНИЙ АРМИИ СТРАН
НАТО В БОЮ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ
СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ
М. ГЮЛЬМАМЕДОВ

В этой статье коротко описано история создания организации НАТО, пути развития, а также его роль в современном мире системе, международных отношений.

SUMMARY
MODERN TIME APPLICATION IN BATTLES AND
DEVELOPMENT TRENDS OF UNIONS IN THE
ARMIES OF NATO MEMBER COUNTRIES
M. GULMAMMADOV

This article briefly describes the history of the creation of NATO, its development, and its role in the system of international relations in the modern world.

NATO-da QÜVVƏLƏRİN FORMALAŞMASI PROSESİ

Polkovnik-leytenant Siyavuş MUSTAFAYEV

SİLAHLI QÜVVƏLƏRİN HƏRBİ AKADEMİYASI

Elmi rəhbər: polkovnik-leytenant Şahid SULTANOV

Açar sözlər: NATO hərbi əməliyyatları, qüvvələrin formalaşması, NATO üzvləri.

Ключевые слова: военные операции под руководством НАТО, формирование сил, члены НАТО.

Keywords: NATO operations, force generation, NATO members.

orqanları əməliyyatın konsepsiyasını hazırlayırlar (CONOPS). Bu konsepsiyada əməliyyatın məqsədlərinə çatmaq üçün lazım olan şəxsi heyət, texnika və təchizat göstərilir. Şimali Atlantika İttifaqı əməliyyatın niyyətini təsdiq edəndən və “Qüvvələrin formalaşması

və komplektləşdirilməsi haqqında göstərişini” verəndən sonra NATO-nun Avropadakı Müttəfiq Qüvvələr komandanının (SACEUR) rəhbərlik etdiyi Müttəfiq Əməliyyatlar Komandanlığı (ACO) qüvvələrin formalaşdırılmasına və komplektləşdirməsinə başlayır.

Qüvvələrin formalaşdırılması standart prosedur üzərində qurulub. Müttəfiq Əməliyyatlar Komandanlığı (ACO) planlaşdırılan əməliyyat və ya tapşırığın icrası üçün lazım olan şəxsi heyət və texnikanın siyahısını (çoxmillətli qüvvələrin və təchizatların ayrılması barədə sifariş) hazırlayıb onu NATO-nun üzv ölkələri və bəzən tərəfdaş ölkələrinə göndərir.

Ölkələrin qüvvə ayırmaları barədə təkliflərinə NATO-nun üzv və tərəfdaş ölkələrinin nümayəndələrin iştirak etdiyi konfransda baxılır. Bu konfranslar məqsəduyğun və ehtiyac olanda təşkil edilir. Məsələn, qüvvələrin formalaşdırılması konfransı yeni əməliyyatın və ya tapşırığın başlamasından əvvəl, yaxud cari əməliyyata mühüm dəyişikliklər edildikdə təşkil edilir. Bu konfranslardan əlavə hər il qüvvələrin formalaşdırılmasının ümumi konfransı keçirilir.

Hər bir ölkənin, istər NATO üzvlərinin, istərsə də tərəfdaş ölkələrinin töhfələri ilk öncə onların əvvəllər götürdükləri öhdəlikləri, silahlı qüvvələ-

NATO əməliyyat və ya tapşırıq planlayanda NATO-nun üzv və tərəfdaş ölkələri bu əməliyyat üçün şəxsi heyət, təchizat və müxtəlif resursları təmin edirlər. Bu fəaliyyətlər Alyansın rəhbərliyi altında həyata keçirilir. NATO-nun bir qurum olaraq öz qüvvələri olmadığından əməliyyatların və tapşırıqların icrası üçün o, tərkibində olan suveren ölkələrin hərbi qüvvələrindən istifadə edir. NATO əməliyyatlarında iştirak edən qüvvələr “NATO qüvvələri” adlandırıldığına baxmayaraq, onlar NATO-nun üzv ölkələri və bəzi hallarda tərəfdaş və ya digər qüvvə təmin edən ölkələrin heyətlərindən ibarət olan çoxmillətli qüvvələrdir.

Qüvvələrin formalaşması (komplektləşməsi) Şimali Atlantika Şurasının təsdiq etdiyi əməliyyatları və tapşırıqları yerinə yetirmək üçün lazım olan şəxsi heyəti və təchizatı dost və tərəfdaş ölkələr tərəfindən təmin etmə prosedurudur.

NATO əməliyyatlarında iştirak etmək üçün qüvvə göndərmək isə hər ölkənin öz qərarından asılıdır. Bunun üçün ölkələr daima NATO ilə öz diplomatik və hərbi nümayəndəliklər vasitəsi ilə əlaqədə olurlar.

QÜVVƏLƏRİN FORMALAŞMASI

NATO tapşırıq və ya əməliyyat keçirmək haqqında qərar verdikdən sonra, NATO-nun hərbi

rinin saylarını, quruluşlarını və ümumi yüklənmələrini nəzərə almaqla milli imkanlarından asılıdır.

Əksər hallarda əməliyyat və tapşırıqlar üçün NATO-nun üzv və tərəfdaş ölkələri tam və ya xüsusi komplektləşdirilmiş bölmələr ayırırlar. Məsələn, ölkə piyada şəxsi heyətlə, tank və zirehli texnikalı kəşfiyyat bölməsi ilə, atəş dəstəyini təmin etmək üçün artilleriya batareyası ilə tam komplektləşmiş döyüş qrupunu göndərməyi təklif edə bilər. Əməliyyata və ya bütün missiyaya rəhbərlik edən və ya əsas bölmələrin təmin edilməsini öz öhdəsinə götürən ölkəyə “aparıcı” ölkə deyilir. Məsələn, aparıcı ölkə əməliyyat keçirilməsi üçün qərargah-komanda məntəqəsini və lazım olan qüvvələrin böyük hissəsini təmin edə bilər. O, həm də çatışmayan heyətin təmin edilməsinə cavabdehdir.

NATO-nun müəyyən xüsusi hərbi texnikası, məsələn uzaq radiolokasiya aşkaretmə sistemi ilə təchiz olunmuş təyyarələri və strateji rabitə avadanlığının olmasına baxmayaraq qüvvə ayıran ölkələr də öz şəxsi heyətlərini əməliyyatın yerinə yetirilməsi üçün lazım olan təchizatla təmin edirlər.

QEYD-ŞƏRTLƏR

Qüvvələrin formalaşdırılması zamanı ölkələr qeyd-şərtlər irəli sürürlər. Əməliyyat üçün ayrılmış bölmələr NATO-nun tabeliyində hərəkət etmələrinə baxmayaraq NATO ölkələrinin qüvvə təmin etmələri bu kimi faktorlardan asılıdır: coğrafi yer, arxa təminat, vaxt, güc tətbiqetmə qaydaları və tabelik ardıcılığı. “Qeyd-şərtlər” adlanan bu faktorlar NATO komandirlərinin hərəkət azadlıqlarını məhdudlaşdırıb onların müəyyən vəziyyətlərdə əməliyyat çevikliyini və qərar seçimlərini azaldır. Bu səbəbdən Şimali Atlantika İttifaqı qüvvələrin

mümkün qədər az qeyd-şərtlərlə verilməsinin tərəfdarıdır və bu istiqamətdə çalışır.

Əfqanıstanda Təhlükəsizliyə yardım beynəlxalq gücləri rəhbərliyi altında yaradılmış Əyalətlərin bərpası qrupları (ƏBQ) qüvvələrin formalaşmasının ardıcılığından istisnadır. Ənənəvi hərbi əməliyyatlardan fərqli olaraq ƏBQ-lər kompleks təyinatlıdırlar. Onlar inkişaf məsələləri ilə məşğul olan işçilərdən, hərbi qulluqçulardan, diplomatlardan, uzaq bölgələrdə mərkəzi Əfqanıstan hökumətinin hakimiyyətini bərpa etmək üçün gəlmiş mülki polislərdən ibarət olurlar.

ƏBQ-lərin qeyri-adi quruluşlarını nəzərə alaraq, NATO onların hərbi heyət ilə təmin edilməsinə cavabdehdir, müəyyən bir ölkə isə onların mülki heyətlərini komplektləşdirir. Beləliklə, ƏBQ-lər qarışıq tərkibə malik olmaqla NATO-nun və eyni zamanda ölkələrin tabeliyindədirlər.

DİGƏR QURUMLARIN RƏHBƏRLİYİ ALTINDA KEÇİRİLƏN ƏMƏLİYYATLAR ÜÇÜN QÜVVƏLƏRİN VƏ VASİTƏLƏRİN AYRILMASININ UZLAŞMA ARDICILLIĞI

Uzun illər ərzində Şimali Atlantika İttifaqı çoxmillətli əməliyyatlara qüvvə və vasitələrin ayrılmasında böyük təcrübə toplayıb. Keçmişdə NATO digər qurumların rəhbərliyi altında keçirilən əməliyyatlar üçün öz dəstəyini təklif edib.

“Berlin Plus” razılaşmasına əsasən Şimali Atlantika İttifaqı Avropa İttifaqı ilə müəyyən əməliyyatların keçirilməsi üçün resursların ayrılması üzrə sıx əməkdaşlıq edir. Avropa İttifaqının sifarişləri ilə NATO-nun Avropadakı Müttəfiq Əməliyyatlar Komandanlığının (MƏK) Müttəfiq Qüvvələr Komandanının müavini və onun qərargahı üzv ölkələr qüvvə və vasitələrin ayrılmasının uzlaşması prosesində köməklik göstərir. Məsələn, Müttəfiq Qüvvələr Komandanının müavini Avropa İttifaqının rəhbərliyi altında Bosniya və Herseqovində keçirilən “Altea” əməliyyatının komandanı təyin edilmiş və bu əməliyyat üçün lazım olan qüvvələrin formalaşdırılmasına cavabdeh idi.

2003-cü ildə NATO Almaniyaya və Hollandiyaya, onların BMT-nin Əfqanıstandakı mandatı əsasında Təhlükəsizliyə Dəstək Beynəlxalq Qüvvələrinə rəhbərlikləri dövrlərində (bu rəhbərlik hüququ tamamilə NATO-ya verilənə qədər) qüvvələrin formalaşdırılmasında kömək göstərib.

NATO-nun MƏRKƏZİ ORQANLARI

NATO-nun bütün əməliyyatlarının həyata keçirilməsinə NATO MƏK-in Müttəfiq Qüvvələr Komandanlığı başda olmaqla NATO-nun Avropadakı MƏK-i cavabdehdir. Müttəfiq Qüvvələr Komandanının müavini və onun qərargahı qüvvə və vasitələrin ayrılmasının uzlaşması məsələləri ilə məşğuldurlar. NATO-nun MƏK-i qüvvələr və vasitələrə olan ehtiyacların təyin edilməsi prosesində Hərbi komitə, Şimali Atlantika İttifaqı və ölkələrlə qarşılıqlı əlaqədə olur. Bu prosesin bütün iştirakçıları Şimali Atlantika İttifaqının əməliyyat və tapşırıqlarının həyata keçirilməsində mühüm rol oynayırlar.

TARİX

Şimali Atlantika İttifaqının mövcud olduğu dövrün əksər vaxtı Almaniyanın keçmiş Şərqi və Qərbi hissələri arasında olmuş sərhədyanı bölgəsinə yönəlmişdir.

40 il ərzində NATO-nun strateji planlayıcıları hər hansı bir əməliyyat üçün “qüvvələrin forma-

laşdırılmasından” yox, “qoşunların uzun müddətli planları haqqında” danışırdılar. Buna səbəb Şimali Atlantika İttifaqının keçmiş Sovet İttifaqı tərəfindən edilə biləcək hücumun əks etdirilməsi üçün keçmiş Qərbi Almaniyasında statik “ənənəvi” silahlı qüvvələrinin saxlanması idi.

1986-cı ildən başlayaraq ənənəvi silahlı qüvvələrdə ixtisarlara baş verdi və “soyuq müharibə” bitdikdən sonra NATO-nun Almaniyada yerləşən bazalarının böyük hissəsi bağlanmış və ya başqa məqsədlərlə istifadə edilmək üçün dəyişdirilmişdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, elə bazalardan bir neçəsi bu günə qədər də fəaliyyət göstərir.

NATO-nun quru qoşunlarının ilk böyük ekspedisiya əməliyyatı 1995-ci ildə Deyton sülh razılaşmasının bağlanması nəticəsində Bosniya və Herseqovində keçirilmişdir. Bu gün NATO-da istifadə edilən qüvvələrin formalaşmasının prosesi NATO-nun Bosniya və Herseqovində, daha sonra isə Kosovoda keçirmiş əməliyyatlar dövründə hazırlanmışdır.

ƏMƏLİYYATLARIN EHTİYAQLARINA UYĞUNLAŞMAQ ÜÇÜN NATO-nun TRANSFORMASIYASI

Baxmayaraq ki, ümumilikdə qüvvələrin və texnikanın ayrılması prosesi dəyişməz qalıb, NATO dəyişdikcə bu proses də dəyişir. 2002-ci ilin may ayında Reykyavikdə (İslandiya) keçirilmiş görüşdə NATO ölkələrinin xarici işlər nazirləri bəyan etdilər ki, “qurum olaraq bütün məqsədləri çərçivəsində olan tapşırıqları yerinə yetirə bilməsi üçün NATO istənilən istiqamətdə və qısa vaxt ərzində göndərilə biləcək qüvvə və vasitələri ayırmağa, onların uzaq məsafələrdən və uzun vaxta təminatını təşkil etməyə və qoyulmuş məqsədlərə nail olmağa qadir olmalıdır”.

NATO-nun 2003-cü ildə Əfqanıstanda fəaliyyətinin başlanılması ilə əlaqədar olaraq, qüvvələrin formalaşması məsələsində yeni çətinliklər yarandı. Qısa müddətə aydın oldu ki, missiya ilk öncə qoyulmuş tapşırıqlardan fərqlənir, rotasiyalardan və yerləşmə rayonundan asılı olaraq qüvvələrin növü və sayına qeyri-ənənəvi yanaşma

lazımdır. Bir çox ölkələr daha yığcam, daha hazırlıqlı, ən son texnika və təchizat ilə təmin edilmiş silahlı qüvvələrə keçirlər. Bunu nəzərə alsaq, bütün ölkələrin uzun müddət ərzində qüvvə və vasitələr ayırmaq öhdəliyini öz üzərlərinə götürmələrini gözləmək düzgün olmazdı.

Əməliyyatlar və tapşırıqlar üçün heyətlərin komplektləşdirilməsi ardıcılığı hər bir əməliyyatın özünəməxsus ehtiyaclarından asılıdır. NATO komandirləri, üzv və tərəfdaş ölkələr arasındakı qarşılıqlı əlaqə də təkmilləşdirildi. Bu, əməliyyatların gedişatında baş verən dəyişikliklər haqqında qüvvə və vasitələr təmin edə biləcək ölkələri daha yaxşı məlumatlandırmaqda kömək edir.

Qüvvələrin formalaşdırılmasına həsr olunmuş ilk konfrans 2003-cü ilin noyabr ayında baş tutmuşdur. O vaxta qədər bu mövzu ilə bağlı bir neçə görüş təşkil edilmişdir. Hər il keçirilən bu konfranslarda NATO əməliyyatlarının bütün qüvvə, vasitə və resurs ehtiyacları müzakirəyə çıxarılır, görüşlər cari tələbatları ödəmək baxımından aktual qalsa da, konfranslar ölkələrin və NATO hərbi orqanların daxili və bir-birinin aralarında koordinasiyanı yaxşılaşdırır.

Son zamanlar NATO-nun hərbi planlama orqanları qüvvələrin formalaşdırılması prosesinə uzaq gələcək məqsədlər prizmasından yanaşırlar. Şübhəsiz ki, əməliyyatların gedişatında baş verən hadisələr, həmçinin qüvvə və vasitələr ayıran ölkələrdəki siyasi hadisələr ayrılan şəxsi heyətin və texnikanın yekun hesablamalarını öncədən aparmağa mane olur. Lakin NATO-nun planlama orqanları cari ehtiyaclar çərçivəsindən kənara çıxaraq resurslarını daha səmərəli bölüşdürə bilirlər.

NƏTİCƏ

Bu məqalə NATO əməliyyat və tapşırıqlarını yerinə yetirmək üçün lazım olan şəxsi heyətin, texnikanın, təchizatın və təminat vasitələrinin toplanılması ardıcılığından bəhs edir. Məqalədə NATO-nun hərbi planlama orqanları, komandirləri, üzv və tərəfdaş ölkələrin, digər qurumların qüvvə komplektləşdirmə prosesində rolu, NATO

əməliyyatlarının qüvvə və vasitələrlə təmin edilməsi ardıcılığı və bu qaydaların illər keçdikcə dəyişən tendensiyası göstərilir.

ƏDƏBİYYAT

1. www.nato.int internet resursu

РЕЗЮМЕ ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ СИЛ НАТО С. МУСТАФАЕВ

Данная статья повествует о последовательности выделения личного состава, техники, снаряжения и средств обеспечения, необходимых для проведения операций и миссий НАТО. В статье показаны роль командного состава и органов военного планирования НАТО, стран-членов и партнёров, а также других организаций и структур в процессе укомплектования сил; последовательность обеспечения операций НАТО войсками и ресурсами и тенденцию изменений через года.

SUMMARY THE PROCESS OF FORMATION OF NATO FORCES S. MUSTAFAYEV

This topic describes algorithm of force, equipment and resource gathering for NATO led operations. Roles of NATO's command staff and planning departments, member and partner nations, and other organizations in the process of force generation, as well as changing tendency of force generation concept over the years are shown in the article.

MÜDAFİƏNİN TƏŞKİLİ ZAMANI MANEƏLƏRİN EFFEKTİVLİYİNİN HESABLANMASI

Kapitan Sərxan MƏMMƏDOV

SİLAHLI QÜVVƏLƏRİN HƏRBİ AKADEMİYASI

Elmi rəhbər – polkovnik-leytenant İlkin MƏHƏRRƏMOV

Açar sözlər: taktiki maneələr, operativ maneələr, mühəndis maneələri, maneələr sistemi, maneənin sıxlığı, minalama həddi, maneələrin effektivliyi.

Ключевые слова: тактические препятствия, оперативные препятствия, инженерные препятствия, система препятствий, плотность препятствий, минная линия, эффективность препятствий.

Keywords: tactical obstacles, operative obstacles, engineering obstacles, obstacles system, the density of obstacles, mining limits, obstacles effectiveness.

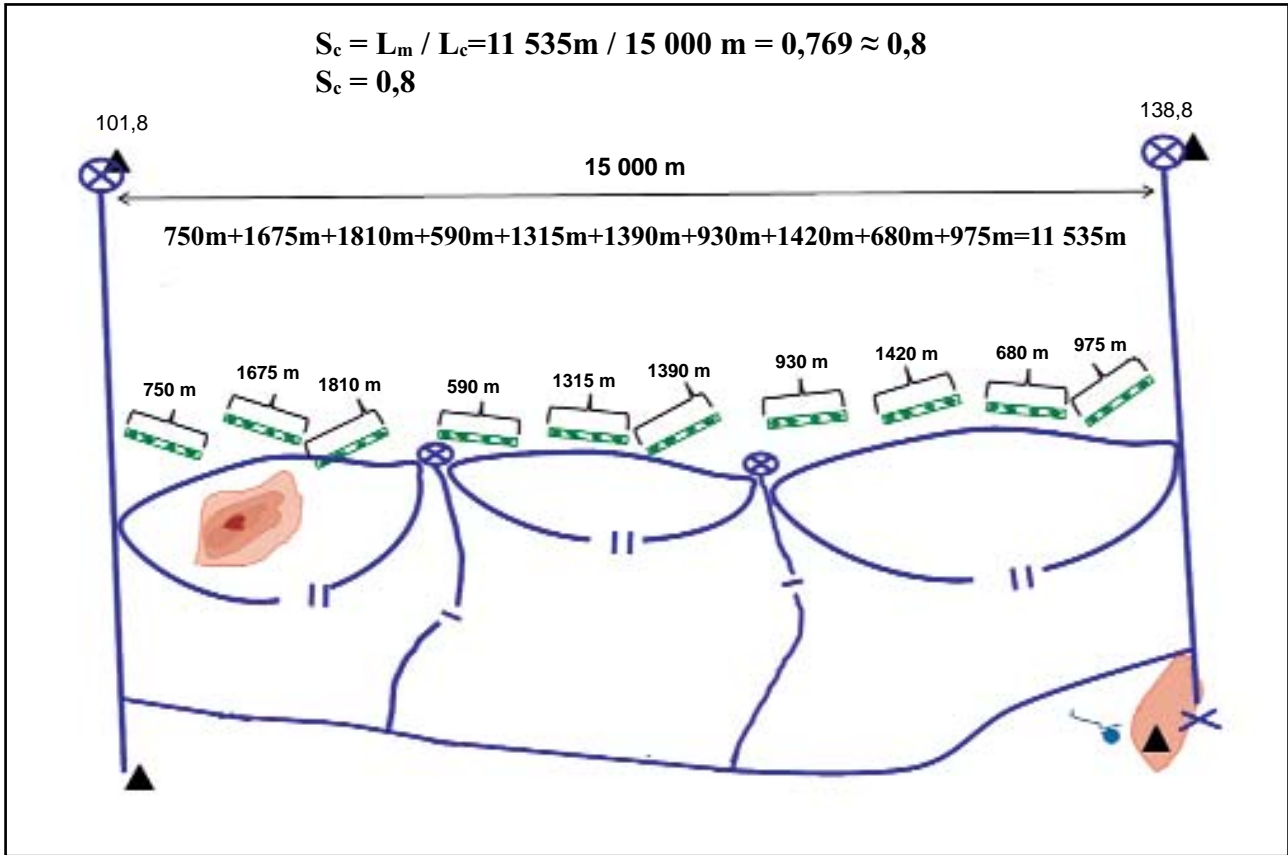
Müdafiə – briqadanın taktiki fəaliyyətlərinin əsas növlərindən biridir. O, düşmənin üstün qüvvələrinin hücumunu dəf etmək, ona maksimal zərər vurmaq, ərazinin mühüm rayonlarını əldə saxlamaq və bununla da sonrakı fəaliyyətlər üçün əlverişli şərait yaratmaq məqsədilə aparılır.

Briqadanın müdafiə mövqeləri və rayonları mühəndis maneələri ilə bağlanmalıdır. Mühəndis maneələri ön mövqe (döyüş mühafizəsi mövqeyi) qarşısında və onun dərinliyində, müdafiənin ön xətti qarşısında və müdafiənin dərinliyində, qovuşuqlarda və cinahlarda qurulur. Müdafiə səyyar maneəqurma dəstəsinin və məsafədən minalama sistemlərinin tətbiqi ilə inkişaf etdirilir. Mühəndis maneələri qurulmasına briqadanın bütün bölmələri cəlb edilir. Briqadanın əsas səylərinin cəmləşdirilməsi istiqamətində mühəndis maneələrinin sıxlığı – 1,5-2,0, o cümlədən ön mövqedə – 0,2-0,3; müdafiənin ön xətti qarşısında və taborun müdafiə (cavabdehlik) rayonu dərinliyində – 1,0-1,2; briqadanın müdafiə zolağı (cavabdehlik zonası) dərinliyində – 0,3-0,5 orta vahid qədərində olur. [1]

Mühəndis maneələri əhəmiyyətinə görə taktiki və operativ maneələrə bölünür. **Taktiki maneələr** birlik və hərbi hissələrin döyüş tapşırıqlarının müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün hazırlıq və döyüşün gedişində ştatda olan və əmrə (dəstəyə) verilən qüvvə və vasitələrlə qurulan maneələrdir. Bu maneələrə birlik və hissələrin planına əsasən tutduqları rayon və zolaqlarda, həmçinin düşmənin yaxınlaşma istiqamətlərində qurulan bütün növ maneələr, dağıntılar aiddir.

Korpus və ordu əməliyyatlarının məqsədlərinə nail olmaq üçün plan əsasında müdafiənin dərinliyinə qədər uzanan vacib istiqamətlərdə qurulan bütün növ maneə və dağıntılar **operativ maneələr** adlanır. Bu maneələrə korpus və ordunun zolaqlarının önündə məsafədən döşənən mina sahələri, maneələr zolağı (minalama hədləri), həmçinin əməliyyat zonasında xüsusi obyektlərin minalanması (partlayışa hazırlanması) maneələr şəbəkəsinin inşası, subasarların yaradılması aid edilir.

Müasir ümumqoşun döyüşündə maneələrin

əsas növü mina-partlayış maneələri (MPM). MPM məhdud zaman şəraitində ümumqoşun komandirinin qərarı üzrə müdafiəyə keçən bölmələrin mövqeləri qarşısında qurulur. MPM-in əsasını mina sahələri, eləcə də partlayışa hazırlanmış, yaxud minalanmış yol hissələri (sahələri), düşmənin mümkün hərəkət istiqamətində (yollarında) və yaşayış məntəqələrində olan körpülər və müxtəlif obyektlər təşkil edir.

Maneələrin sıxlığı, maneə sisteminin əsas xarakteristikalarından biri olaraq, ayrı-ayrı mövqelərin qarşısında düşmənin yerləşmə rayonlarında, onun açılma hədlərində, irəliləmə yollarında, həmçinin qoşunların hərəkət zolaqlarında (istiqamətlər, sahələr, hədlər) qurulan maneələrin qurulma dərəcəsini göstərir. O, onluq kəsr və tam ədəd şəklində ifadə edilir. Məsələn 0,1; 0,2;...1,0; 1,1; 2,0 və s. Tank əleyhinə, piyada əleyhinə mina sahələrinin sıxlığı bir mövqenin önündə (ön xətt qarşısında), istiqamət üzrə dərinliklərin (hədd, zo-

laq, sahə) gələcəkdə məsafədən minalama sistemi ilə minalamada və cəmləşmə rayonlarında, həmçinin düşmənin hərəkət istiqamətlərində qurulan mina sahələrinə görə təyin edilir.

Mühəndis maneələri sisteminin qurulmasına lazım olan qüvvə və vasitələr maneələr sisteminin effektivliyinin təyin olunması üçün əllə hesablaşma üsulundan və ya EHM-dən (elektron hesablaşma maşını) istifadə etməklə yerinə yetirilir.

Bir mövqenin (həddin) önündə qurulan maneənin sıxlığı maneə ilə bağlanan zolağın eninin bağlanacaq sahənin eninə olan nisbəti kimi təyin olunur:

$$S_c = L_m / L_c;$$

burada, S_c – cəbhədə qurulan maneənin sıxlığı,

L_m – maneənin ümumi uzunluğu,

L_c – bağlanacaq cəbhənin enidir.

Ayrı-ayrı hallarda düşmənin əsas zərbə istiqamətlərində daha çox mina sərf etməklə mina sa-

həsinin sıxlığı 1 orta vahiddən çox ola bilər. Belə mina sahələri yüksək (gücləndirilmiş) effektivli mina sahəsi adlanır. İstiqamət üzrə sıxlıq hər həddə qurulan maneənin sıxlıqları toplanaraq ümumiləşdirilir. Onun ədədi qiyməti vahiddən kiçik və ya böyük ola bilər (şəkil 1).

Qeyd: Tank və piyada əleyhinə mina sahəsinin sıxlığı hər biri ayrı-ayrı hesablanır. Tank əleyhinə mina sahəsinin sıxlığı hesablandıqda kəsrin məxrəcində ancaq tankın hərəkətinə imkan verən ərazinin eni götürülür.

Müdafiə mövqelərinin önündə qurulan mina sahəsində **düşmənin itkisi** (N_{itki}) göstərilən düsturla hesablanır:

$$N_i = N_h \times R \times S_c \times K_d;$$

burada, N_h hücum keçənlərin sayı (tank, zirehli transportyor, əsgər),

R – mina sahəsində hədəfin məhv olma ehtimalı (cədvəl 1),

S_c – maneənin sıxlığı,

K_d – maneə ilə qarşılaşan düşmənin hərəkətidir.

Təxmini hesablamalara görə belə qəbul etmək olar:

– risklə mina sahəsini dəf edərkən $K_d = 0,9 - 1,0$;

– hər bölüyə bir keçidlə dəf edərsə $K_d = 0,6$;

– hər taqıma bir keçid açıb dəf edərsə $K_d = 0,3$;

– bütün tank və PDM-in hər biri trallarla təchiz edilərsə, hücum edən bölüyün digər texnikalarının keçməsi üçün bir keçid açıdıqda $K_d = 0,1 - 0,2$ olacaqdır.

Məsələn:

Müdafiə mövqeyinin önündə qurulan mina sahəsində düşmənin piyadasının itkisinin (N_{itki}) hesablanması.

N_h – hücum keçənlərin sayı – 190 piyada.

Minanın növü	Standart mina sahəsinin xarakteristikası	
	1 km sərfiyyat	Məhv etmə ehtimalı
Tank əleyhinə mina sahəsi		
Tırtıl əleyhinə mina TM-62, TM-57	550	0,45
Tırtıl əleyhinə mina TM-62, TM-57	750	0,55
Dib əleyhinə mina TMK-2, TM-72	300	0,55
Dib əleyhinə mina TMK-2, TM-72	400	0,65
Piyada əleyhinə mina sahəsi		
Fuqas minalar PMN, PMD-6 m	2000	0,15
Fuqas minalar PMN, PMD-6 m	3000	0,20
Qəlpəli mina POMZ-2m	200	0,20
Qəlpəli mina OZM-4	200	0,65
Qəlpəli mina OZM-72	100	0,70

CƏDVƏL 1. MİNALARIN NÖVÜNƏ GÖRƏ 1 KM-Ə SƏRF OLUNAN MİNANIN MƏHVETMƏ EHTİMALI [2]

Qeyd: Əgər düşmənin 1 km yox daha artıq cəbhədə hücum keçəcəksə, onda hesablama 1 km-lə aparılır, sonda isə itkilər toplanır.

R – düşmən 1 km-lik cəbhə üzrə hücumu keçir. Həmin cəbhədə fuqaslı piyada əleyhinə PMN minasının sayı 3000 ədəddir. Cədvəl 1-də minanın növü və sayına görə məhvetmə ehtimalı 0,20-dir.

S_c – həmin 1km-də mina sahəsinin sıxlığı hesabladığı 1-ə bərabərdir.

K_d – düşmən haqqında topladığımız məlumatlardan bizə məlumdur ki, düşmən maneəni hər taqıma bir keçid açmaqla dəf edəcək. Buna görə yuxarıda göstərilən təxmini hesablamalara görə qəbul edilmiş **K_d**-nin qiyməti 0,3-dür.

Topladığımız məlumatları düstura görə yerlərinə qoyub hesablasaq, bizim mina sahəmizdə düşmən piyadasının itkisini (**N_i**) alarıq:

$$N_i = N_h \times R \times S_c \times K_d = 190 \times 0,20 \times 1 \times 0,3 = 11,4 \approx 11 \text{ piyada.}$$

N_i = 11 piyada. Düşmən 11 piyada itkisi verəcək.

Məsələn:

Müdafiə mövqeyinin önündə qurulan mina sahəsində **düşmənin tanklarının (PDM) itkisinin (N_{itki})** hesablanması.

N_h – hücumu keçən tankların (PDM) sayı – 31.

R – tanklar (PDM) 1 km cəbhədə hücumu keçir. Həmin cəbhədə tırtıl əleyhinə TM-62 minasının sayı 550 ədəddir. Cədvəl 1-də minanın növü və sayına görə məhvetmə ehtimalı 0,45-dir.

S_c – həmin 1 km-də mina sahəsinin sıxlığı hesabladığı. Bu, 0,8-ə bərabərdir.

K_d – düşmən haqqında topladığımız məlumatlardan bizə məlumdur ki, bütün tankların (PDM) hər biri trallarla təchiz edilib və hücum edən bölüyün digər texnikalarının keçməsi üçün bir keçid açacaq. Buna görə yuxarıda göstərilən təxmini hesablamalara görə qəbul edilmiş **K_d**-nin qiyməti 0,1-0,2-dir.

Topladığımız məlumatları düstura görə yerlərinə qoyub hesablasaq bizim mina sahəmizdə düşmən tanklarının (PDM) itkisini (**N_{itki}**) alarıq:

$$N_i = N_h \times R \times S_c \times K_d = 31 \times 0,45 \times 0,8 \times 0,2 = 2,23 \approx 2 \text{ tank (PDM)}$$

N_i = 2 tank (PDM). Düşmən 2 tank (PDM) itkisi verəcək.

NƏTİCƏ

Bu məqalədə müdafiə döyüşünün təşkili zamanı maneələrin sıxlığının və effektivliyinin hesablanması yerinə yetirilməsi qaydalarına baxılır. Əsas diqqət mühəndis təminatı tapşırıqlarının həllinə, müdafiənin təşkili zamanı mühəndis maneələrinin sıxlığının və effektivliyinin artırılmasına yönəldilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Quru qoşunlarının taktiki fəaliyyətləri üzrə döyüş təlimatı. I hissə
2. Колибернова Е. С. Инженерное обеспечение общевойсковая боя. Москва, Военное издательство, 1984

РЕЗЮМЕ

ПОДСЧЕТ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРЕПЯТСТВИЙ ПРИ ОРГАНИЗАЦИИ ОБОРОНЫ С. МАМЕДОВ

С этой целью при организации оборонительного боя предусматривается правила выполнения вычислений эффективности и плотности препятствий. Основное влияние решение задач инженерного обеспечения, направляется при обеспечении обороны на плотность и эффективность инженерных препятствий.

SUMMARY

THE ESTIMATE OF OBSTACLE EFFECTIVENESS DURING DEFENSE ORGANIZATION S. MAMMADOV

In the paper it is being analyzed the rules of estimate fulfilment of obstacles density and effectiveness during defense organization. The main attention was paid to the solution of engineering maintenance tasks, and the increase of engineering obstacles density and effectiveness during the defense organization.

ƏRAZİDƏ QOŞUNLARIN YERLƏŞMƏSİNİN MÜHƏNDİS TƏMİNATI

Polkovnik-leytenant İntiqam HACIYEV

SİLAHLI QÜVVƏLƏRİN HƏRBİ AKADEMİYASI

Elmi rəhbər – polkovnik-leytenant İlkin MƏHƏRRMOV

Açar sözlər: ərazi, qoşunlar, yerdəyişmə, mühəndis, təminat.

Ключевые слова: местность, войска, расположение, инженер, обеспечения.

Keywords: area, troops, location, engineer, support.

Qoşunların yerləşməsi üçün təbii maskaları və daldalancaqları, su mənbələri və inkişaf etmiş yollar şəbəkəsi olan ərazi seçilir. Açıq və düzəngah ərazidə qoşunlar, bir qayda olaraq, yaxşı görünülü oriyentirlərdən uzaqda yerləşir. Dağlarda yerləşmə rayonları uçqunlara, qar tarlarına və subasmaya məruz qalmayan ərazilərdə müəyyən edilir. Meşədə hissələr (bölmələr) yol və cığır boyunca, səhrada qumu möhkəmləndirilmiş, saksaul kolları və kəşişən relyefli, eləcə də suyuqma quyuları, kanalları, arxları və digər su mənbələri olan rayonlarda yerləşirlər.

Əsas və ehtiyat yükləmə rayonlarının seçilməsi ərazi kəşfi qrupu tərəfindən həyata keçirilir. Bu qrupların tərkibinə ərazinin mühəndis kəşfiyyatı, yerləşmə rayonlarının mühəndis hazırlığı üzrə tədbirlərin müəyyən edilməsi və həmin rayonlara əlverişli yaxınlaşma və oradan çıxış yollarının seçilməsi üçün mühəndis qoşunlarının bölmələri və zabidləri daxil edilir.

Yerləşmə rayonlarına, xüsusən də düşmənin əvvəlcədən tutduğu ərazilərdən yerləşmə rayonlarına çıxmazdan əvvəl, oralar mina və partlayış təhlükəli əşyaların varlığı üzrə yoxlanılır. Minalanmış sahələr çəpərlənir və işarələnir, ehtiyac olduqda isə minalardan təmizlənilir.

Yerləşmə rayonları adətən mövcud yollarla gəcə, yaxud digər məhdudgörmə şəraitlərində, maskalanma tədbirlərinə ciddi riayət etməklə rayonlara yaxınlaşma yerlərində dayanmadan tutulur.

Hissələr (bölmələr) yerləşmə rayonlarına gəldikdə, dərhal rayonların mühəndis hazırlığına başlanılır, imkan olduqda isə əvvəlcədən hazırlanılır. Rayonlarda hava hücumundan müdafiə hissələrinin (bölmələrinin) və mühafizə bölmələrinin mövqeləri qurulur, şəxsi heyət üçün daldalancaqlar inşa edilir, idarəetmə və tibb məntəqələri üçün qurğular, silah və texnika üçün səngərlər və daldalancaqlar tikilir, qoşunların rayonlardan manevri və çıxışı üçün yollar hazırlanılır, su təchizatı məntəqələri və maddi ehtiyatlar üçün daldalancaqlar qurulur. Texnika və fortifikasiya qurğuları maskalanır. Ehtiyac olduqda, yerləşmə rayonları minapartlayış maneələr ilə bağlanır. Qoşunların tutduğu meşə və yaşayış məntəqələrində yangın əleyhinə tədbirlər keçirilir, mümkün yangın və qalaqların yanından ötür-keçmə yolları hazırlanır.

Dağlarda qoşunların daldalanması üçün dağ işləmələri, mağaralar və tunellər uyğunlaşdırılır. Qışda şəxsi heyətin qızınması üçün məntəqələr qurulur, yollar qardan təmizlənilir.

Yerləşmə rayonunda əsas və ehtiyat rayonların və onlara gedən marşrutların mühəndis kəşfiyyatı təşkil olunur və fasiləsiz olaraq aparılır, maskalanma tədbirlərinə və qoyulmuş qaydalara riayət olunmasına ciddi diqqət yetirilir, düşmənin məsafədən minalama vasitələri ilə qurduğu mina sahələri haqqında qoşunların xəbərdar olunması təşkil olunur.

Əsas yerləşmə rayonunun qurulması ilə eyni vaxtda, qoşunların düşmənin qəfil hücumlarının

dəf edilməsi üçün açılma xətlərinə və ehtiyat yerləşmə rayonlarına hərəkət yolları hazırlanır.

Ehtiyat yerləşmə rayonu adətən onu qoşunlar tutmaqla hazırlanır. Mümkün olduqda əvvəlcədən həyata keçirilir: minaların və partlayış təhlükəli əşyaların varlığının yoxlanılması, ərazinin minalardan təmizlənməsi, idarəetmə məntəqələri üçün qurğuların inşası, hissə və bölmələrin yerləşmə rayonlarına yaxınlaşma yollarının və su təchizatı məntəqələrinin hazırlanması.

Keşik mühafizəsi üçün ayrılmış motoatıcı (tank) bölmələri öz istiqamətlərində müdafiə rayonları və dayaq məntəqələri (atəş xətləri) hazırlayırlar. Onların tərkibində hərəkət edən mühəndis qoşun bölmələri, yerləşmə rayonuna düşmənin mümkün daxilolma yollarında siqnal minaları qurur, maneələrin qurulması və obyektlərin partladılması üzrə hazırlıq tədbirləri aparır, keşik mühafizə bölmələrinin manevr yollarının çətin keçilən hissələrini işlək vəziyyətdə saxlayırlar.

Düşmən qəflətən basqın etdikdə mina-partlayış maneələrinin qurulması üçün keşik mühafizə bölmələrindən başqa korpusun (briqadanın) əsas qüvvələrinin tərkibindən mühəndis bölmələri cəlb oluna bilər.

QOŞUNLARIN TUTDUĞU MÖVQE VƏ RAYONLARIN FORTİFİKASIYA HAZIRLIĞI

Keçmiş müharibələrin təcrübəsi göstərir ki, döyüş əməliyyatları apararkən qoşunlar ərazinin əlverişli xüsusiyyətlərindən istifadə etməyə can atır. Ərazinin əlverişli xüsusiyyətləri dedikdə, bu ərazidə qoşunların yerləşmə rayonunu və onların hərəkətini düşmən müşahidəsindən gizli saxlamaq, düşmən qoşunlarının yerləşmə rayonunu və onların hərəkətini biz tərəfdən asan müşahidə etmək, qoşunlarımızın asan atəş açmağı üçün təbii maskalanmasına səmərəli şərait yaratmaq, bununla düşmən qoşunlarının effektiv atəş açmasını çətinləşdirmək, öz qoşunlarımızın gizli manevr etməsinə yol vermək və düşmən qoşunlarının manevrini çətinləşdirmək kimi xüsusiyyətlər başa düşülür.

Əlbəttə bütün göstərilənlərə cavab verən yerin

seçilməsi döyüş əməliyyatı vaxtı və düşmənlə qarşı-qarşıya durarkən, heç də mümkün olmur. Müasir dövrdə qoşunların atəş gücü artdıqca dəqiq silahların meydana çıxması göstərdi ki, ərazinin əlverişli xüsusiyyətləri heç də qoşunların döyüş qabiliyyətini itirməsinin qabağını ala bilməz. Ona görə də ərazinin əlverişli xüsusiyyətlərindən istifadə etməklə yanaşı mövqelərdə və yerləşmə rayonlarında fortifikasiya qurğularının hazırlanmasını daim təkmilləşdirmək lazımdır. Mühəndis nöqtəyi-nəzərdən döyüş üçün ərazinin təkmilləşdirilməsinə ərazinin möhkəmləndirilməsi və ya mövqenin möhkəmləndirilməsi deyilir. Mövqenin möhkəmləndirilməsinin xüsusiyyətlərini, quruluşunu və onun elementlərini öyrədən elm isə fortifikasiya adlanır.

Ərazinin möhkəmləndirilməsinə düşmən hərəkətinin səmərəliliyini zəiflədən mühəndis tədbirləri daxildir. Bu tədbirlər düşmən atəşinin, kimyəvi və radiasiya şüalanmasının effektivliyini zəiflədilməsi və düşmənin hərəkətini ləngidən mühəndis maneələri sisteminin kompleks müdafiə tapşırıqları kimi yerinə yetirilir.

Ərazinin möhkəmləndirilməsi müxtəlif tarixi dövrlərdə bir məqsədə qulluq etmişdir – öz qoşunlarımız üçün döyüş şəraitini yaxşılaşdırmaq, düşmən qoşunları üçün isə çətinləşdirmək.

Hücumda, müdafiədə və hərəkət zamanı mövqelərin, yerləşmə rayonlarının və idarəetmə məntəqələrinin fortifikasiya qurğularının hazırlanması qoşunlarımız tərəfindən bütün növ silahlardan səmərəli istifadə etməyə, şəxsi heyətin qorunmasına şərait yaradır. Bütün qüvvə və vəsaitdən, ərazinin müdafiə və maskalanma xüsusiyyətlərindən, yerli inşaat materiallarından, mühəndis texnikalarından, partlayıcı maddələrdən, sökülüb-yığılan qurğulardan səmərəli istifadə edərək fortifikasiya qurğuları hazırlanır.

Səhra fortifikasiya qurğuları təyinatına, zədələmə vasitələrindən müdafiə dərəcəsinə, hazırlanma şəraitinə və hazırlanmasında istifadə olunan materiala və təyinatına görə atəş açmaq, müşahidə, şəxsi heyətin, texnikaların və material hissələrinin qorunması üçün qurğulara bölünür. Möv-

qelərdə və rayonlarda şəxsi heyətin gizli hərəkəti üçün əlaqə səngərləri qazılır.

Zədələmə vasitələrindən müdafiə dərəcəsinə görə səhra fortifikasiya qurğuları şəxsi heyətin və döyüş texnikalarının düşmənin maili atəşindən müdafiəsi, nüvə və adi döyüş sursatlarının partlayışlarının zədələmə radiusunun azalması üçün açıq (motoatıcı manqa və döyüş texnikası üçün səngərlər, döyüş səngərləri, əlaqə səngərləri, müşahidə üçün sadə qurğular, nəqliyyat və xüsusi texnikalar üçün çala və ya çuxur tipli daldalanacaq), bütün atəş növlərindən, nüvə silahının zədələmə amillərindən və yandırıcı vasitələrdən müəyyən dərəcədə müdafiəsinin təmin olunması üçün örtülü (örtülü oyuq, blindaj, sığınacaq) qurğulara bölünür. Örtülü qurğuları bölmələrin bütün yerləşmə rayonlarında və mövqelərində fürsət ələ düşən kimi hazırlayırlar.

Hazırlanma şəraitinə görə səhra fortifikasiya qurğuları kotlovan tipli yerüstü və yeraltı qurğulara bölünür. Hazırlanma şəraitinə görə ən əsas qurğu kotlovan tipli qurğu sayılır. Bu qurğunun bir hissəsi və ya bütün hissəsi yerin altında ola bilər.

Hazırlanmasında istifadə olunan materiala görə səhra fortifikasiya qurğuları torpaqdan, ağac və torpaqdan, daşdan, dəmir betondan, metaldan, qalın parça, gövdə üzərinə çəkilməmiş qalın parçadan, plastmasdan və s. ola bilər.

Qoşunların tutduğu mövqe və rayonlar, qoşun növləri, xüsusi qoşunların və ştat üzrə olan mühəndis-istehkam hissələrinin (bölmələrinin) qüvvələri ilə qurulur. Böyük zəhmət tələb edən tapşırıqların yerinə yetirilməsi (tranşey və əlaqə yollarının, döyüş texnikası üçün səngərlərin, xüsusi maşınlar üçün daldalanacaq, sığınacaq üçün çalaların), həmçinin materialların hazırlanması və qurğu konstruksiyasının düzəldilməsi üçün ordu və cəbhə tabelikli mühəndis-mövqe hissələri cəlb oluna bilər. Mühəndis-mövqe hissələri mövqelərin və operativ dərinlikdə hüduqların əvvəlcədən qurulması üzrə tapşırıqları müstəqil yerinə yetirə bilər. Bu halda, ərazidə mövqelərin, hüduqların və rayonların seçilməsi, eləcə də qurğuların quraşdırılması, birliyin (birləşmənin) ümumqoşun qərargahının tərkibinə

mühəndis-mövqe hissəsinin (bölməsinin) nümayəndələri daxil edilən ərazi kəşfi qrupları tərəfindən həyata keçirilir.

Tapşırıqların yerinə yetirilməsi bölük və taqımlarla təşkil olunur. Hər mühəndis-mövqe bölüyünə qurulma üçün mövqe və rayonların bir, yaxud bir neçə elementi, tapşırıqların yerinə yetirilməsinin ardıcılığı və müddətləri, bölüklərin bölmələrinin yerdəyişmə yolları, həmçinin tapşırıqların yerinə yetirilməsindən sonra cəmləşmə rayonu müəyyən olunur. Mühəndis konstruksiyaları taqımları yerli materialların varlığından asılı olaraq, meşə materialları hazırlayır və öz bölüklərinin hərəkət rayonları sərhədlərində, yaxud bir ümumi rayonda mərkəzləşdirilmiş qaydada qurğuların konstruksiyalarını düzəldirlər.

Mühəndis-mövqe bölüyünün (taqımının) komandiri ərazidə bölmələrə (heyətlərə) qurğuların inşa yerlərini, mühəndis texnikasının tətbiqi və konstruksiyaların daşıma qaydalarını göstərir. Yerqazan maşınların heyətləri döyüş texnikası üçün səngərlər və sığınacaq üçün çalalar, tranşeylər və əlaqə yolları qazırlar. Qurğuları yığma manqası sığınacaq, blindajlar və bağlı oyuqlar qurur və maskalayır.

Tabor (bölük) komandiri tapşırıqların yerinə yetirilməsinin vacib sahəsində bölmələrin fəaliyyətinə rəhbərlik edir, qurğuların inşasının düzgünlüyünə və keyfiyyətinə, onun maskalanmasına, mühəndis maşınlarının istifadə səmərəliliyinə nəzarət edir.

İDARƏETMƏ MƏNTƏQƏLƏRİNİN AÇILMA RAYONLARININ MÜHƏNDİS HAZIRLIĞI

Korpusun (briqadanın) idarəetmə məntəqələrinin açılma rayonları, bir qayda olaraq, motoatıcı, təminat və xidmət bölmələrini cəlb etməklə, mühəndis-texniki və mühəndis-istehkam bölmələrinin qüvvəsi ilə qurulur.

İdarəetmə məntəqələrinin açılma rayonları və onların mühəndis hazırlığının xarakteri korpus (briqadanın) komandiri və qərargah rəisi tərəfindən göstərilir və mühəndis bölmə komandirinin

iştirakı ilə ümumqoşun qərargahı zabiti tərəfindən keçirilən ərazi kəşfi zamanı dəqiqləşdirilir. Ərazi kəşfinin gedişində əsas qurğuların yerləşmə yerləri, helikopterlər üçün enmə meydançaları, yaxınlaşma yolları, su təchizatı məntəqələri, müdafiə üçün mövqelər, mühəndis maneələrinin qurulma yerləri, maskalanma üzrə tədbirlər müəyyən edilir. Mühəndis bölməsinin komandiri idarəetmə məntəqələrinin açılma rayonlarının qurulması üzrə tapşırıqların həcmi, onların yerinə yetirilmə şərtlərini, materialların və konstruksiyaların hazırlanma rayonlarını dəqiqləşdirir. Ərazi kəşfinin məlumatlarına əsasən, hər idarəetmə məntəqəsinin qurğularının yerləşmə sxemləri və ehtiyac olduqda isə, tapşırıqların yerinə yetirilmə qrafiki hazırlanır və orada göstərilir: inşa edilən qurğuların miqdarı və tipləri, cəlb olunan qüvvə və vasitələr, qurulma zamanı onlarla manevr, idarəetmə məntəqələrinin açılma rayonunun qurulma ardıcılığı və qurğuların inşa ardıcılığı, həmçinin maskalanma üzrə tədbirlər.

Tapşırıqların yerinə yetirilmə rayonuna gələrək bölmələr ərazidə minaların və partladıcı əşyaların varlığını yoxlayırlar; yaxınlaşma yollarını hazırlayırlar; korpusun (briqadanın) qərargah zabitlərinin, komandirin müşahidəsi, işləməsi və dincəlməsi üçün qurğular inşa edilir, qalan şəxsi heyət üçün oyuqlar, komanda-qərargah maşınları, radio-stansiya və rabitə qovşağı üçün daldalanacaqlar, müdafiə üçün səngərlər qazılır; su təchizatı məntəqələri qurulur. Sonra isə qoşun növü və xidmət rəislərinin işləməsi və dincəlməsi üçün qurğular, nəqliyyat vasitələri üçün daldalanacaqlar və əlaqə yolları, helikopterlər üçün enmə meydançaları qurulur, ehtiyac olduqda isə maneələr hazırlanır. Rayonun qurulması zamanı maskalanma tədbirlərinə xüsusi diqqət yetirilir.

Tapşırıqlar yerinə yetirildikdən sonra bölmə komandiri mühəndis xidməti rəisinə məruzə edir və bölməni göstərilən cəmləşmə rayonuna, yaxud sonrakı tapşırıqların yerinə yetirilmə rayonuna çıxarır.

Bütün idarəetmə məntəqələri, bir qayda olaraq, eyni vaxtda qurulur.

İdarəetmə məntəqələrinin açılma rayonunun, mühəndis hazırlığının təşkilinin qərarındakı sxem və qrafiklərdə göstərilir: yerləşmə yerləri və qurğuların tipləri; onların mühəndis hazırlığı və maskalanma xarakteri; idarəetmə məntəqələrinin açılmasına qədər və sonra yerinə yetirilən tapşırıqların həcmi; qurulma vaxtı və ardıcılığı; cəlb olunan qüvvə və vasitələr, onlarla tapşırıqın yerinə yetirilmə zamanı manevr; idarəetmə məntəqələrinin yığışdırılmasından sonra qurğuların çıxarılma qaydaları; yeni rayonlara qurğuların çatdırılması, konstruksiyaların tamamlanma və anbarlardan alınma qaydaları.

Birliyin qərargah zabitinin rəhbərliyi altında keçirilən ərazi kəşfi zamanı tapşırıqlar və onların yerinə yetirilmə ardıcılığı dəqiqləşdirilir.

İdarəetmə məntəqələrinin açılmasına qədər tapşırıqların əsas həcmi yerinə yetirilir: ərazidə minaların və partlayış təhlükəli əşyaların varlığı yoxlanılır; yaxınlaşma yolları hazırlanır; komandanlığın işləməsi və dincəlməsi üçün qurğular, komanda-qərargah maşınları və rabitə vasitələri üçün daldalanacaqlar inşa edilir; su təchizatı məntəqələri qurulur; şəxsi heyət üçün oyuqlar qazılır; maskalanma tədbirləri yerinə yetirilir. İdarəetmə məntəqəsinin açılmasından sonra mühəndis hazırlığının təkmilləşdirilməsi aparılır, qalan maşınlar üçün daldalanacaqlar qurulur, üstüörtülü oyuqlar inşa edilir və müdafiə üçün mövqelər qurulur.

Mühəndis-istehkam taborunun (böliyünün) komandiri adətən komanda məntəqəsinin açılma rayonunda olur. O, tabeliyində olan bölmələrlə əlaqəni ümumqoşun rabitə xətti ilə həyata keçirir. Tapşırıqların yerinə yetirilməsi haqqında birliyin mühəndis xidməti rəisinə məruzə edir. Tapşırıqlar yerinə yetirildikdən sonra tabor (bölük) təyin olunmuş rayonda cəmləşir.

MÜHƏNDİS MANEƏLƏRİNİN QURULMASI VƏ SAXLANMASI

Düşmənlə bilavasitə təmas şəraitində müdafiənin ön xətti qarşısında mina-partlayış maneələri, bir qayda olaraq, mühəndis-istehkam bölmələri

tərəfindən əllə qurulur. Minalama, maskalanma tədbirlərinə riayət edilməklə, taqım üçün ayrılmış sahələrlə yerinə yetirilir.

Maneələr gecə qurulduğu zaman mühəndis-istehkam taborunun (bölüyünün) komandiri müdafiə olunan hissənin (bölmənin) komandiri ilə ərazidə işıqlı vaxtda mina sahələrinin və keçidlərin yerləşmə yerlərini, dağıdılmaq üçün ön xətt qarşısında olan obyektləri, minalama yerlərinə mühəndis bölmələrinin hərəkət qaydalarını və vaxtını, atəşlə onların hərəkətinin dəstəklənməsini, qarşılıqlı əlaqə siqnallarını, həmçinin mühəndis döyüş sursatları anbarlarının yerləşmə yerlərini, tapşırıqlar yerinə yetirildikdən sonra mühəndis bölmələrinin cəmləşmə rayonunu dəqiqləşdirir.

Mühəndis-istehkam bölüyü (taqımı) gizlicə öz minalama sahəsinə doğru hərəkət edir, mümkün qədər işıqlı vaxtda ön xəttin quruluşunu, oriyentirləri öyrənir və qoyulmuş tapşırıqların yerinə yetirilməsinə hazırlaşır. Taqım komandiri ərazidə manqalara görə (heyətlərə) tapşırıqları dəqiqləşdirir, şəxsi heyətin və minalama vasitələrinin hazırlığını yoxlayır.

Mina sahələrinin qurulması zamanı qüvvələrin üçdə biri minaların daşınması üçün istifadə olunur. Daşıyıcılar qismində müdafiə olunan qoşunların tərkibindən motoatıcı bölmələr ayrılabilir.

Qaranlıq düşdükdə taqım komandirinin komandası (siqnalı) üzrə manqalar öz sahələrində tapşırıqların yerinə yetirilməsinə başlayırlar. Mina sahəsində minaların, idarəetmə şəbəkəsinin düzgün qurulmasına və maskalanma tədbirlərinə riayət edilməsinə nəzarəti manqaların (heyətlərin) komandirləri həyata keçirir. Taqım komandiri bütövlükdə mina sahəsinin qurulmasının düzgünlüyünə nəzarət edir və onun fiksasiyasını həyata keçirir.

Minalanmanın gedişində bölük (taqım) komandiri sahələrin birində olur, bölmələrin hərəkətinə nəzarət edir, minaların minalama sahələrinə fasiləsiz çatdırılmasını təmin edir, bilavasitə mühafizəni təşkil edir və ehtiyac olduqda isə müdafiə olunan komandirin vasitəsi ilə istehkamçıların fəaliyyətinin himayəsi üçün atəş dəstəyini təmin edir. Rabitə təyin olunmuş siqnallarla həyata keçirilir.

Minalama sona çatdıqda bölük (taqım) komandiri tapşırıqların yerinə yetirilməsi haqqında tabor (bölük) komandirinə məruzə edir, qurulmuş maneələri ümumqoşun komandirinə ərazidə təhvil verir, hesabat sənədlərini tərtib edir və bilavasitə rəisə təqdim edir.

Tapşırıqların yerinə yetirilməsindən sonra bölmələr müəyyən olunmuş rayonda cəmləşdirilir.

Müdafiənin dərinliyində düşmənin ehtimal hücum istiqamətlərində dağıntıların (fuqasların, nəqliyyat əleyhinə və obyekt minalarının qurulması) hazırlanması, mina sahələrinin (ayrı-ayrı mina qruplarının), maneələr qovşağının yaradılması, bir qayda olaraq, mühəndis-istehkam hissələri (bölmələri), həmçinin mühəndis maneəqurma hissələri (bölmələri) tərəfindən həyata keçirilir.

Maneələr adətən ikinci hazırlıq dərəcəsində qurulur.

Tabor (bölük) komandiri tabeliyində olan bölmələrin komandirləri ilə göstərilən istiqamətin ərazi kəşfini aparır, maneələr qovşağının sərhədlərini və tərkibini, dağıntıya məruz qalacaq obyektləri dəqiqləşdirir; minalama xətləri və mina sahələrini (ayrı-ayrı mina qruplarını və fuqasları) nəzərdə tutur, tapşırıqların yerinə yetirilməsinin ən məqsədyönlü üsullarını müəyyən edir, maneələrin və dağıntıların qurulması üzrə bölmələrin (heyətlərin) fəaliyyətlərini razılaşıdırır, qoşun növləri hissələrilə (bölmələrilə) qarşılıqlı əlaqənin qaydalarını (maneələrin atəşlə himayəsi), döyüşün gedişində maneələrdən qoşunların buraxılması, maneələrin birinci hazırlıq dərəcəsinə keçirilmə vaxtını və siqnalı dəqiqləşdirir.

Tapşırıqların yerinə yetirilməsinin gedişində bölük (taqım) komandiri əsas obyektlərin birində olur, bölmələrin (heyətlərin) fəaliyyətlərinə rəhbərlik edir, dağıntıya məruz qalacaq obyektlərdə atımların düzgün qurulmasının, minalama zamanı isə minaların qurulma və maskalanmasının keyfiyyətinə və təhlükəsizlik tədbirlərinə riayət edilməsinə nəzarət edir, dağıntıya hazırlanmış obyektlərin və qurulmuş maneələrin saxlanmasını təşkil edir və qoşun növləri hissə (bölmə) komandirlərini onlarla tanış edir. Tapşırıqların yerinə yetiril-

məsi haqqında bölük komandiri tabor komandirində, yaxud korpusun (briqadanın) mühəndis xidməti rəisinə məruzə edir, qurulmuş fuqasların (nəqliyyat minaların) və mina sahələrinin hesabat sənədlərini təqdim edir.

Maneələrin və dağıntıya hazırlanmış obyektlərin saxlanması üçün lazım olan qüvvə və vasitələr ayrılır. Dağıntıya hazırlanmış obyektlərin və qurulmuş maneələrin saxlanması üzrə xidmət aparan bölmələrin komandirləri, bu istiqamətlərdə fəaliyyət göstərən qoşun növləri hissələrinin (bölmələrinin) komandirləri ilə daim sıx qarşılıqlı əlaqə saxlamalı, qurulmuş maneələrin (elektroartlayış şəbəkələrinin və idarəetmə xətlərinin sazlığı) vəziyyətini daimi olaraq yoxlamalı və aşkar olunmuş nasazlıqların aradan qaldırılması üzrə tədbirlər görməlidir.

Müdafiə döyüşü zamanı təyin olunmuş siqnal (komanda ilə) maneələr birinci hazırlıq dərəcəsinə keçirilir. Keçidlərin bağlanması, idarəolunan mina sahələrinin birinci hazırlıq dərəcəsinə keçirilməsi korpus (briqada) komandirinin sərəncamı ilə yerinə yetirilir. Obyektin düşmən tərəfindən bilavasitə ələ keçirilmə təhlükəsi olduqda, mühəndis bölməsinin komandiri göstərişlər gözləmədən obyektin dağıdılması üzrə bütün tədbirləri görməli və dərhal yuxarı rəisə məruzə etməlidir. Qoyulmuş tapşırıq yerinə yetirildikdən sonra bölmə təyin olunmuş rayona gedir.

Səyyar maneəqurma dəstəsi öz tapşırıqlarını, bu istiqamətdə döyüş aparan ümumqoşun birlikləri (hissələr), tank əleyhinə ehtiyatla sıx qarşılıqlı əlaqədə yerinə yetirir. Fəaliyyətlərinin təşkili zamanı səyyar maneəqurma dəstəsinin komandiri tabelikdə olan bölmələrin komandirləri ilə ərazi kəşfi keçirir və onun gedişində öz qərarını və bölmələrə (heyətlərə) tapşırıqları dəqiqləşdirir.

Minalama xətlərinə, əlverişli hərəkət yollarının seçilməsinə, ümumqoşun birləşmələrinin (hissələrinin) tank əleyhinə ehtiyatla, mühəndis bölmələri ilə qarşılıqlı əlaqəsinin təşkilinə xüsusi diqqət yetirilir. Əgər vəziyyət imkan verirsə, onda praktiki çıxış yolu ilə minalama xətlərinə hərəkət qaydaları dəqiqləşdirilir. Lazım olan hallarda hərəkət

yolları işarələnir, minalama xətlərində isə yaxşı görünən oriyentirlər qoyulur.

Komanda (siqnal) aldıqda səyyar maneəqurma dəstəsi göstərilmiş minalama həddinə hərəkət edir. Düşmənin, hərəkət yollarının, minalama xətlərinin və dağıdılacaq obyektlərin kəşfiyyatı üçün səyyar maneəqurma dəstəsindən mühəndis-kəşfiyyat dozoru göndərilə bilər. Hərəkət zamanı səyyar maneəqurma dəstəsinin komandiri qarşılıqlı əlaqədə olan ümumqoşun hissəsinin (tank əleyhinə ehtiyatın) komandiri ilə əlaqə saxlayır, onunla minalama xətlərini, onlara çıxış yollarını, qarşılıqlı hərəkətin qayda və siqnalları dəqiqləşdirir.

Minalama xətlərinə yaxınlaşaraq bölmələrin (heyətlərin) tapşırıqları dəqiqləşdirilir, onların açılma qaydaları göstərilir. Bölmələr (heyətlər) minalama xətlərində mina sahələri qurur, yollarda körpüləri, yol qurğularını və digər qurğuları dağıdır (minalayırlar).

Minalama bölmələri (taqımlar) tərəfindən, obyektlərin dağıdılması (minalanması) isə idarəolunan minalama bölmələrinin heyətləri, yaxud mühəndis-istehkam bölmələri ilə həyata keçirilir.

Tapşırığın yerinə yetirilməsi gedişində səyyar maneəqurma dəstəsinin komandiri ümumqoşun hissəsinin (tank əleyhinə ehtiyatın) komandiri ilə razılaşdırır: dağıdılmaq üçün obyektləri və mina sahələrinin qurulma yerlərini; maneələrin hazırlıq dərəcəsinə və vaxtını; maneələrdən keçidlərin yerini, istiqamətini və işarələmə üsullarını, onların bağlanma qaydalarını; səyyar maneəqurma dəstəsinin hərəkətlərinin və onların qurduğu mina sahələrinin atəşlə himayəsinin təşkilini. Qurulan maneələrin fiksasiyası tapşırığın yerinə yetirilməsinin gedişində həyata keçirilir.

Dağıntıya hazırlanmış obyektlərin və maneələrdən keçidlərin saxlanması üçün səyyar maneəqurma dəstəsinin tərkibindən, yaxud bu sahədə fəaliyyət göstərən mühəndis bölmələrindən heyətlər ayrılır. Obyektlərin dağıdılması və keçidlərin bağlanması birlik (korpus, briqada) komandirinin sərəncamı ilə həyata keçirilir. Heyətlərə maneələrdə partlayışın törədilməsi və keçidlərin bağlanması üçün komandanı səyyar maneəqurma dəstəsinin

komandiri verir. Keçidləri və dağıntıya hazırlanmış obyektləri saxlayan heyətlər, tapşırıqları yerinə yetirdikdən sonra öz bölmələrinə qayıdırlar.

Səyyar maneəqurma dəstəsinin komandiri qurulmuş mina sahələri və obyektlərin dağıdılması (minalanması) haqqında ümumqoşun komandirinə (tank əleyhinə ehtiyatın komandirinə) və mühəndis qoşunları (mühəndis xidməti) rəisinə məruzə edir.

Minaların birinci döyüş dəstəsinin qurulması sonra çatdıqda bölmələr doldurma məntəqəsinə gəlir, orada mühəndis döyüş sursatı ehtiyatı doldurulur, ondan sonra maneələrin artırılması üçün növbəti hüdudlara (sahələrə) hərəkət edirlər.

Bölmələrin (heyətlərin) idarə edilməsini korpusun (briqadanın) səyyar maneəqurma dəstəsinin komandiri öndə hərəkət edən məşində (maneəquran) olmaqla, birliyin səyyar maneəqurma dəstəsinin komandiri isə tabelikdə olan bölmələrin rəhbərliyi və maneələr qurulan zolaqda ümumqoşun birləşməsinin komandiri ilə daim əlaqə saxlanması əlverişli olan rayonda həyata keçirir. İdarəetmə radio və müəyyən edilmiş siqnallarla həyata keçirilir.

Qurulmuş mina sahələrinə, obyekt minalarına, dağıdılmış obyektlərə və dağıntıya hazırlanmış obyektlərə hesabat sənədləri tərtib olunur. Qurulmuş mina sahələri və obyektlərin dağıdılması (minalanması) haqqında məlumatlar, qurulma (minalama) yerləri və vaxtı, minaların (partladıcı atımların) miqdarı, icraçılar da göstərilməklə səyyar maneəqurma dəstə komandirinin iş xəritəsində əks etdirilir.

Tapşırığı yerinə yetirdikdən sonra səyyar maneəqurma dəstəsi sonrakı hərəkətlərə hazır vəziyyətdə müəyyən olunmuş rayonda cəmləşir, yaxud digər istiqamətə hərəkət edir.

NƏTİCƏ

Bu məqalədə qoşunların ərazidə yerləşməsinin mühəndis təminatı haqqında məlumatlar və mühəndis qoşunlarının fasiləsiz idarə edilməsi və onların vaxtında döyüş qabiliyyətinin bərpası məsələlərinə baxılmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Quru qoşunlarının döyüş fəaliyyətlərinin təminatı üzrə əsasnamə, 4-cü hissə
2. Silahlı Qüvvələrdə mühəndis təminatı üzrə təlimat

РЕЗЮМЕ ИНЖЕНЕРНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВОЙСК ПО МЕСТУ РАСПОЛОЖЕНИЯ И. ГАДЖИЕВ

В этой статье рассмотрены вопросы инженерного обеспечения войск по расположению местности.

SUMMARY ENGINEERING SUPPORT OF TROOPS ON LOCATION I. HAJIYEV

In this essay have been written information's about engineering support of troops on the location area.

ÜMUMQOŞUN ORDUSUNDA KƏŞFİYYAT HİSSƏ VƏ BÖLMƏLƏRİNİN İDARƏ EDİLMƏSİ

Polkovnik Nazim ABDİNOV

SİLAHLI QÜVVƏLƏRİN HƏRBİ AKADEMİYASI

Elmi rəhbər – polkovnik Bəxtiyar GÖZƏLOV

Açar sözlər: kəşfiyyat, kəşfiyyatın planlanması, kəşfiyyatın idarə edilməsi, kəşfiyyatın aparılması, döyüş sərəncamı.

Ключевые слова: разведка, планирование разведки, управления разведкой, ведение разведки, боевое распоряжение.

Keywords: intelligens, planning of reconnaissance, control of reconnaissance, conducting of reconnaissance, combat order.

Kəşfiyyat birləşmə və hissələrinin döyüşə hazırlığını dəstəkləmək üzrə kəşfiyyatı idarəetmə orqanlarının məqsədyönlüyü kəşfiyyatın planlaşdırılmasından və təşkil edilməsindən, əməliyyatların hazırlanması və aparılması zamanı kəşfiyyatın qüvvə və vasitələrinə rəhbərlik etməkdən ibarətdir.

İdarəetmənin təşkilində qərargah onun planlanmasını, idarəetmə məntəqələrinin açılmasını, səhra qovşaqlarını və əlaqə xətlərini təşkil edir, avtomatlaşdırma sistemi ilə vasitələri işə hazırlayır. Bundan başqa idarəetmə sisteminin etibarlı işləməsi və sıradan çıxdıqda qısa bir müddətdə onun bərpası üzrə tədbirlər inkişaf etdirilir və həyata keçirilir.

Ümumqoşun ordusunda kəşfiyyat hissə və bölmələrinin qüvvə və vasitələrinin idarə edilməsi davamlı, fasiləsiz, operativ və gizli olmalı, kəşfiyyat qüvvə və vasitələrindən səmərəli istifadə olunmasını və onlara qoyulmuş tapşırıqların müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsini təmin etməlidir.

Ümumqoşun ordusunda kəşfiyyatın qüvvə və vasitələrinin idarə edilməsinin səmərəliyi aşağıdakılarla əldə edilir:

– komandanın, qərargahın və Kəşfiyyat İdarəsi-

nin bilavasitə idarəetmə orqanlarının yüksək səviyyəli təşkilati işləri ilə;

– vəziyyətin dəyişməsinə qabaqcadan görmək və ona operativ reaksiya verməklə;

– kəşfiyyatçı zabitlərin səriştəliyi və idarəetmə məntəqələrində onların məqsəduyğun şəkildə bölüşdürülməsi ilə;

– bütün rabitə vasitələrindən bacarıqla istifadə etməklə və idarəetməni avtomatlaşdırmaqla.

Kəşfiyyatın qüvvə və vasitələrinin idarə edilməsinin təşkilati-texniki əsası idarəetmə sistemidir. İdarəetmə sistemi özündə kəşfiyyatın idarəetmə orqanlarını, idarəetmə məntəqələrini və idarəetmə vasitələrini (rabitə, kəşfiyyatın avtomatlaşdırılmış sistemlərini) birləşdirir.

KƏŞFİYYATIN İDARƏETMƏ ORQANLARI

Ümumqoşun ordusunda operativ kəşfiyyatın qüvvə və vasitələrinin idarə edilməsini aşağıdakı orqanlar həyata keçirir:

- ümumqoşun ordusunun Kəşfiyyat İdarəsi;
- Artilleriya İdarəsinin kəşfiyyat bölməsi;
- HHM kəşfiyyat bölməsi;
- mühəndis istehkam bölməsinin qərargah rəisi.

Ümumqoşun Ordusunun Kəşfiyyat İdarəsi operativ kəşfiyyatın mərkəzi idarəetmə orqanıdır. Bu orqan motoatıcı briqadaların və xüsusi qoşunların birləşmə (hissə) qərargahlarının, kəşfiyyat şöbələrinin (kəşfiyyat rəislərinin) fəaliyyətinin

əməliyyat planlaşdırılmasını, əlaqələndirilməsini və ümumi rəhbərliyini həyata keçirir.

Motoatıcı, xüsusi təyinatlı briqadanın və kəşfiyyat taborunun kəşfiyyat şöbələri (əməliyyat kəşfiyyat bölməsi və kəşfiyyat rəisləri) motoatıcı, xüsusi təyinatlı briqadanın və kəşfiyyat taborunun kəşfiyyat fəaliyyətinin planlaşdırılmasını, təşkil edilməsini və ümumi rəhbərliyini, bilavasitə idarə edilməsini həyata keçirir. Ümumqoşun Ordusunun Kəşfiyyat İdarəsi aşağıdakıları həyata keçirir:

- əməliyyat tabeliyində olan qərargahların, quru və xüsusi qoşun birləşmələrinin (hissələrinin), kəşfiyyat idarəetmə orqanlarının fəaliyyətinin razılaşdırılmasını və əlaqələndirilməsini;

- Ümumqoşun Ordusunun Kəşfiyyat İdarəsi tərəfindən qoyulmuş kəşfiyyat tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinə nəzarəti;

- düşmən haqqında və birliyə dair onun xəbərdar olması barədə məlumatların toplanılması, təhlili, çıxarılmış nəticə və təkliflərin komandana məruzə üçün hazırlanmasını;

- ehtimal olunan düşmən haqqında kəşfiyyatın təşkili üzrə məsələlərlə bağlı Kəşfiyyat Baş İdarəsinin kəşfiyyat orqanları, SQ növlərinin qərargahları və Azərbaycan Respublikası Dövlət Sərhəd Xidməti (DSX) qoşunlarının qərargahları ilə qarşılıqlı əlaqənin saxlanılmasını.

Ümumqoşun Ordusunun Kəşfiyyat İdarəsi, quru və xüsusi qoşunlarının birləşmə (hissə) qərargahlarının kəşfiyyat bölməsi (kəşfiyyat rəisləri) tabeliklərində olan kəşfiyyat idarəetmə orqanlarına, onun qüvvə və vasitələrinə rəhbərliyi müvafiq təlimatlara əsasən həyata keçirir. İdarə öz işini komandanın qoyduğu tapşırıqlar, qərargah rəisinin göstərişləri, ordunun kəşfiyyat rəisinin qərar və göstərişləri, həmçinin yuxarı qərargahın kəşfiyyat üzrə sərəncamları əsasında həyata keçirir. Ümumqoşun Ordusunun Kəşfiyyat İdarəsinə aşağıdakılar həvalə edilir:

- tabelikdə olan birləşmə və hissələrin döyüş və səfərbərlik hazırlığını təmin etmək və lazımi səviyyədə saxlamaq;

- düşmənin imkanlarını öyrənmək və qiymətləndirmək;

- kəşfiyyatı planlaşdırmaq və təşkil etmək;

- kəşfiyyat rəisinin bilavasitə tabeliyində olan qüvvə və vasitələrini idarə etmək;

- qərar qəbul etmək üçün komandana operativ hesabatlar və təkliflər hazırlamaq;

- əməliyyatların, quru və xüsusi qoşun birləşmələrinin döyüş fəaliyyətlərinin planlaşdırılmasında iştirak etmək;

- düşmən obyektlərinə atəş və zərbələr endirmək, radioelektron susdurmaları planlaşdırmaq üçün kəşfiyyat məlumatlarını vermək;

- kəşfiyyat-informasiya işlərini təşkil etmək və aparmaq (kəşfiyyat məlumatlarını və xəbərlərini hazırlayaraq yuxarı qərargahlara təqdim etmək);

- kəşfiyyat birləşmə və hissələrinin kəşfiyyat hazırlığına rəhbərlik etmək;

- kəşfiyyatın təşkil edilməsi və aparılması təcrübəsini öyrənmək, ümumiləşdirmək və qoşunlara çatdırmaq;

- kəşfiyyatın təşkili və kəşfiyyat tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi istiqamətində, qoşunlara və qərargahlara köməklik göstərmək və bu fəaliyyətə nəzarət etmək;

Ümumqoşun Ordusunun Kəşfiyyat İdarəsinin rəisi ehtimal olunan, yaxud düşmənin döyüş tərkibi, döyüş qabiliyyəti və qoşunların qruplaşması, onun fəaliyyəti, zəif və güclü cəhətləri, bölgənin təchizatı haqqında məlumatları, həmçinin qarşıda duran düşmən qruplaşmasının mümkün fəaliyyət xarakteri barədə çıxardığı nəticələri, eləcə də birlikdə kəşfiyyatın təşkili üzrə təkliflər və kəşfiyyat tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinin gedişi haqqında məlumatları komandana və qərargah rəisinə məruzə etməyə daim hazır olmalıdır.

Ümumqoşun Ordusunda kəşfiyyatın planlaşdırılması və təşkilinə, tabelikdə olan kəşfiyyatın idarəetmə orqanlarına, kəşfiyyat birləşmə və hissələrinə rəhbərliyə dair bütün tədbirləri kəşfiyyat rəisi şəxsən, yaxud Kəşfiyyat İdarəsi vasitəsilə yerinə yetirir.

KƏŞFİYYATIN İDARƏETMƏ MƏNTƏQƏLƏRİ

Ümumqoşun Ordusunda kəşfiyyatın qüvvə və

vasitələrinin idarə edilməsi, birləşmələri idarə edən məntəqələrin ümumi sistemində yaradılan, kəşfiyyat idarəetmə məntəqələrindən həyata keçirilir. Qoşun növlərinin və xüsusi qoşunların (xidmətlərin) kəşfiyyat qüvvə və vasitələrinin idarə edilməsi, müvafiq rəislərin idarəetmə məntəqələrindən yerinə yetirilir. Kəşfiyyat idarəetmə məntəqələri stasionar və səyyar ola bilər.

Kəşfiyyatın stasionar idarəetmə məntəqələri birliklərin və birləşmələrin mühafizə edilən komanda məntəqələrində açılır. Sülh vaxtı onlarda növbətçi qruplar ilə döyüş növbətçiliyi təşkil edilir. Təhdid edici şəraitdə və hərbi əməliyyatların başlanılması ilə bu məntəqələrdə kəşfiyyatın idarəetmə orqanları tam tərkibdə açılır və fəaliyyət göstərir.

Kəşfiyyatın səyyar idarəetmə məntəqələri təhdid edici şəraitdə, yaxud hərbi əməliyyatların başlanılması ilə, bir qayda olaraq, birliyin komanda və ehtiyat komanda məntəqələrində eyni vaxtda açılır və onların tərkibində fəaliyyət göstərir.

Kəşfiyyatın idarəetmə məntəqələri kəşfiyyatın qüvvə və vasitələrinin idarə edilməsi üzrə işlərin mənsubiyyəti və xüsusiyyətlərindən asılı olaraq müxtəlif elementləri tərkibində birləşdirə bilər. Birliklərin komanda (ehtiyat komanda) məntəqəsinin kəşfiyyatın idarəetmə məntəqələri, bir qayda olaraq, Kəşfiyyat İdarəsindən hava kəşfiyyatının məlumatları qəbul etmə, işləmə və səyyar yerüstü kompleks məntəqələrindən ibarət olur. Kəşfiyyatın idarəetmə məntəqələri, kəşfiyyat rəisinin tabeliyində olan kəşfiyyat birləşmələrinə (hissələrinə), aşağı qərargahların kəşfiyyatı idarəetmə orqanlarına rəhbərlik üzrə Kəşfiyyat İdarəsinin fəaliyyətini təmin etmək və informasiya işlərini aparmaq üçündür. Sülh dövründə döyüş növbəsinə qoyulmuş kəşfiyyatın idarəetmə məntəqəsi, kəşfiyyatın qüvvə və vasitələrinə bilavasitə rəhbərlik edilməsini, onlardan və qarşılıqlı fəaliyyət göstərən kəşfiyyatın idarəetmə orqanlarından daxil olan kəşfiyyat informasiyalarının işlənilməsini, bu məlumatların birliyin kəşfiyyat rəisinə məruzə edilməsini, qərargahın digər idarələrinin tabelikdə olan və qarşılıqlı fəaliyyət

yət göstərən qərargahların məlumatlandırılmasını həyata keçirir.

Birliyin HHM qoşunlarında, bir qayda olaraq, kəşfiyyatın idarəetmə məntəqələri yaradılmır. Kəşfiyyatın qüvvə və vasitələrinin idarə edilməsi əsas komanda məntəqələrindən, bu idarəetmə məntəqələrinin döyüş heyətinin tərkibinə daxil edilmiş müvafiq zabitlər vasitəsilə həyata keçirilir.

Kəşfiyyatın qüvvə və vasitələrinin idarə edilməsinin davamlılığını və fasiləsizliyini təmin etmək üçün əsas və ehtiyat komanda məntəqələrinin kəşfiyyatın idarəetmə məntəqələrinə döyüş tapşırığından asılı olaraq, Kəşfiyyat İdarəsinin kəşfiyyat informasiyalarını toplama və işləmə bölmələrinin zabidləri, komanda-qərargah və qərargah maşınları, avtomatlaşdırma və rabitə vasitələri təhkim edilirlər. Bu zaman onların əksər hissəsi (80%-ə qədər) birliyin komanda məntəqəsində açılan kəşfiyyatın idarəetmə məntəqəsinə təhkim edilir. Zərurət yarandığı halda, ön xətdə və köməkçi idarəetmə məntəqələrində işləmək üçün, həmin tərkibdən zabitlər və idarəetmə vasitələri ayrılır. Ehtiyat komanda məntəqəsində adətən zəruri sayda zabit və idarəetmə vasitələri ilə kəşfiyyat rəisinin müavini (köməkçisi) yerləşir.

Kəşfiyyatın idarəetmə məntəqəsi, komanda məntəqəsinin döyüşü idarəetmə mərkəzinin yaxınlığında yerləşdirilir. Onun mühafizəsi, qorunması və müdafiəsi birliyin komanda məntəqəsinin ümumi mühafizə, qorunma və müdafiə sistemində həyata keçirilir.

RABİTƏ

Operativ kəşfiyyatın qüvvə və vasitələrinin idarə edilməsini təmin etmək üçün, vahid plan üzrə açılan (yaradılan) qovşaqların (mərkəzlərin, məntəqələrin, stansiyaların) yerləşmə yerinə, vaxtına və rabitə xətlərinə görə tapşırıqlara uyğun, qarşılıqlı əlaqəsi olan və razılaşdırılmış rabitə sistemi yaradılır.

Rabitə sistemində, bir qayda olaraq, kəşfiyyat rabitə vasitələri, həmçinin birliyin rabitə dayaq şəbəkəsinin rabitə vasitələriylə yaradılan radio, radiorele, naqilli və peyk rabitə kanalları ilə birbaşa

məxfiləşdirilmiş rabitədən (telefonda, faks və məlumatların ötürülməsindən) istifadə edilir.

Birliyin komanda məntəqəsinin kəşfiyyat idarəetmə məntəqəsində rabitə tam həcmdə təşkil edilir. Birliyin ehtiyat komanda məntəqəsinin kəşfiyyat idarəetmə məntəqəsində rabitə kəşfiyyatı sabit və fasiləsiz idarəetmənin təmin olunduğu həcmdə təşkil edilir.

Ön idarəetmə məntəqəsində kəşfiyyat rəisinin yuxarı və tabelikdəki kəşfiyyatı idarəetmə orqanları, eləcə də kəşfiyyat hissələri rabitəçi ştatı və ön idarəetmə məntəqəsindəki radorabitə vasitələri ilə təmin olunur. Kəşfiyyat rəisinin bilavasitə tabeliyində olan xüsusi təyinatlı kəşfiyyat qrupları ilə rabitə, bilavasitə kəşfiyyatın idarəetmə məntəqəsində xüsusi təyinatlı əlahiddə radioşəbəkə vasitəsilə təşkil edilir.

Qarşılıqlı əlaqə rabitəsi qonşu və qarşılıqlı fəaliyyət göstərən birlik (birləşmə) komanda məntəqələrinin kəşfiyyat idarəetmə məntəqələri, birlik zolağında fəaliyyət göstərən mərkəz tabelikli kəşfiyyat hissələrinin idarəetmə məntəqələri ilə yuxarı qərargahın rabitə üzrə sərəncamı ilə təşkil olunur və ştat radio vasitələri, eləcə də birliklərin rabitə kanalları ilə təmin edilir.

NƏTİCƏ

Müasir ümumqoşun döyüşlərinin aparılması zamanı komandirlərin və qərargahların düşmənin vəziyyətini düzgün qiymətləndirmələri və qələbəni təmin edəcək qərarların qəbul edilməsi üçün müxtəlif döyüş növlərində kəşfiyyatın təşkili və aparılması vacibdir. Artıq yaşadığımız dövrdə müasir texnologiyanın inkişafı və hərbi potensialın artması ilə ümumqoşun döyüşlərinin xüsusiyyətlərinin dinamik dəyişməsi fonunda kəşfiyyata olan tələblər də dəyişərək artmaqdadır.

Məqalədə Ümumqoşun ordusunun kəşfiyyat hissə və bölmələrinin idarə edilməsinin əsasları, kəşfiyyatın idarəetmə orqanları, kəşfiyyatın idarəetmə məntəqələri haqqında məlumatlar əksini tapmışdır.

РЕЗЮМЕ

УПРАВЛЕНИЕ РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНЫХ ЧАСТЕЙ В ОБЩЕВОЙСКОЙ АРМИИ

Н. АБДИНОВ

При ведении современных общевойсковых боев, чтобы командиры и штабы смогли правильно оценить обстановку и принять решение обеспечивающую победу, важно организовать и вести разведку в различных видах боя. Уже в наши дни с развитием современных технологий и увеличением военного потенциала, на фоне динамического изменения характера общевойсковых боев требования к разведке также увеличивается.

В статье были отражены сведения о пунктах управления разведки, основах управления разведывательных частей и подразделений и об органах управления разведки.

SUMMARY

THE MANAGEMENT OF INTELLIGENCE UNITS AND SUBMITS IN THE FIELD ARMY

N. ABIDINOV

It is important to organize and carry out reconnaissance in different types of combat for commanders and staffs being able to correctly assess the situation and taking decisions to ensure victory, while conducting combined arms battles. Nowadays along with the development of modern technology and increase in military potential, and with the dynamic change in the nature of combined arms battles, the requirements for intelligence are also changing and increasing.

The article discussed information about the essentials of management of intelligence parts and units, the bodies of intelligence management.

ƏMƏLİYYAT SƏVİYYƏSİNDƏ İNFORMASIYA İŞİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ METODİKASI

Polkovnik-leytenant Zaur ZEYNALOV

SİLAHLI QÜVVƏLƏRİN HƏRBİ AKADEMİYASI

Açar sözlər: kəşfiyyat, məlumat, informasiya işi, kəşfiyyat idarəetmə məntəqəsi

Ключевые слова: разведка, сведения, информационное дело, пункт управления разведки

Keywords: intelligence, information, information work, intelligence management unit.

İnformasiya işi kəşfiyyatı idarəetmə orqanlarının çox mühüm fəaliyyət sahəsidir. O, aşağıdakılardan ibarətdir:

– kəşfiyyat informasiyasının yığılması, işlənilib hazırlanması, bunun əsasında komandanlığa və yuxarı qərargaha məruzə etməkdən ötrü məlumatların yoxlanıb dəqiqləşdirilməsindən;

– ümumqoşun qərargahlarının, qoşun (qüvvə), xüsusi qoşun qərargahlarının və xidmətlərin kəşfiyyat idarəetmə orqanları arasında kəşfiyyat informasiyası mübadiləsindən;

– hesabat-informasiya sənədlərinin işlənilib hazırlanması və yuxarı qərargaha təqdim edilməsindən;

– qarşılıqlı fəaliyyət göstərən və tabelikdəki qərargahların düşmən haqqında məlumatlandırılmasından;

– düşmən və hərbi əməliyyatlar meydanı ilə əlaqədar sorğu sənədlərinin işlənilib hazırlanmasından.

İnformasiya işi qarşısında qoyulan əsas tələblər məqsədyönlülük, fasiləsizlik, dürüstlük və obyektivlikdir.

İnformasiya işinin məqsədyönlülüüyü yaranmış şəraitdə daha vacib olan kəşfiyyat informasiyasının birinci növbədə yığılması, işlənilib hazırlanması və üst qərargaha məruzə edilməsindən (çatdırılmasından) ibarətdir. O, əldə olunur: kəşfiyyat

rəisinin və informasiya işini aparan zabitlərin birlik (birləşmə) tərəfindən həll edilən tapşırıqları daim bilmələri ilə; mümkün şərait dəyişikliklərinin qabaqcadan planlaşdırılması və həmin dəyişikliklər nəzərə alınmaqla, qərar qəbul etməkdən və qoşunları (qüvvələri) idarəetmədən ötrü komandanlığa və qərargaha lazım ola

bilən kəşfiyyat məlumatlarının məzmununun müəyyənəşdirilməsi ilə; daxil olan xəbərlərin (məlumatların) çox diqqətli təhlili, hazırkı şəraitdə xüsusilə mühümlərinin ayrılması və onların komandanlığa və vəzifəli şəxslərə vaxtında məruzə olunması (çatdırılması) ilə.

İnformasiya işinin fasiləsizliyi onun sülh dövründə, əməliyyatların (döyüş əməliyyatlarının) hazırlanması zamanı və onun əsnasında daimi aparılmasından ibarətdir. O, kəşfiyyat tapşırıqlarının fəaliyyətdə olan əldəetmə orqanları və kəşfiyyatı idarəetmənin tabelikdəki orqanları qarşısında vaxtında qoyulması, bütün kəşfiyyat informasiya mənbələri ilə sabit və fasiləsiz rabitənin yaradılması, onun bacarıqla yığılması və işlənilib hazırlanması ilə əldə edilir.

İnformasiya işinin fəallığı kəşfiyyatı idarəetmə orqanlarının, informasiya kəşfiyyat orqanlarının zəruri kəşfiyyat xəbərlərini (məlumatlarını) istənilən şəraitdə yığmaq, onları vaxtında işləyib hazırlamaq, komandanlığa və yuxarı qərargaha məruzə etmək, eləcə də tabelikdəki və qarşılıqlı fəaliyyət göstərən qərargahlara vaxtında çatdırmaqdan ibarətdir. O, informasiya işinin bacarıqlı təşkili, kəşfiyyat rəisi tərəfindən daimi rəhbərlik, infor-

masiya işini yerinə yetirən zabitlərin təşəbbüsü, inadkarlığı və yüksək peşə hazırlığı ilə əldə edilir.

İnformasiya işinin operativliyi zəruri kəşfiyyat informasiyasının təyin olunmuş müddətə yığılmasından, onun tez və keyfiyyətlə işlənilib hazırlanmasından, komandanlığa və yuxarı qərargaha dərhal məruzə olunmasından, eləcə də informasiya sənədlərinin vaxtında işlənilib hazırlanmasından, yuxarı tabelikdəki və qarşılıqlı fəaliyyət göstərən qərargahlara təqdim edilməsindən (çatdırılmasından) ibarətdir. O, informasiya işinin səmərəli təşkili, informasiyanın avtomatlaşdırılmış yığılma, işlənilib hazırlanma, əks etdirilmə və verilmə vasitə və sistemlərinin geniş tətbiqi ilə əldə olunur.

İnformasiya işinin dürüstlüyü və obyektivliyi əsl nümayişkarənə və yalançı düşmən obyektlərinin fəaliyyəti və niyyətlərinin dəqiq, obyektiv reallığa uyğun əks etdirilməsindən ibarətdir. Onlar alınma vaxtı və şəraiti nəzərə alınmaqla, daxil olan bütün kəşfiyyat xəbərlərinin çox diqqətlə və hərtərəfli öyrənilməsi ilə və artıq əldə olan məlumatlarla sıx əlaqədə əldə edilir.

Kəşfiyyat informasiya işinin təşkili və yerinə yetirilməsi üçün şəxsi məsuliyyəti birliyin (birləşmənin, hissənin) qərargah rəisi daşıyır. O, kəşfiyyat xəbərlərinin (məlumatlarının) yığılması və işlənilib hazırlanması üzrə əsas tapşırıqları müəyyənləşdirir, onların komandanlığa məruzə olunması, tabelikdəki və qarşılıqlı fəaliyyət göstərən qərargahlara çatdırılması müddətlərini və qaydasını müəyyən edir, müntəzəm olaraq kəşfiyyat rəisinin düşmən haqqında məlumatlarını dinləyir, kəşfiyyat hesabat-informasiya sənədlərini imzalayır.

Birlik qərargahının kəşfiyyat şöbəsində informasiya işinə rəhbərliyi kəşfiyyat rəisi həyata keçirir. O, kəşfiyyat informasiyasının yığılma və işlənilib hazırlanma qaydasını müəyyənləşdirir, onun təhlilində və ümumiləşdirilməsində şəxsən iştirak edir, düşmənin döyüş tərkibi, qruplaşması və niyyətləri barədə nəticələrə gəlir, onları komandanlığa və yuxarı qərargaha məruzə edir, kəşfiyyat məlumatlarının informasiya mərkəzinə vaxtında təqdim olunmasına, eləcə də onların tabelikdəki və qarşılıqlı

fəaliyyət göstərən birliklərin (birləşmələrin, hissə və bölmələrin) qərargahlarına çatdırılmasına nəzarət edir, hesabat-informasiya sənədlərini imzalayır.

Qoşun növləri, xüsusi qoşun, silahlanma və arxa qərargahlarında kəşfiyyat informasiya işinin təşkili-nə görə məsuliyyət onların rəislərinə həvalə olunur.

Kəşfiyyat informasiya işinin bilavasitə aparılması həvalə olunur:

- silahlı qüvvələr növləri qərargahlarında kəşfiyyat rəisinə;

- ordu korpusu qərargahında – kəşfiyyat şöbəsinin radiokəşfiyyat üzrə baş zabitinə;

- birləşmə və hissələrdə – kəşfiyyat rəisinə, onun olmadığı yerlərdə isə qərargah rəisinə.

Kəşfiyyat xəbərlərinin yığılması onların müxtəlif mənbələrdən müntəzəm və vaxtında alınmasından ibarətdir. Kəşfiyyat xəbərləri birlik qərargahına onun tabeliyindəki kəşfiyyat hissə və bölmələrindən (orqanlarından), qoşun növləri və xüsusi qoşun (xidmət) rəislərindən, yuxarı qərargahdan, tabelikdəki və qarşılıqlı fəaliyyət göstərən qonşu birliklərin (birləşmələrin, hissə və bölmələrin) qərargahlarından, eləcə də yerli və dövlət orqanlarından daxil olur. Qərargah kəşfiyyat informasiyasını, həmçinin sorğu materiallarının, düşməndən əldə edilmiş sənədlərin, silah, hərbi texnika və təchizat nümunələrinin öyrənilməsi, əsirlərin dindirilməsi və yerli əhəlinin sorğu-sualı yolu ilə alır.

Qərargahın digər idarələrinə (şöbələrinə) daxil olmuş bütün kəşfiyyat xəbərləri dərhal birliyin kəşfiyyat rəisinə, yaxud müvafiq informasiya orqanına verilməlidir.

Qərargaha daxil olan kəşfiyyat informasiyası müxtəlif dürüstlükdə və tamlıqda, çox vaxt özü-özünü təkzibedici olur və bir qayda olaraq, dərin, hərtərəfli işlənmə tələb edir. İnformasiyanın işlənilib hazırlanması onun ilkin öyrənilməsini, uçotunu və sistemləşdirilməsini, təhlilini və ümumiləşdirilməsini (sintezini), nəticələrin qiymətləndirilib formalaşdırılmasını tələb edir.

İşlənilib hazırlanmış dürüst kəşfiyyat xəbərləri kəşfiyyat məlumatlarıdır. Kəşfiyyat informasiyasının işlənilib hazırlanma qaydası hər bir konkret

halda şərait, onun mühümlüyü, təciliyi və dürüstlük dərəcəsi ilə müəyyənləşdirilir.

Mühüm kəşfiyyat xəbərləri, onların dürüstlüyü qiymətləndirildikdən sonra dərhal komandanlığa və yuxarı qərargaha məruzə olunur, onlara aid hissəsi qoşun (qüvvə) növləri və xüsusi qoşun (xidmət), qarşılıqlı fəaliyyət göstərən birlik və qonşuların qərargah rəislərinə çatdırılır. Onunla əlaqədar təcili qərar qəbulunu tələb etməyən kəşfiyyat informasiyası əvvəlcə işlənilib hazırlanır, sonra isə, ümumiləşdirilmiş şəkildə komandanlığa məruzə edilir, informasiya mərkəzinə (qoşun növləri və xüsusi qoşun qərargahlarına) verilir, müəyyənləşdirilmiş qaydada yuxarı qərargaha təqdim olunur və tabelikdəki və qarşılıqlı fəaliyyət göstərən birliklərin qərargahlarına çatdırılır.

Kəşfiyyat informasiyasının ilkin öyrənilməsi onun məzmunu ilə tanışlıqdan, iş xəritəsinə köçürülməsindən, daxil olmuş kəşfiyyat xəbərləri jurnalında qeydiyyatından, dürüstlüyünün, tamlığının, mühümlük və təciliyinin ilkin müəyyənləşdirilməsindən, eləcə də təcili dəqiqləşdirmə tələb edən xəbərlərin aşkar edilməsindən və təkrar kəşfiyyatın təşkilindən ibarətdir.

Daxil olan kəşfiyyat informasiyasının ilkin öyrənilməsi kəşfiyyat idarəetmə məntəqəsinin növbətçisi, yaxud kəşfiyyat rəisi, onların olmadığı yerlərdə isə, onu qəbul etmiş müvafiq vəzifəli şəxs tərəfindən həyata keçirilir.

Kəşfiyyat informasiyasının uçotu və sistemləşdirilməsi kəşfiyyat xəbərlərinin (məlumatlarının) qeydiyyatından, onların informasiya sənədlərində əks etdirilməsindən və şəraitin xəritəyə köçürülməsi, xüsusi uçot jurnallarında, formulyarlarda, kartotekalarda, disketlərdə və digər yaddaşlı elektron-hesablama maşınları qurğularında yazılması, eləcə də xüsusi xəritələrə (sxemlərə) köçürülməsi yolu ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada daim yığılıb cəmləşdirilməsindən ibarətdir.

Sonrakı işlənilib hazırlanmanı asanlaşdırmaq məqsədilə, silahlı qüvvələr növləri və ümumqoşun birlikləri qərargahlarında kəşfiyyat informasiyası aşağıdakı bölmələr üzrə sistemləşdirilə bilər:

- quru qoşunları;
- raket qoşunları, HHQ və HHM qoşunları;

- hərbi-dəniz qüvvələri;
- əməliyyat (döyüş) təminatı növlərinin qüvvə və vasitələri;
- HƏM arxa təminatı və əməliyyat təchizatı sistemi;
- silah və hərbi texnika, hərbi iqtisadiyyat;
- düşmən qoşunları və əhalisinin mənəvi-psixoloji vəziyyəti və digər bölmələr.

Kəşfiyyat xəbərlərinin təhlili onların dürüstlüyünün, əməliyyat-taktiki vacibliyinin, təciliyinin və tamlığının müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir. Kəşfiyyat xəbərlərinin qiymətləndirilməsinə obyektiv yanaşma – informasiya işi qarşısında qoyulan ən mühüm tələblərdən biridir. Bundan ötrü düşmənin silahlanmasını və fəaliyyət taktikasını, müasir ümumqoşun döyüşünün xarakterini, birlik zolağındakı və qonşular qarşısındakı şəraiti yaxşı bilmək, eləcə də şübhə doğuran bütün xəbərləri hökmən yoxlamaq lazımdır.

Kəşfiyyat xəbərlərinin təhlili əsasında düşmən, onun əməliyyat düzülüşünün (döyüş düzülüşünün), qruplaşmasının və fəaliyyət xarakterinin ayrı-ayrı elementlərinə görə qiymətləndirilir. Həmin qiymətləndirmə daxil olmuş kəşfiyyat xəbərlərinin hərtərəfli öyrənilməsi, artıq əldə olanlarla və ya şəraitlə tutuşdurulması yolu ilə, düşmənin əvvəlki və indiki fəaliyyət xarakteri nəzərə alınmaqla aparılır. Kəşfiyyat xəbərləri çatışmadıqda və daxil olan məlumatlar natamam olduqda qərargahdakı sorğu materiallarından, kəşfiyyat məlumatları məcmularından istifadə olunur və icraçılara əlavə kəşfiyyat tapşırıqları verilir.

Daxil olmuş kəşfiyyat xəbərlərinin təhlili zamanı onların dürüstlük dərəcəsinin müəyyənləşdirilməsinə, əməliyyat maskalanması və dezinformasiya ilə əlaqədar düşmən tədbirlərinin aşkara çıxarılmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Dəqiqliyinə görə kəşfiyyat xəbərləri dürüst olanlara, ehtimal olunanlara, şübhə doğuranlara və yalanlara bölünür.

Dürüst xəbərlər – yaranmış şəraitə, faktiki vəziyyətə, düşmənin vəziyyətinə və fəaliyyətinə uyğun gələnlər sayılır.

Ehtimal olunanlara – yaranmış şəraitə və əvvəllər məlum olan məlumatlara uyğun, lakin bir,

yaxud bir neçə tam etibarlı olmayan mənbələrdən alınmış xəbərlər aiddir.

Şübhə doğuranlar – yaranmış şəraitə uyğun, lakin digər inandırıcı mənbələrdən əvvəllər alınmış xəbərlərin əksinə olan xəbərlərdir.

Yalanlar – yaranmış şəraitə uyğun gəlməyən, etibarlı mənbələrdən alınmış xəbərlərin əksinə olan, yaxud yalan olmaları qeyd-şərtsiz sübuta yetirilən xəbərlər sayılır.

Ehtimal olunan və şübhəli xəbərlər əlavə yoxlamadan keçirilir və dəqiqləşdirilir. Yalan xəbərlər düşmən tərəfindən tətbiq olunan dezinformasiya metodlarının öyrənilməsindən ötrü nəzərə alınır.

Düşmən haqqında xəbərlərin dürüstlüyü, onları işləyib hazırlayan kəşfiyyat orqanı tərəfindən müəyyən edilir. Kəşfiyyat məlumatlarının dürüstlük dərəcəsi haqqında nəticələr düşünərək, onları artıq əldə olan məlumatlarla tutuşdurmaqla çıxarılmalı, belə ki, düşmən, qoşunlarımızın (qüvvələrimizin) dezinformasiyası ilə əlaqədar geniş tədbirlər keçirəcək. Nəzərə alınmalıdır ki, bəzən, bir sıra mənbələr tərəfindən təsdiqlənən xəbərlər yalan, ilk baxışda ən az ehtimal olunan, ilk dəfə alınmış və heç bir sübutla təsdiqlənməyənlər isə dürüst ola bilər.

Kəşfiyyat xəbərlərinin dürüstlüyünə şübhə yaranıqda, onların alındığı mənbələrə sorğu yolu ilə, yaxud təkrar kəşfiyyatla yoxlanmasının təşkili zəruridir. Əsirlərin və yerli sakinlərin iltizamları, eləcə də düşmənin öldürülmüş hərbi qulluqçularından tapılmış və döyüş meydanından yığılmış sənədlərin öyrənilməsi zamanı alınan xəbərlər sözsüz, yoxlamadan keçirilməlidir. Zərbələr endirilməsi nəzərdə tutulan mühüm obyektlər haqqında xəbərlər daha diqqətlə yoxlanılır.

Kəşfiyyat xəbərləri əvvəllər çıxarılmış nəticələrə uyğunlaşdırılmalı, yaxud yalnız həmin nəticələrlə əkslik təşkil etdikləri səbəbindən rədd edilməməlidir. Kəşfiyyat xəbərləri dürüstlüyünün düzgün qiymətləndirilməsindən və əməliyyat maskalanması ilə əlaqədar düşmən tədbirlərinin üzə çıxarılmasından ötrü, kəşfiyyat informasiyasını işləyib hazırlayan kəşfiyyatçı zabitlər döyüş əməliyyatı rayonundakı ümumi şəraiti, düşmən qoşunlarının təşkilini və silahlanmasını, onun döyüş əməliyyatlarının apa-

rılmasına baxışlarını, eləcə də onlar tərəfindən tətbiq olunan əməliyyat maskalanması metodlarını (xüsusilə dezinformasiya) yaxşı bilməlidirlər.

Düşmən qruplaşmalarının vəziyyətini xarakterizə edən informasiyanın qiymətləndirilməsi zamanı informasiya kəşfiyyat orqanlarının və şəxsən kəşfiyyat rəisinin diqqəti birinci növbədə, birmənalı olan, ikili izah edilə bilməyən faktlarda (hadisələrdə) cəmləşdirilməli; özü də üstünlüyün müqayisə olunmaz xarakter daşıyan faktlara (düşmən kəşfiyyatı fəallığının kəskin surətdə artması, qoşunlarının qüvvələrinin onların gündəlik fəaliyyəti üçün xarakterik olmayan, yaxud əvvəllər onların qeydə alınmadığı və s. rayonlarda peyda olması) verilməsi zəruridir.

Düşmənin döyüş imkanları qiymətləndirilərkən, onun qarşıduran qruplaşmasındakı vəziyyətinin aşağıdakı miqdar göstəriciləri nəzərə alınır: qoşunların döyüş tərkibi (qüvvə və vasitələrin sayı); komplektləşdirilmə dərəcəsi; silah və texnikanın döyüş səmərəliliyi; maddi vasitələrlə təminat; qoşunların döyüş təcrübəsinin olması və onların hazırlıq səviyyəsi; şəxsi heyətin mənəvi-psixoloji vəziyyəti; milli mənsubiyyət və ənənələr, birlik, birləşmə və hissə komandanlıqlarının xarakteristikası.

Bundan başqa, düşmənin döyüş imkanları qiymətləndirilərkən, döyüş əməliyyatları rayonunun əməliyyat təchizatının, ərazinin və havanın onlara təsir dərəcəsi nəzərə alınmalıdır.

Ümumiləşdirmə – ayrı-ayrı hadisələr, kəşfiyyat aparılan obyektlərin kəmiyyət və keyfiyyət xarakteristikaları arasında qarşılıqlı əlaqənin aşkar edilməsindən, bunun əsasında əmələ gəlmiş şəraitin tam mənzərəsinin yaradılmasından, düşmənin tərkibi, vəziyyəti və fəaliyyət xarakteri haqqında əsaslandırılmış nəticələr formalaşdırılmasından ibarət kəşfiyyat xəbərlərinin son işlənilib hazırlanma mərhələsidir.

Yarımqıq, yaxud ilk baxışda əhəmiyyətsiz kəşfiyyat xəbərlərinə etinasızlıq, düşmən haqqında nəticələr hazırlayarkən onun fəaliyyətini yalnız ayrı-ayrı, hətta çox mühüm məlumatlar əsasında proqnozlaşdırarkən, subyektivlik ciddi yanlışlara səbəb ola bilər. Düşmənin qiymətləndirilmə nəticələri bunları ehtiva etməlidir:

– düşmənin qarşıdakı fəaliyyətinin ehtimal olunan məqsədini, niyyət və xarakterini;

– onun, xüsusilə zərbələrin endirilməsi ilə bağlı döyüş imkanlarını, fəaliyyətə hazırlıq müddətlərini;

– düşmən qruplaşmasının güclü və zəif cəhətlərini, onun qoşunlarının və əhalinin mənəvi-psixoloji vəziyyətini;

– əməliyyat (döyüş) məqsədinə çatmağa və qoşunlar tərəfindən əməliyyat tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinə düşmənin hansı hərəkətlərinin mane ola bilməsini;

– düşmənin döyüş imkanlarının xeyli aşağı düşməsinə səbəb ola biləcək obyektləri.

Nəticələr yoxlanılmış kəşfiyyat məlumatları və onların kompleks işlənilib hazırlanması əsasında çıxarılır.

Düşmən niyyətləri barədə birbaşa xəbərlərin olmadığı təqdirdə, onlar haqqında nəticələr, buna müvafiq istinad edilməklə, bir sıra dolayısı əlamətlərə görə çıxarılır. Düşmənin qiymətləndirilmə nəticələri məruzələrin, hesabat-informasiya və digər sənədlərin işlənilib hazırlanması üçün əsasdır.

Kəşfiyyat informasiyasının işlənilib hazırlanma prosesində düşmən və döyüş əməliyyatları rayonu haqqında əlavə olaraq hansı məlumatların əldə edilməsi zərurəti müəyyənləşdirilir. Yoxlanma (dəqiqləşdirmə), yaxud təkrar kəşfiyyat tələb edən kəşfiyyat xəbərlərinin siyahısı, kəşfiyyat qüvvə və vasitələrini yeni kəşfiyyat xəbərlərinin əldə edilməsinə, yaxud artıq əldə olanların dəqiqləşdirilməsinə yönəltməklə, kəşfiyyat tapşırıqlarının işlənilib hazırlanması və qoyulması üçün, eləcə də yuxarı və qarşılıqlı fəaliyyət göstərən qərargahlara kəşfiyyat tələbnamələrinin verilməsi üçün əsasdır. O, əməliyyatın (döyüşün) hazırlanması zamanı kəşfiyyat rəisinin rəhbərliyi altında informasiya kəşfiyyat orqanı tərəfindən tərtib olunur və sonradan daim dəqiqləşdirilir.

Əldə edilmiş bütün informasiyanın işlənilib hazırlanması nəticəsində birlik qərargahının kəşfiyyat şöbəsi aşağıdakı məsələlər üzrə ümumiləşdirilib sistemləşdirilmiş məlumatları komandanlığa – qərargahın əməliyyat şöbəsinə (bölməsinə), istənilən an təqdim etməyə hazır olmalıdır:

– döyüş əməliyyatları rayonunda hərbi-siyasi vəziyyətin xarakterini;

– düşmənin fəal hərəkətlərə (qəfil zərbələr endirilməsinə) hazırlıqla əlaqədar keçirdiyi tədbirlərin məzmunu və onun mümkün fəaliyyət niyyətini;

– düşmən qoşunları qruplaşmalarının döyüş tərkibi və əməliyyat düzülüşü, xüsusilə əməliyyat-taktiki və taktiki raketlərin, yüksəksərrastlı silah elementlərinin yerləşmə yeri, onların döyüş hazırlığı vəziyyəti və döyüş qabiliyyətini;

– düşmənin güclü və zəif cəhətləri, onun qoşunlarının və əhalisinin mənəvi-psixoloji vəziyyətini;

– öz döyüş vasitələri ilə hədəflərin yerləşmə yeri koordinatlarını;

– düşməne atəş tələfatının nəticələrini;

– döyüş əməliyyatları rayonunun xüsusiyyətləri və əməliyyat təchizatını;

– düşmən tərəfindən tətbiq olunan yeni mübarizə vasitələrinin və döyüş əməliyyatlarını aparma üsullarının xarakteristikasını.

Düşmən haqqında komandanlığa, adətən, yeni döyüş tapşırığı alınan kimi, sərt şərait dəyişiklikləri zamanı, əməliyyat (döyüş əməliyyatları) hazırlanarkən və onun əsasında, yaxud təyin edilmiş vaxtlarda məruzə olunur.

Məruzədə bunlar əks etdirilir:

– düşmənin tərkibi, qruplaşması və fəaliyyət xarakteri:

– birlik zolağında və qonşular qarşısında (qarışıq zonalarda, rayonlarda) düşmən fəaliyyətinin qısa yekunu;

– bilavasitə birlik zolağındakı düşmənin tərkibi, mənsubiyyəti, vəziyyəti, yerləşməsi, qruplaşması və fəaliyyəti.

Düşmənin ehtimal olunan fəaliyyət xarakteri aşağıdakılardır:

– düşmən fəaliyyətinin məqsədi və niyyəti, əsas səylərin (başlıca və digər zərbələrin) cəmləşdirilmə istiqamətləri, düşmənin hücumda ələ keçirməyə, yaxud müdafiədə əldə saxlamağa cəhd edəcəyi hüdüdlər və rayonlar, qoşun (qüvvə) qruplaşmaları, əməliyyat düzülüşü, döyüş tapşırığının yerinə yetirilmə üsulları və daha çox ehtimal olunan ardıcılıığı, yüksəksərrast silahla-

rın və digər tələfat vasitələrinin tətbiqi ilə bağlı niyyətlər;

- fəaliyyətə hazırlıq vaxtları;
- düşmən qruplaşmasında güclü və zəif yerlər;
- darmadağın edilməsindən əməliyyat (döyüş əməliyyatları) müvəffəqiyyətinin asılı olduğu düşmən qruplaşması;
- mühüm obyektlərin (tələfat obyektləri) müəyyən edilməsi.

Kəşfiyyat tapşırıqları və onların yerinə yetirilməsi üçün qüvvə və vasitələrin imkanları dedikdə bunlar anlaşılır:

- hansı düşmən obyektlərini və nə vaxta üzə çıxarmalı, qəfil düşmən hərəkətlərini istisna etmək məqsədilə hansı obyektlərin və neçə müddətə izlənilməsinə təşkil etməli;
- əməliyyat tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi baxımından atəş tələfatlarını təmin etmək məqsədilə hansı düşmən obyektlərini və nə vaxt üzə çıxarmalı;
- göstərilən tapşırıqların hər birinin həlli üçün hansı kəşfiyyat qüvvə və vasitələri cəlb oluna biləcəyi başa düşülmür.

Silahlı qüvvələr növləri birlik, birləşmə və hissələrinin məruzələrinin konkret məzmununu və ardıcılığı həmin birləşmə və hissələr tərəfindən həll olunan tapşırıqlara görə müəyyənləşdirilir, lakin bütün hallarda məruzənin əsas məzmununu düşmənin qiymətləndirilməsindən götürülmüş, komandanlığa (komandirə) yaranmış şəraiti düzgün qiymətləndirmək və prinsipcə düzgün qərar qəbul etmək imkanı verən məlumat və nəticələr təşkil etməlidir.

Əməliyyat əsasında şəraitin dəyişməsi ilə kəşfiyyat rəisindən yalnız ayrı-ayrı məsələlər üzrə məruzə tələb oluna bilər. Orada düşmən tərkibindəki, imkan və fəaliyyət xarakterindəki dəyişikliklər, eləcə də qoşunlar tərəfindən tapşırıqların yerinə yetirilməsinə onların necə təsir göstərə biləcəyi haqqında nəticələr əks etdirilməlidir. Bu zaman birliyin kəşfiyyat rəisi, komandiri diqqəti hər şeydən əvvəl, düşmənin dərhal qərar qəbulunu tələb edən fəaliyyətə yönəltməlidir.

NƏTİCƏ

Silahlı qüvvələrimizin hissə və birləşmələrində

olan kəşfiyyat qüvvə və vasitələri düşmənin tərkibi, yerləşməsi, fəaliyyətləri haqqında məlumatlar əldə etməyə, bütün səviyyələrdə olan komandirləri və qərargahları dəqiq kəşfiyyat məlumatları ilə təmin etməyə imkan verir və bu məlumatların keyfiyyətli işlənilib hazırlanması üçün informasiya işini yüksək səviyyədə təşkil edə biləcək zabitlərin daim bu işi dərindən öyrənməsinə ehtiyac var. İnformasiya işinin xüsusiyyətləri, hazırlanması üçün əldə olan xəbərlərin bir neçə açıq və qapalı mənbədən dəqiqləşdirərək işlənilib hazırlanması və vaxtında yuxarı qərargaha və ya qarşılıqlı fəaliyyət göstərən hissə və birləşmələrə çatdırılmasından ibarətdir. İnformasiya işinin təşkili vaxtı kəşfiyyat idarəetmə orqanlarının vasitələrinin müasir tələblərə uyğun olaraq təkmilləşdirilməsi zəruridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Quru Qoşunlarının döyüş təlimatı. I hissə, Bakı. 2015
2. Kəşfiyyat üzrə təlimatlar. Bakı. 2003
3. İnformasiya resursu: “Военная мысль”. <http://referatplus>.
4. Quru qoşunlarının taktiki fəaliyyətləri üzrə döyüş təlimatı. II hissə, Bakı. 2014

РЕЗЮМЕ

МЕТОДИКА И ОСОБЕННОСТИ ИНФОРМАЦИОННОГО ДЕЛА НА ОПЕРАТИВНОМ УРОВНЕ 3. ЗЕЙНАЛОВ

В этой статье указаны, что информационное дело на операционном уровне является важным направлением при деятельности органов управления разведки.

SUMMARY

CHARACTERISTICS AND METHODS OF INFORMATION AFFAIRS IN OPERATION LEVEL Z. ZEYNALOV

The article discusses information affairs in operational level as an important activity area of intelligence management bodies.

RADİASIYA TƏHLÜKƏSİNƏ DAİR İŞARƏLƏMƏ VƏ ŞƏXSİ HEYƏTİN RADİASIYA TƏHLÜKƏSİZLİYİ

Polkovnik-leytenant Elşən QAPAQOV

SİLAHLI QÜVVƏLƏRİN HƏRBİ AKADEMİYASI

Elmi rəhbər – polkovnik Qəhrəman MƏNSİYEV

Açar sözlər: radiasiya, radioaktiv çirklənmə, işarə, radiasiya təhlükəsizliyi.

Ключевые слова: радиация, радиоактивное загрязнение, знак, радиационная безопасность.

Keywords: radiation, radioactive dirty, sign, radiation safety.

RADİASIYA TƏHLÜKƏSİNƏ DAİR İŞARƏLƏMƏ VƏ TƏTBİQ QAYDALARI

Radiasiya ilə çirklənmiş rayonlar tabel sərhəd təyinetmə işarələri və ya əlaltı vasitələrlə təyin edilir. Sərhəd təyinetmə işarələri uzaqdan yaxşı görünən açıq yerlərdə qoyulmalı və onlarda radiasiya səviyyəsini (ZM-in növünü) göstərən yazılar aydın görünməlidir. Hər hansı çirklənmə növü haqqında olan xəbərdarlıq yazıları müxtəlif yerli əşyaların səthində də (tikililərin divarlarında, göstərici işarələrdə) həkk oluna bilər (şəkil 1).

“Radiasiya təhlükəsi” işarəsi insanların diqqətini obyektlərdə ionlaşdırıcı şüaların potensial və yaxud real təhlükəsinə yönəltmək üçün təyin edilir. İşarə, texniki təhlükəsizlik qaydalarında nəzərdə tutulmuş texniki təhlükəsizlik vasitələrini əvəz etmir.

“Radiasiya təhlükəsi” işarəsi ilə radiasiya təhlükəli və ya ehtimal olunan obyektlər, avadanlıqlar, qurğular və onların ətrafı işarələnir. Bu qisimdən sadalamaq olar: [1]

– yüksək ionlaşdırıcı şüalanmanın olduğu yerlər (binalar, otaqlar);

– insanlara ionlaşdırıcı şüanın zərərvermə təhlükəsini yaradan və ya yarada biləcək hərbi hissənin ərazisi və binaları;

– radioaktiv maddələrin saxlandığı saxlanclar, ionlaşdırıcı şüa mənbələri və onunla təmasda olan avadanlıqlar və ləvazimatlar;

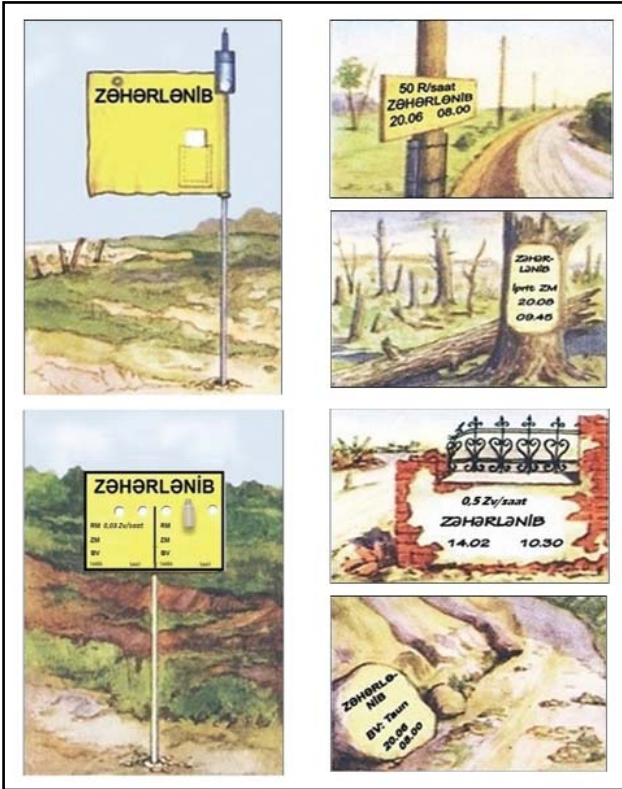
– radioaktiv maddələr daşıyan bütün növ nəqliyyat vasitələri.

“Radiasiya təhlükəsi” işarəsi ilə eyni zamanda digər xəbərdarədicə işarələrin tətbiqi də mümkündür. Bu işarənin üzərində digər xəbərdarədicə işarə simvollarının təsvirinə yol verilmir.

“Radiasiya təhlükəsi” işarəsi aşağıdakı sxem və cədvəldə qeyd edilən forma və ölçüdə olmalıdır (şəkil 2 və cədvəl 1).

Daxilə çəkilmiş dairə, üç ləçək və bərabərtərəfli üçbucağın haşiyəsi qırmızı rəngdə, fonu sarı, əlavə yazılar isə qara rəngdə olmalıdır. Daxilə çəkilmiş dairənin, üç ləçəyin və üçbucağın haşiyəsinin qara rəngdə olmasına yol verilir. Bu halda işarənin fonu ağ rəngdə olmalıdır. Zərurət olduqda qeyd edilən sxemdə təhlükə haqqında əlavə xəbərdarədicə və aydınlaşdırıcı yazıların tətbiqinə yol verilir. Məsələn, “Qamma şüalanması”, “Neytron mənbəyi”, “Radioaktivlik” və s. Təlimatlarda nəzərdə tutulmayan təhlükə haqqında yazıların tərtibinə yol verilmir. Mətnin tərtibində standart terminlərdən istifadə olunmalıdır. Şüalanma növlərinin qeyd edilməsində bölünmüş formaların, ixtisarlardan və hərfi işarələrin istifadəsi qadağandır.

“Radiasiya təhlükəsi” işarələri yalnız birsəthli,

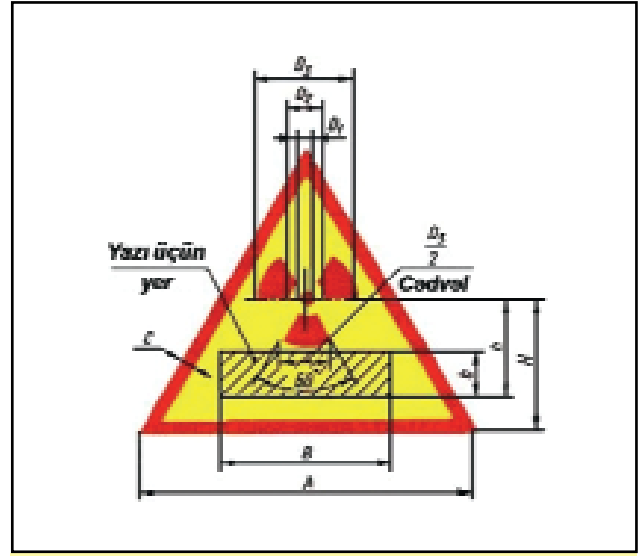

ŞƏKİL 1. ÇIQRILMİŞ RAYONLARIN SƏRHƏDLƏRİNİN İŞARƏLƏNMƏSİ

hamar və ya qabarıq formada hazırlanır. Radiasiya təhlükəsinə dair işarə müəyyən vaxt və şəraitdə texniki sənədlərdə nəzərdə tutulan, konkret istifadəsini təsdiq edən və müəyyən edilmiş qaydaları təmin edən istənilən üsulla hazırlana və çəkilə bilər. İşarənin tərəflərinin ölçüləri cədvəlin "A" sütununda qeyd olunan ölçülərdən 5-10 mm böyük olmalıdır və bərabərtərəfli üçbucaq, kvadrat, romb və düzbucaqlı şəklində "A" və "2A" tərəfləri ilə hazırlana bilər.

İşarə hazırlanan material müxtəlif iqlim şəraitində onların möhkəmliyini təmin etməlidir. Kağız işarələr nəm keçirməyən qatla və ya rütubətə davamlı üzlüklə örtülə, əks tərəfinə yapışqan vurulmaqla hazırlana bilər.

Çənbərəalma işarələrinin nişanlanmış sahənin daxilindən işıqlandırılması və ya işıqverici boya tətbiq edilməklə hazırlanması məsləhət görülür. İşıqlandırıcı işarələr müvafiq şəraitlərə və onların istismarının texniki tələblərinə cavab verməlidir. İşıqlı işarələrin konstruksiyaları elə imkana malik olmalıdır ki, işarəni sökmədən işıq mənbələrini də-

ŞƏKİL 2. RADIASIYA TƏHLÜKƏSİ İŞARƏSİ

yişdirmək mümkün olsun. İşıq mənbələri işığın işarəyə düzgün verilməsi nəzərə alınmaqla seçilməli və sutkanın qaranlıq vaxtında məsafədən görünməni təmin etməlidir. İşıqlı işarələrin konstruksiyaları elektrik xəttindən qidalanmaya görə düzəldilməli və hər hansı bir elektrik kəsintisi zamanı qidalanma mənbələri ilə sökülmədən avtonom elektrik təchizatına keçmə nəzərdə tutulmalıdır.

İşarələrin və əlavə yazıların radioaktiv boyalarla boyanmasına yol verilmir. İşarələrin istifadəsini təsdiq edən texniki sənədlərdə işarənin materialından və istismar şəraitindən asılı olaraq örtüyün qrupu və dərəcəsi göstərməlidir. İşarənin hazırlanması üçün istifadə edilən örtüyün bərpasına o zaman yol verilir ki, onun texniki xüsusiyyətləri və markalanan obyektin xüsusiyyətlərində natamamlıq yaranmasın.

Markalanan obyektlərdə işarələr elə yerləşdirilir ki, onlar müəyyən məsafədən və işıqlanma zamanı daimi görünməni, cədvəldə göstərilənləri, nəzərdə tutulan saxlanma şəraitini və obyektin istismarına aid bilgiləri təmin edə bilsin. İşarə bərabərtərəfli üçbucağın hündürlüyünə, üç ləçəyin yuxarı istiqamətinə tərəf yerləşdirilir. İşarənin ölçüləri markalanan obyektlərin ölçülərinə və müşahidə yeri ilə məsafə qədərində uyğun gəlməlidir.

Böyük ölçülü olmayan obyektlərin markalanması zamanı əgər işarənin qoyulması obyektin texniki xüsusiyyətini zəiflədirsə, bu halda işarənin

Tipik ölçülər	Ölçülər, mm									Müşahidə yerindən məsafə, metr
	A	H	B	b	h	C	D ₁	D ₂	D ₃	
1c	7	2	–	–	–	–	–	–	–	0,3-dək
1b	15	5	–	–	–	–	–	–	–	0,3-dək
1a	20	5	–	–	–	0,5	–	2	7	1,0-dək
1	25	10	12	4,0	8,5	1,2	–	2	7	1,0
2	40	15	20	5,0	12	1,8	2	3	10	1,0-1,5
3	50	20	30	6,0	15	2,5	3	5	15	2,5
4	80	30	45	12	24	3,5	4	6	20	2,5-5,0
5	100	40	50	12	30	5,0	6	9	30	5,0-10
6	160	60	100	20	50	7,0	10	15	50	10-15
7	280	120	150	50	100	7,0	16	24	80	15-20
8	360	160	220	60	130	9,0	24	36	120	20-40
9	560	200	360	70	170	14,0	34	51	170	40-50
10	710	300	440	140	270	18,0	46	69	230	50-70
11	900	400	710	170	340	23,0	60	90	300	70-100

CƏDVƏL 1. "RADİASIYA TƏHLÜKƏSİ" İŞARƏSİNİN FORMA VƏ ÖLÇÜLƏRİ

markalanmayan radioaktiv obyektlərin tətbiqi və saxlanılmasına yol verilmədən obyektin üstünə vurulmasına icazə verilir. Işıqlandırılan işarələr işıqlanmanın məhdud olduğu şəraitdə (ərazidə) tətbiq olunur.

Bərabərtərəfli üçbucağın, üç ləçəyin və qara rəngli dairəvi işarənin qırmızı və sarı rəngə uyğun boyanmış obyektlərdə tətbiqinə, həmçinin nəqliyyat qablaşdırma dəstlərinin markalanması üçün icazə verilir. İonlaşdırıcı şüa mənbələri ilə işləmək üçün təyin olunmuş yerlər, radioaktiv maddələrin saxlandığı anbarlar və yüksək ionlaşma-şüalanma fonu olan yerlər cədvəl 1-də göstərilən 8-ci standart ölçülərdən az olmayan radioaktiv təhlükəli işarə trafareti ilə çöl tərəfdən markalanır. Qapıların markalanması otağın daxilində yüksək radioaktiv təhlükənin olduğunu bildirən işarənin qoyulmamasına zəmin yaratmır. Poladdan hazırlanmış işarələrin partlayış təhlükəsinin və ya elektrik cərəyanı ilə zədələnmənin yüksək olduğu obyektlərdə istifadəsinə yol verilmir. Qəza və ya ona bərabər hallarda işarələrin istənilən üsul və rənglə, lakin forma və əsas ölçülərə əməl etməklə tətbiqinə yol verilir. İşarələrin yerli əşyaların üzərinə də qoyulmasına yol

verilir. İşarənin yeri və ölçüləri elə seçilməlidir ki, adi hava şəraitində onun 10 m məsafədən görünməsi mümkün ola bilsin. Çırkənləmə və ya şərti çırkənləmə ərazilərinin sərhəd təyinetmə işarələri bütün çırkənlənmiş ərazilər işarələnməklə bir-birindən görünən məsafədə qoyulur. İşarənin üz hissəsi çırkənlənmiş əraziyə çevrilmiş halda qoyulmalı, digər halda isə şüalanma dozasının zəif olduğu istiqamətə olmalıdır. Çırkənləmə və ya şərti çırkənləmə ərazilərdə çəkilməmiş yol və keçidlərdə radiasiya təhlükəsinə dair işarə yolların və keçidlərin kənarında qarşı hərəkət istiqamətində qoyulur. Çırkənləmə ərazisində çənbərəalma işarəsinin tikanlı məftildən asılmasına, istənilən üsulla yerli əşyalara bərkidilməsinə yol verilir. Çırkənləmə ərazilərindən keçən yolların işarələnməsində sərhəd işarələri bir-birindən 50-70 m məsafədə, keçidlərdə isə 20-30 m məsafədə yerləşdirilir.

Çırkənlənmiş ərazi sərhədlərinin təyin edilməsi üsulları və vasitələri. Radioaktiv maddələrlə çırkənlənmiş ərazilərin sərhədlərini təyin etmək üçün daşınan ÇİD-1 və parçadan olan ÇİD-2 çənbərəalma işarələri dəstləri tətbiq edilir (şəkil 3).

ÇİD-1 çənbərəalma işarəsi yerə əl ilə basdırılır

ŞƏKİL 3. TABEL ÇƏNBƏRƏALMA İŞARƏLƏRİ DƏSTİ

(və ya quraşdırılır). ÇİD-2 çənbərəalma işarəsi həm əl ilə, həm də radiasiya və kimyəvi kəşfiyyat maşınlarının avadanlığına daxil olan xüsusi cihazın köməyiylə də quraşdırılır. İşarələr ərazidə gündüz 70-200 m məsafədən, gecə isə 100 m məsafədən görünməni təmin etməlidir.

Əldə daşınan ÇİD-1 çənbərəalma işarələri dəstinə daxildir: brezent çanta; 10 ədəd lövhə; 5 ədəd batareyalı fənər; 20 ədəd kağız üçbucaq (qeydlər üçün); 2 ədəd qələm; 1 ədəd mil və pasport; brezent çexol; 10 ədəd dirək (şəkil 3a).

ÇİD-2 çənbərəalma işarələri dəstinə daxildir: 10 ədəd bayraq; 10 ədəd dirək; 10 ədəd yazı üçün karton zolaq; 5 ədəd batareyalı fənər; 5 ədəd fənər birləşdirmək üçün mil (şəkil 3b).

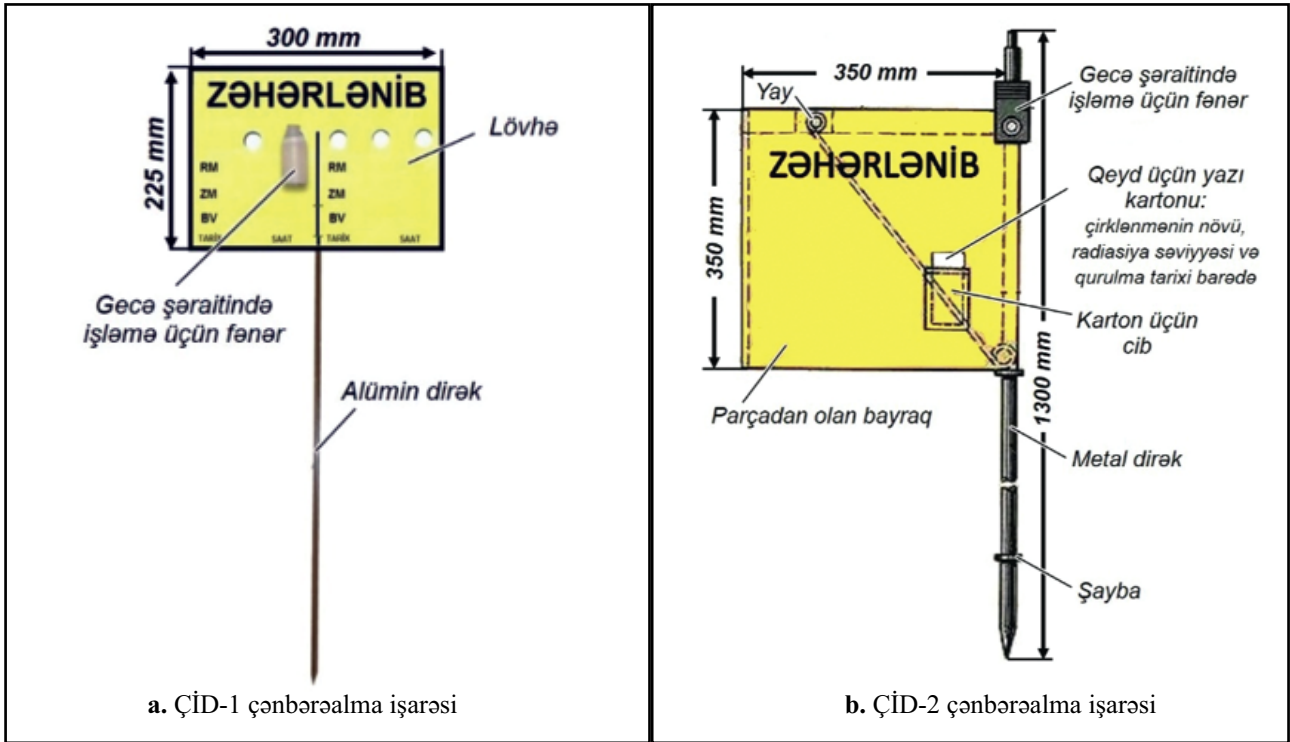
ÇİD-1 çənbərəalma işarələri dəsti (şəkil 4a) 300×225 mm ölçülü sarı rəngli lövhədir. Üz hissəsində qara boya ilə “Zəhərlənib” sözü yazılmışdır. Lövhənin üzərinə çirklənmə növlərinin adı, işarənin qoyulma tarixi və vaxtı qeyd olunmuşdur. Lövhədə bundan başqa elektrik fənərini bərkitmək üçün qurğu var.

ÇİD-2 çənbərəalma işarələri dəsti (şəkil 4b) 350×350 mm ölçülü lövhədir və dəmir dirəyə birləşdirilmiş parçadan olan sarı bayraqdır. Onun üz hissəsində qara boya ilə “Zəhərlənib” sözü yazılmışdır. Həmin üzün sağ aşağı küncündə cib vardır ki, buraya məlumatları göstərmək üçün karton zo-

laq yerləşdirilmişdir. Burada hansı növ çirklənmə, radiasiya səviyyəsi və işarənin qoyulma tarixi haqqında qeydlər edilir. Bayrağın yuxarisına yay bərkidilmişdir ki, o, bayraq dirəyə keçirildikdən sonra boş hissədən dirəyin aşağı ucuna birləşdirilərək bayrağın açıq vəziyyətdə qalmasını təmin edir.

Çənbərəalma işarəsinin dayaqının yuxarı hissəsində onu zirehli maşından mexaniki üsulla atmaq üçün dəlik var. Bu dəliyə alüminium sıxac qoyulur və dirəyin aşağı hissəsində dairəvi halqa vardır. Bu halqa işarənin süxur üzərinə əl ilə qoyulduqda dayaq, yumşaq süxura basdırıldıqda isə dərinə batması vəzifəsini yerinə yetirir. Gecə vaxtı bayrağın dirəyinə elektrik fənəri birləşdirilir. Batareya fənər 48 saatadək fasiləsiz yanmasını təmin edir.

İşarənin mexaniki quraşdırma vasitəsi zirehli maşının arxa bortuna bərkidilir. O, işarənin maşından çıxmadan iki vəziyyətdə quraşdırılmasını təmin edir: maşının hərəkət istiqamətinə şaquli açılmış bayraqla (üz hissəsi arxaya) və maşının hərəkət istiqamətinə açıq bayraqla (üz hissəsi sağa). Mexaniki quraşdırma qurğusuna bir dəfəyə 10 ədəd ÇİD-2 çənbərəalma işarəsi quraşdırılır. Çənbərəalma işarələri piropatronların partlaması nəticəsində yerə sancılır. Piropatronlar akkumulyator batareyalarından elektrik cərəyanı qoşulduqda hərəkətə gəlir. Partlamanın idarə edilməsi

ŞƏKİL 4. SƏRHƏD TƏYİNƏTMƏ İŞARƏLƏRİNİN ÖLÇÜLƏRİ

zirehli maşının korpusunda qoyulmuş düymə və çeviricinin köməyiylə həyata keçirilir.

Bərk və ya donmuş süxurda sərhəd təyinetmə işarələrinin qoyulması ştanq vasitəsilə həyata keçirilir. Bu qurğu üfüqi kəsiyi və dirəyi olan silindrik qəlib şəklindədir. Çənbərəalma işarəsinin dirəyi ştanqla kəşişən işarənin dirəyinin aşağı hissəsindəki şaybaya qədər taxılır. Sonra ştanqın və işarənin dirəyi əl ilə saxlanılır, möhkəm süxura sancılır. Bundan sonra ştanq işarənin dirəyindən çıxarılır.

Çənbərəalma işarəsi kimyəvi kəşfiyyat dozozlarının, kimya müşahidə postlarının müşahidəçiləri və ya radiasiya və kimyəvi kəşfiyyatı aparən əsgərlər (heyətlər, ekipajlar) tərəfindən qoyulur. [2]

Çirklənmiş ərazinin sərhədləri təyin edilir:

– radioaktiv maddələrlə çirklənmiş ərazinin sərhədləri radiasiya səviyyəsi 0,5 r/saat (0,005 Zv) olduqda sərhədboyu və ya müəyyən edilmiş radiasiya səviyyəsinə görə;

– zəhərli maddələr və bakterioloji vasitələrlə çirklənmiş ərazinin sərhədləri çirklənməyə məruz qalmış sahənin sərhədləri ilə.

Çənbərəalma işarəsi bir işarədən digərinin gö-

rünmə məsafəsinin təmin edilməsilə quraşdırılır. İşarənin üz hissəsi çirklənməmiş əraziyə və ya aşağı radiasiya səviyyəsi olan istiqamətə olmalıdır. Çirklənmiş ərazilərdən keçən yollarda işarələrin yolun kənarında çirklənmiş ərazinin sərhədindən 50 m məsafədə qoyulması mütləqdir. Bununla şəxsi heyət və əsasən sürücülər çirklənmə haqqında vaxtında xəbərdar olmuş olur. Çirklənmiş ərazidə keçidlərin işarələnməsində işarələr keçidin sərhədi boyunca qoyulur. İşarənin ön hissəsi keçidə hərəkət etmə istiqamətinə olmalıdır. Yaşayış məntəqələrində çirklənmiş ərazilərin sərhədlərinin nişanlanması işarələrin çirklənmiş küçəni əhatə edən tikanlı məftillərdən asılması ilə həyata keçirilir. Asılmış işarənin sayı küçənin uzunluğundan asılıdır. Standart işarələr çatışmadıqda və ya olmadıqda, bu zaman çirklənmiş ərazi sərhədlərinin təyin edilməsi və onlardan keçidlər əldə olan vasitələrdən hazırlanmış işarələrlə işarələnilir.

Çirklənmiş ərazilərin ön sərhədlərinin nişanlanması zamanı çənbərəalma işarələri radioaktiv çirklənmə zamanı təyin olunmuş nöqtədən 250-300 m əvvəl qoyulur.

ŞƏXSİ HEYƏTİN RADİASIYA TƏHLÜKƏSİZİLİYİ

Azərbaycan Respublikasında radiasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması sahəsində qəzasız fəaliyyətin, şəxsi heyətin (əhalinin) radiasiya təhlükəsindən qorunması və sağlamlığının mühafizə edilməsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edən 30 dekabr 1997-ci il tarixli “Əhalinin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu mövcuddur. Bu Qanun radioaktiv şüa mənbələri sahəsində qəzasız fəaliyyətin, əhalinin radiasiya təhlükəsindən qorunması və sağlamlığının mühafizə edilməsinin hüquqi əsaslarını, eyni zamanda radiasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində hüquqi tənzimlənməni müəyyən edir. Əgər insanlar bu qanunda müəyyən edilmiş normalara düzgün əməl etsələr, onda öz təhlükəsizliyini təmin etmiş olurlar.

Radiasiya təhlükəsizliyinin qiymətləndirilməsi aşağıdakılara əsasən keçirilir:

1. Ətraf mühitin radioaktiv çirklənməsinin xüsusiyyətləri və dərəcəsi;
2. Radiasiya qəzasının ehtimalı və miqyası;
3. Radiasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsində norma, qayda və gigiyena tədbirlərinə əməl olunmasının təhlili;
4. Radiasiya qəzalarının qarşısının alınması və onun nəticələrinin ləğv edilməsinə hazırlıq;
5. İonlaşdırıcı şüa (İŞ) mənbələrindən əhalinin ayrı-ayrı qruplarının məruz qaldıqları şüalanma dozalarının təhlili;
6. Müəyyən olunmuş normadan artıq şüalanmaya məruz qalmış şəxslərin sayı. [3.9]

Radiasiya qəzası nəticələrinin ləğv etmək üçün cəlb olunmuş şəxslərin şüalanma dozası Azərbaycan Respublikasının qanunu əsasında nəzərdə tutulmuş orta illik normativ şüalanma dozasından personal üçün 0,2 Zv-dən çox olmamalıdır. Bu şəxslərin əvvəldən nəzərdə tutulmuş yüksək şüalanmaya məruz qalmasına, onların bütün həyatı dövründə ala biləcəyi doza qədər 1 dəfə könüllü alacaq doza və sağlamlığı üçün risk haqqında əvvəlcədən məlumat verməklə yol verilə bilər. [4]

Radiasiya qəzası zamanı ilk 10 gün ərzində proqnozlaşdırılan doza sığınacaqlarda bütün bədən üçün son mümkün ola biləcək doza həddi $5 < D < 50 \text{ mQr}$, qalxanvari vəzi üçün $50 < D < 500 \text{ mQr}$ -dir.

Texnogen mənbələrdən bütün bədənin xarici şüalanması zamanı son mümkün ola biləcək şüalanma doza həddi cədvəl 2-də verildiyi kimidir.

İonlaşdırıcı şüa mənbələrindən işçilərin aldığı dozanın hesablanması aşağıdakı qaydada aparılır:

1. Bütün bədənin aldığı dozanın təyin edilməsi (1 qrup orqan).

Bütün bədənin aldığı ekvivalent doza aşağıdakı düsturla təyin edilir:

$$D = D_q + D_n; \quad (1)$$

burada, D_q – qamma şüanın ekvivalent dozasıdır və qamma şüasının ekspozisiya dozası kimi qəbul edilir, yəni

$$D_q = P_q \cdot t; \quad (2)$$

burada, P_q – qamma şüalanmasının doza gücü, t – ekspozisiya müddətidir.

Sıra №-si	Bədənin hissələri	İşçilər	Əhali
1	Effektiv doza	20 mZv – 1 il müddətində; 5 il müddətində – orta qiymət 50 mZv;	1 mZv – 1 il müddətində; 5 il müddətində – orta qiymət 5 mZv;
2	Göz bülluru	150 mZv	15 mZv
3	Dəri	500 mZv	50 mZv
4	Əl və ayaq barmaqları	500 mZv	50 mZv

CƏDVƏL 2. ƏHALİ VƏ PERSONAL ÜÇÜN SON MÜMKÜN OLA BİLƏCƏK İLLİK ŞÜALANMA DOZA HƏDDİ

Neytron şüasının ekvivalent dozası fərdi dozimetrlərlə təyin edilir və aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$D_n = P_n \cdot t; \quad (3)$$

P_n – neytron şüalanmasının doza gücü.

2. İnsan orqanizminə daxil olmuş radioaktiv maddələrin miqdarının təyini (2 qrup orqan).

Orqanizmə daxil olmuş radioaktiv maddələrin tərkib miqdarı aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$Q = 1,2 \cdot 10^6 \cdot C_a \cdot t; \quad (4)$$

burada, Q – radioaktiv maddənin miqdarı, C_a – radioaktiv aerosolun həcmi aktivliyidir (Ku/l).

3. İnsanın dəri örtüyünün aldığı dozadan təyini (3 qrup orqan).

Fərdi qoruma vasitələri olmayan şəxsi heyət üçün dəri örtüyünün aldığı doza aşağıdakı düsturla təyin edilir:

$$D_d = K_d \cdot A_h \cdot t; \quad (5)$$

burada, ilk 4 saat üçün $K_d = 1,9 \cdot 10^5$; 4 saatdan 12 saata kimi $K_d = 10^5$; 12 saatdan çox vaxt üçün $K_d = 3,5 \cdot 10^5$; A_h – radioaktiv qəzaların həcmi aktivliyidir.

Fərdi qoruma vasitələri geyinmiş şəxsi heyət üçün işə dəri örtüyünün aldığı doza aşağıdakı düsturla təyin edilir:

$$D_d = 0,5K_d \cdot A_h \cdot t. \quad (6)$$

Bütün hesablamalarda $A_h > 10\text{-}5Ku/l$ olduğu götürülür.

4. Son mümkün şüalanma vaxtının təyini.

Bu vaxtı təyin etmək üçün bütün bədənin aldığı ekvivalent dozadan istifadə edilir və aşağıdakı düstur ilə təyin edilir:

$$t = \frac{D_e}{P_e + P_n} \quad (7)$$

burada, D_e – son mümkün ekvivalent doza, P_e – qamma şüanın doza gücü, P_n – neytron şüanın doza gücüdür.

Qoşunlarda radiasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və şəxsi heyətin xarici şüalanmasına nəzarətin təşkili silahlı qüvvələrimizdə iki təlimatla tənzimlənir:

– Müdafiə Nazirinin birinci müavini – Silahlı Qüvvələrin Baş Qərargah rəisinin 29 mart 2014-cü il tarixli 14 Nöli əmri ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrində radiasiya təhlükəsizliyi təminatının təşkil edilməsi haqqında” təlimat;

– Müdafiə Nazirinin birinci müavini – Silahlı Qüvvələrin Baş Qərargah rəisinin 29 mart 2014-cü il tarixli 15 Nöli əmri ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrində şəxsi heyətin xarici şüalanmasına nəzarətin təşkili haqqında” təlimat.

“Silahlı Qüvvələrdə şəxsi heyətin xarici şüalanmasına nəzarətin təşkili haqqında” təlimat Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrində ra-

Döyüş qabiliyyəti dərəcəsi	Müddətlərə görə alınan şüalanma dozası	
	İlk 4 gün ərzində	1 ay ərzində
Tam döyüş qabiliyyətli	50 rad (0,5 Zv-ə) qədər	100 rad (1 Zv-ə) qədər
1-ci dərəcəli məhdud döyüş qabiliyyətli	150 rad (1,5 Zv-ə) qədər	250 rad (2,5 Zv-ə) qədər
2-ci dərəcəli məhdud döyüş qabiliyyətli	250 rad (2,5 Zv-ə) qədər	400 rad (4 Zv-ə) qədər
3-cü dərəcəli məhdud döyüş qabiliyyətli	250 raddan (2,5 Zv-dən) çox	400 raddan (4 Zv-dən) çox

CƏDVƏL 3. ŞÜALANMA DOZASININ QALIQ QIYMƏTLƏRİNDƏN ASILI OLARAQ BÖLMƏLƏRİN DÖYÜŞ QABİLİYYƏTİNİN DƏRƏCƏSİ

diasiya təhlükəsizliyi (RT) təminatının təşkili qaydalarını, RT norma və qaydalarına riayət edilməsinə yönələn tədbirləri həyata keçirən vəzifəli şəxslərin vəzifə və hüquqlarını, qoşunlarda RT təminatı vəziyyətinin yoxlanılmalarının keçirilmə qaydalarını müəyyən edir.

Radiasiya təhlükəsizliyi təminatı kompleks tədbirlərinin keçirilməsinə aiddir:

– radiasiya təhlükəsizliyi rejiminin müəyyən edilməsi və saxlanması;

– radiasiya faktorları üzrə ionlaşdırıcı şüalanma mənbələrinin vəziyyətlərinə nəzarət;

– radiasiya şəraitinin kəskinləşməsi zamanı onun normalaşdırılması.

“Silahlı qüvvələrdə şəxsi heyətin xarici şüalanmasına nəzarətin təşkili haqqında” təlimat Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin şəxsi heyətinin xarici şüalanmasına nəzarətin aparılmasının təkilini və qaydalarını, eyni zamanda, şüalanmaya nəzarətin həyata keçirilməsi üzrə vəzifəli şəxslərin vəzifə borclarını təyin edir.

Şüalanmaya nəzarət – kompleks təşkilatı və texniki tədbirlərin keçirilməsi ilə təmin edilir və ona aşağıdakılar daxildir:

– qoşunların (qüvvələrin) şüalanmaya nəzarət edən texniki vasitələr və şüalanma dozasının qeydiyyatı üzrə sənədlər blankları ilə təmin olunması;

– şəxsi heyətə şüalanmaya nəzarət edən texniki vasitələrin verilməsi;

– şəxsi heyətin şüalanma dozasının qeydə alınması və uçotu;

– yuxarı komandirlərə (rəislərə) və qərargahlara şəxsi heyətin şüalanma dozası və qoşunların (qüvvələrin) radiasiya faktoru üzrə döyüş qabiliyyəti (iş qabiliyyəti) haqqında məlumatların təqdim olunması.

Müharibə dövrü üçün xarici şüalanma üzrə döyüş qabiliyyətinin dərəcələri cədvəl 3-də qeyd olunduğu kimi müəyyən edilmişdir. [5]

NƏTİCƏ

Məqalədə radiasiya təhlükəsinə dair işarələmə və tətbiq qaydaları, çirklənmiş ərazi sərhədlərinin

təyin edilməsi üsulları və vasitələri, eyni zamanda şəxsi heyətin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında məlumat verilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Действия войск на зараженной местности. Москва. Воениздат, 1975

2. Kimya qoşunlarının döyüş tətbiqi üzrə təlimat. 2-ci hissə, Bakı, Hərbi Nəşriyyat, 2016

3. Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinə radiasiya təhlükəsizliyi təminatının təşkil edilməsi haqqında” təlimat. Müdafiə Nazirinin birinci müavini – SQ Baş Qərargah rəisinin 14 nömrəli əmri, Bakı 29 mart 2014-cü il.

4. Əhalinin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 30 dekabr 1997, № 423-İQ

5. Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinə şəxsi heyətin xarici şüalanmasına nəzarətin təşkili haqqında” təlimat. Müdafiə Nazirinin birinci müavini – SQ Baş Qərargah rəisinin 15 nömrəli əmri, Bakı, 29 mart 2014

РЕЗЮМЕ

РАДИАЦИОННАЯ ЛИЧНОГО СОСТАВА И ОБОЗНАЧЕНИЕ РАДИАЦИОННОЙ ОПАСНОСТИ

Э. КАПАКОВ

О радиационной опасности в статье представлены обозначения и правила применения, способы и средства определения границ загрязнённой территории, а также о радиационной безопасности личного состава.

SUMMARY

MARNING OF RADIATION SAFETY AND THE RADIATION SAFETY OF THE PERSONNEL

E. QAPAQOV

This article gives information on marning and application rules of radiation sofety, ways and means of determining the boundaries of a polluted territory, as well as, the radiation sofety of the personnel.

DAĞLARDA QOŞUNLARIN İDARƏ EDİLMƏSİ VƏ RABİTƏNİN TƏŞKİLİ

Polkovnik Rəşad TAHIROV

SİLAHLI QÜVVƏLƏRİN HƏRBİ AKADEMİYASI

Açar sözlər: dağlıq, dağ rayonları, dağ aşırımları, dağ uçqunları, ərazi relyefi, hücum, müdafiə, eşelon, idarəetmə, rabitənin təşkili, radiorabitə, naqilli rabitə, signal rabitəsi, radiostansiya.

Ключевые слова: горный, горные перевалы, горные ползни, территориальный рельеф, наступления, оборона, эшелон, управление, создание связи, радиосвязь, проводная связь, сигнальная связь, радиостанция.

Keywords: mountainous, mountainous regions, mountain pass, avalanche, relief of the ground offensive, defence, echelon, control, signal development, radio communication, line communications, signal communication, radio transceiver.

Dağlıq rayonların xüsusi şəraiti qoşunların döyüş fəaliyyətlərində bölmələrin idarə edilməsinə təsir edən xüsusiyyətləri ilə səciyyələnir. Dağlarda qoşunların idarə edilməsinin əsas xüsusiyyətlərinə aşağıdakıları aid etmək zəruridir:

– radiotexniki vasitələrlə işin mürəkkəb olması və qoşunların fəaliyyətinin əlaqəsizliyi səbəbindən məlumatların toplanmasında və göndərilməsində çətinlik;

– qoşunların idarə edilməsində mərkəzləşmə və mərkəzləşmənin pozulmasının məqsədəuyğunluğu; kəşfiyyatın, düşmənin və öz qoşunlarının fəaliyyətinin müşahidə olunması və səmtləşmə.

Bütün bunlar bütövlükdə istər döyüş əməliyyatlarına hazırlıq zamanı, istərsə də onların aparılması gedişində bir sıra məsələlərin həllinə və əlavə tədbirlərin görülməsinə ehtiyac duyur.

Qoşunların ayrılmış istiqamətlərdə və daha geniş cəbhədə fəaliyyəti qərargahlardan qüvvə və vasitələrin istiqamətlər üzrə bölüşdürülməsinin ətraflı hesabətını, bütün idarəetmə orqanları işinin daha dəqiq təşkilini, vəziyyət haqqında sistemli məlumatlar tələb edir.

Dağlarda, düzənlikdə olduğu kimi döyüş üçün hər hansı bir qərar, alınmış tapşırığın aydınlaşdı-

rılması və vəziyyətin qiymətləndirilməsi əsasında qəbul edilir. Vəziyyətin qiymətləndirilməsi bütün qərargahın işidir. Orada düşmən, öz qoşunları və gələcək döyüş fəaliyyəti rayonu haqqında bütün məlumatlar sistemləşdirilmiş şəkildə olmalıdır. Qərargahın işində düşmən və fəaliyyət rayonu haqqında məlumatların aydınlaşdırılması və işlənilib hazırlanması çox vaxt və qüvvə tələb edir.

Dağlarda kəşfiyyat, qərar üçün məlumatları vaxtında o zaman verə bilər ki, onun təşkilində verilmiş marşrut üzrə hərəkət və məlumatları çatdırmaq üçün lazımı vaxt düzgün hesablanmış, kəşfiyyat orqanlarının tərkibi vəziyyətə müvafiq olsun və müşahidə ilə kəşfiyyat düzgün uyğunlaşdırılsın. Burada yaxşı təşkil edilmiş və dəqiq işləyən kəşfiyyat böyük əhəmiyyət kəsb edir, onların düşmən haqqında topladıqları məlumatlar əsas mənbələrdən biri hesab olunur. Dağlarda döyüş fəaliyyətində uğur, ərazinin öyrənilməsindən və ondan bacarıqlı istifadədən asılıdır. Ərazini diqqətlə və daha tam öyrənmiş tərəf əvvəlcədən üstünlük əldə edir. Dağlarda qoşunlar düzənliyə nisbətən ağır hərəkət edirlər. Yoxuş və enişlər, qayalı yollar, kiçik və iri maneələr, xüsusən yollardan kənarlarda hərəkət sürətini mütləq aşağı salır. Dağ yollarının

çoxunun ensizliyi yürüş kolonnalarının uzanması-na, yolun kənarında hərəkətin mümkün olmaması açılmanın ləngiməsinə səbəb olur.

Ayrı-ayrı istiqamətlərin öz aralarında əlaqəsizliyi bu istiqamətlərdə qoşunların fəaliyyətində təcrid olunmağa gətirir. Bu isə nəinki briqadaları, taborları, bəzən taborlardakı bölükləri həmin istiqamətlərdə qoşunları görmədən və atəş əlaqəsi olmadan fəaliyyətə məcbur edir. Dağlarda qoşunların döyüş fəaliyyətindəki bu xüsusiyyətlər qoşunların idarəetmə metodlarına xüsusi əlamətlər verir.

Döyüş qərarı qəbul edəndə, bütün dərəcəli komandirlər öz tabeliyindəki qoşun növləri rəislərindən, həmçinin kəşfiyyat orqanlarından, hissə və bölmə qərargahlarından cavab alacağı bu əsas sualları yadda saxlamalıdır:

– haradan və necə keçmək mümkündür (yolların olması və onların keçilməsi, yolsuz hərəkət imkanları);

– hərəkət yolundakı təbii maneələr və onların xarakteristikası (dik yoxuşlar, enişlər, dərələr, körpülər, qar və daş uçqunları olan təhlükəli sahələr);

– su maneələri (onların dərinliyi və eni, keçidlər, ayaqla keçmə yerləri);

– müəyyən edilmiş hüdudlar və onların xüsusiyyətləri;

– meşələr, kiçik meşələr və onların xüsusiyyətləri.

Bu məlumatlarla yanaşı, komandirlər rayonun meteoroloji şərait xüsusiyyətlərini bilməlidirlər. Ərazi haqqında məlumat almaq üçün kəşfiyyatın bütün orqanlarından istifadə edilməlidir. Bütün dərəcəli komandirlərin şəxsən vizual kəşfiyyatı dağlarda həyata keçirməsi xüsusilə vacibdir. Bu hücumda əsas zərbə istiqamətindən asılı olan ərazi sahəsində (rayonunda) olmalıdır.

Qərar qəbul etməzdən əvvəl komandanlığın düşmən və ərazi haqqında ən müfəssəl və yeni məlumatı olmalıdır. Qərargah bu məlumatları komandirə təqdim edəndə onları sxemlər, istiqamətlər üzrə hesablamalarla təsdiq etməlidir. Yolların olmadığı marşrutlarla hərəkət və döyüş rayonundakı maneələr haqqında məlumatlar xüsusilə dəqiq və tam olmalıdır. Qərargahlar marşrutların uzunluğu və yandan ötürülmə yollarının, hərə-

kət tempinin, həmçinin döyüş və maddi təminatın hesablamalarını təqdim etməlidirlər.

Komandirin qərarı vəziyyətə düzgün qiymət verməyə və dəqiq hesablamalara, xüsusi cəsarətə və cürətə, qəfildən və düşməni sarsıdan fəaliyyətə əsaslanmalıdır. Döyüşdə ən böyük uğur onda əldə edilə bilər ki, bölmələrin manevrləri düşmənin gözlədiyi və təsəvvür etdiyi şəraitdən üstün olsun. Düşmən üçün gözlənilməz istiqamətlərdə, hətta kiçik qüvvələrin çıxışı çox vaxt böyük uğura səbəb olur.

Dağlarda hücum zamanı komandirə qərar qəbul etmək üçün lazım olan məlumat və hesabları hazırladıqda briqadanın qərargahı aşağıda qeyd olunanları təyin edir və məruzə edir:

– düşmən haqqında: düşmənin əsas qüvvələrini cəmləşdirdiyi, həmçinin taktiki hava desantının uçması və yandankeçmə dəstələrin hərəkəti üçün yararlı olan hakim hündürlükləri, dağ keçidlərini və əlverişli olan əsas istiqamətləri; çoxpilləli atəş sisteminin varlığı, düzülüşü və onu artilleriya, döyüş helikopterləri və digər məhvetmə vasitələrin atəşi ilə eyni vaxtda məhvetmə mümkünlüyü; əlverişli olan əsas istiqamətlərin atəşlə himayə edilmə dərəcəsini; dar sahələrdə və uçurumların ehtimal olunan yerlərdə maneələrin və fuqasların varlığını;

– öz qoşunlarımız haqqında: dağlarda fəaliyyət üçün hissələrin (bölmələrin) hazırlıq və təminat dərəcəsini; döyüş texnikalarının, o cümlədən helikopterlərin dağlıq ərazinin konkret şəraitində fəaliyyətə hazırlığını və onların bu və digər istiqamətlərdə istifadə olunmasının məqsədəuyğunluğunu; desant-həmlə hissələrin əlavə verilmiş bölmələrinin, taktiki hava desantının və dövrələyici dəstələrin tərkibini və fəaliyyətlərinin ehtimal olunan xarakterini; daş tökülmələri və uçqunları yaratmaq hesabı ilə ikitərəfli nüvə silahının tətbiqinin gözlənilən nəticələrini; yanaşı cinahlarda yerləşən hakim hündürlükləri ələ keçirən zaman qoşunlar ilə qarşılıqlı əlaqənin təşkil olunma üsullarını;

– ərazi haqqında: tankların (PDM-lərin, ZTR-lərin) fəaliyyəti və artilleriyanın hərəkəti üçün əlverişli olan istiqamətləri, həmçinin yandankeçmə dəstələrinin fəaliyyəti üçün mümkün olan isti-

qamətləri; keçilməsi üçün xüsusi təchizat tələb olunan maneələri; artilleriyanın, HHM vasitələrinin, ehtiyatların, idarəetmə məntəqələrinin, arxa cəbhənin və döyüş düzülüşünün digər elementlərinin açılması üçün əlverişli olan rayonları; qoşunların hücumuna güclü təsir göstərən taktiki cəhətdən vacib olan dağlıq obyektlərinin varlığını və xüsusiyyətini; zəhərləyici maddələrin uzun müddət qalması ehtimal olunan rayonları.

Hissələrin qarşılıqlı fəaliyyətini planlaşdırarkən ümumi tədbirlərin hazırlanması ilə yanaşı komandir və qərargah nəzərə almalıdır: aşırımların, hakim hündürlüklərin, dağ keçidlərinin ələ keçirilməsi zamanı yandankeçmə dəstələrinin və taktiki hava desantının fəaliyyət üsullarını, cəbhədən hücum edən qoşunlarla onların güclərinin uyğunlaşdırılmasını, mina-partladıcı maneələrin məhv edilməsi qaydasını, cinahların və çətin keçilən dağlıq istiqamətlərin aralıqlarında bölmələrin fəaliyyətinin təmin edilməsini.

Nüvə zərbələrini və düşməni atəşlə zədələnməsini planladıqda nəzərə almaq lazımdır ki, ayrı-ayrı obyektlərə nüvə və güclü atəş zərbələri xoşagəlməz nəticələr (dağ və qar uçqunları, su basmaları) verə bilər və qoşunların hücum fəaliyyətlərini çətinləşdirər. Hər bir hücum istiqamətində hücumun atəş hazırlığı müxtəlif dəvamiyyətli olduğuna və müxtəlif vaxtlarda başlandığına görə hərəkətdən hücum zamanı qərargah qoşunların həmlə hüduduna çıxmasını dəqiqliklə razılaşdırmalıdır.

Düşmən müdafiəsinin çoxpilləli düzülüşü zamanı atəş hazırlığı ələ planlanır ki, müdafiə bütün pillələrdə, əsasən yollara, hücum istiqamətlərinə yaxın olan dayaq məntəqələrində, həmçinin keçidlərdə və hakim hündürlüklərdə eyni vaxtda susdurulmalıdır. Bu zaman ayrı-ayrı hədəflərə atəş mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Qoşunların HHM-i planlaşdırıldıqda birləşmənin HHM rəisi ilə HHM hissələrin irəliləmə marşrutunu və onların dar yerlərdən və digər dağ maneələrdən keçmə üsullarını razılaşdırır.

Bütün çətin keçilən sahələrdə qoşunların hərəkəti üçün qərargah, komendant xidməti təşkil edə-

rək mühəndis və texniki xidmətləri cəlb etməklə, döyüş texnikalarının və nəqliyyatın dikləri və enişləri, həmçinin digər dağlıq maneələri keçməsi zamanı qoşunlara köməkliyin vacibliyini nəzərə alır. Hücumun gedisində korpusun (briqadanın) döyüş düzülüşü elementlərinin yerdəyişmə üsul və ardıcılığı dəqiqliklə hesablanır.

Qoşunları dağlarda fəaliyyət üçün hazırladıqda qərargah, hissə komandirləri diqqətini kəşfiyyatın gücləndirilməsinə, döyüş texnikasının, avtonəqliyyatın, idarəetmə vasitələrinin çətin keçilən ərazidə fəaliyyətə hazırlanmasına yönəldir.

Qərarın qəbulunda çalışmaq lazımdır ki, düşmənin zəif yerləri öyrənilsin və təyin edilsin. Bunlar dağlarda əlaqə yolları, vadilərin kəsişdiyi yerlər, aşırımlar, hakim yüksəkliklər və dar yerlər ola bilər. Hakim yüksəklikləri, aşırımları və s. tutanda, düşmənin ayrı-ayrı qruplarını dövrəyə almağa, onların bir-birindən təcrid olmalarından istifadə edib hissə-hissə məhv etməyə cəhd etmək lazımdır. Hələ Napoleon öyrədirdi: “Dağlarda möhkəm mövqe tutan qoşunlara heç vaxt həmlə edilməməlidir, onların cinahlarında və arxasında duraraq öz mövqelərini qoyub getməyə məcbur etmək lazımdır”.

Əsas zərbənin istiqamətini seçərkən, düşmənin arxasına çıxmaqla onun əsas qüvvələrini darıldağın etmək və onun geriçəkilmə yollarının kəsmək zərurətindən çıxış edilməlidir. Bu vaxt həmin istiqamətdə öz qüvvələrindən maksimum istifadə etməyi və öz qoşunlarının döyüş fəaliyyətinin maddi təminat imkanlarını nəzərə almaq lazımdır.

Əsas zərbəni seçərkən ötübkəçmə və dövrələmədə döyüş düzülüşü ələ qurulmalıdır ki, düşmənin cinahlarına və arxasına eyni vaxtda zərbələr üçün onun açılması tez olsun. Korpus vasitələri əlahiddə istiqamətlərə, briqadalara (taborlara) onlar üçün vacibliyi və mümkünlüyü nəzərə alınaraq bölüşdürülür.

Ayrı-ayrı istiqamətlərdə məcburi fəaliyyətlər idarəetməni olduqca çətinləşdirir. Dağ ərazisi briqadaları və taborları nə qədər təcrid etsə, idarəetmə o qədər çəvik, uyuşqan olmalıdır. Bütün hallarda hissə və bölmə komandirləri qoşunların ida-

rə edilməsini fasiləsiz və zəmanətlə təmin etməlidir. Dağlarda idarəetməni fasiləsiz təmin edən zəruri şərtlər bunlardır:

- döyüşün bütün mərhələsində tabelikdə olanların komandirin ümumi niyyətini anlaması;
- vəziyyətin dəyişməsi haqqında vaxtında məlumat;
- rabitə vasitələrinin və üsullarının düzgün seçilməsi. Bu vaxt məcburi şərt odur ki, rabitəçi zabitlər komandanlığın niyyətindən həmişə müfəssəl xəbərdar olsunlar.

Birliklərə və hissələrə zolaqlar ayırarkən zirvələr, yüksəkliklər sərhəd olmamalıdır, onlar bu və ya başqa zolağa mütləq daxil edilməlidir.

Dağlarda döyüş fəaliyyətində yaranmış döyüş düzülüşünü dəyişmək olduqca çətindir. Buna görə aydın və konkret tapşırıqlar verilməli, xüsusən də tabor əlahiddə istiqamətdə, yaxud briqadanın cənubunda fəaliyyət göstərərəkən briqada və taborda ehtiyatların olması zəruridir.

Dağlarda uğur qazanmağın mühüm şərtlərindən biri də təşəbbüskarlıq və qarşılıqlı köməkdir. Hər hansı bir sahədə ən kiçik qrupun əldə etdiyi uğur yuxarıdan göstəriş gözləməyərək komandirlərin təşəbbüsü ilə dərhal inkişaf etdirilməlidir.

Dağlarda komanda məntəqələri ilə qoşunlar arasındakı məsafə düzənliyə nisbətən az olacaqdır. Bu, əlaqənin çətinliyi, görünüşün məhdud olması, ərazinin kəskin dərə-təpəli olması, komanda məntəqələrinin gizlədilməsinin daha asan olması ilə izah olunur. Taborların komanda-müşahidə məntəqələrinin zirvələrdə, yaxud yamaclarda yerləşməsi daha yaxşıdır. Komanda məntəqələri bütün tabelikdəki komandirlərə, yuxarı qərargahlara, qonşulara dəqiq məlum olmalı və onlarla etibarlı əlaqəsi olmalıdır. Yüksəkliklərdə komanda məntəqələrini elə seçmək lazımdır ki, onlar ümumi görünüşdə düşmən nəzərini cəlb etməsinlər. Komanda məntəqələri etibarlı təşkil edilmiş mühafizə və düşmənin gözlənilməz hücumundan müdafiə dəstələri ilə təmin olunmalıdır.

Komanda məntəqələrinin köçürülməsi öz qoşunları yaxın zirvələri, ətəkləri, yaxud yüksəklikləri tutandan sonra yol boyu həyata keçirilir. Yeni komanda məntəqəsinin açılışı əvvəlcədən ora bi-

rinci eşelon bölmələrinin birinin qərargahının məsul işçisini rabitə rəisi, rabitə vasitələri və mühafizə dəstəsi ilə birlikdə göndərməklə edilir. Komanda məntəqələrinin düşməndən yerüstü maskalanması onların yamacların arxasında və ərazinin qırıqlarında yerləşdirilməsi, havadan maskalanması isə sığınacaqlar hazırlamaq, ətraf ərazinin rənginə uyğunlaşdırmaqla əldə edilir.

Dağlarda qoşunların idarə edilməsi, adi şəraitlərdə olduğu kimi, stasionar və səyyar idarəetmə məntəqələri (əsas komanda məntəqəsi (ƏKM), ehtiyat komanda məntəqəsi (EKM) və arxa komanda məntəqəsi (AKM)) ilə həyata keçirilir. Bundan əlavə, ön və hava idarəetmə məntəqələrində yerləşdirilmiş əməliyyat qrupları şəklində müvəqqəti (köməkçi) idarəetmə məntəqəsi yaradıla bilər.

Dağlarda yardımçı komanda məntəqəsi (YKM) uzaq məsafədə, ayrıca istiqamətdə (rayonda) fəaliyyət göstərən bölmələrlə idarəetməni təmin etmək üçün müəyyən bir müddət ərzində (bəlli bir zaman üçün) EKM-in tərkibindən ayrılır və bir qayda olaraq, briqada komandiri müavininin (döyüş hazırlığı üzrə) rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərir. YKM düşmənlə təmas xəttinə mümkün qədər yaxın (1-3 km) məsafədə açılır və briqada komandirinin müavininə döyüş sahəsini şəxsən müşahidə etməyə imkan verir. YKM-in müstəqil olaraq ayrıca istiqamətdə bölmələrin idarə edilməsini tam həcmdə həyata keçirməsi üçün briqada komandirinin qərarı ilə ƏKM-in tərkibindən əməliyyat qrupu və rabitə vasitələri, təminat və mühafizə bölmələri ayrılır. YKM yaradıldıqda EKM-də əməliyyat bölməsi zabitinin rəhbərliyi altında kiçik bir qrup və mühafizə bölməsi qalır. Dağlarda idarəetmə məntəqələri adətən əsas zərbə istiqaməti üzrə fəaliyyət göstərən qoşunlara yaxınlaşır. İdarəetmə məntəqələrinin müdafiəsi və mühafizəsinə xüsusi diqqət yetirilir ki, bunun üçün də döyüş bölmələri ayrılır.

Radiostansiyaların, qoşunların AİS vasitələrinin işinə dağların ekranlaşdırıcı fəaliyyəti mənfi təsir göstərir. Buna görə də radiorabitə istiqamətlər üzrə bilavasitə və ya hakim yüksəkliklərdə açılmış retranslyasiya məntəqələri vasitəsi ilə həyata keçirilir.

Əsas qüvvələrdən kiçik məsafələrdə fəaliyyət

göstərən qoşunların idarə edilməsinin təmin olunması üçün yardımçı rabitə qovşaqları yaradıla və helikopterlərdən geniş istifadə edilə bilər.

Bunlarla yanaşı hücum və ya müdafiənin, dağlarda qoşunların hərəkətinin tamamlanması keçirilərkən aşağıda göstərilən bir neçə səciyyəvi xüsusiyyət yer alacaqdır: dağlıq rayonlarda hücumda qoşunların idarə edilməsinin təşkilində hər şeydən əvvəl qollara ayrılmış idarəetmə məntəqələri sisteminin yaradılması, onların qoşunlara yaxınlaşdırılması və ayrılmış istiqamətlərdə qoşunların döyüş əməliyyatlarının sabit idarə edilməsini təmin edən rayonlarda açılması. Döyüş bölmələri hesabına müdafiənin və mühafizənin gücləndirilməsi, etibarlı rabitə sisteminin yaradılması nəzərdə tutulur.

Birinci eşelon briqadalarında idarəetmə məntəqələrinin adı şəraitlərə nisbətən, qoşunlardan az məsafədə açılması məqsədəuyğundur. Hissələrin idarəetmə məntəqələrini yüksəkliklərdə, əgər bu mümkün olmazsa bölmələrin fəaliyyət göstərdiyi dərələr boyu istiqamətində açmaq lazımdır.

Dağlıq ərazidə idarəetmə məntəqələrinin açılması üçün rayonların seçilməsinə daha ciddi diqqət yetirilməsi zəruridir. Bu rayonlar aşağıdakıları təmin etməlidir:

- idarəetmə məntəqələrinin bölüşdürülərək yerləşdirilməsi və gizli yerləşməsi;
- qoşunlarla və idarəetmə məntəqələri arasında etibarlı rabitə əlaqəsinin saxlanılması;
- dairəvi mühafizə və müdafiə, həmçinin işləmək üçün tez açılma və yerdəyişmə üçün yığılma imkanı.

Dağlarda idarəetmə məntəqələrinin yerdəyişməsi, onların yerləşdirilməsini təmin edən əlverişli ərazi tutulduqdan sonra, hissələrdə isə bundan əlavə, döyüş meydanının müşahidə imkanını təmin etmək üçün həyata keçirilir.

Yandan keçən, ön və reydlərinin, taktiki hava desantının idarə edilməsi üçün xüsusi radioistiqamətlər yaradılır, helikopterlərdən istifadə olunur ki, onlar da yalnız idarəetməni təmin etmir, həm də onları obyektə çıxarır, düşmən arxasına və cinahlara çıxma və yandankeçmə yollarını göstərir.

Yerüstü və hava retranslyasiya məntəqələri yaradılır.

Dağlarda idarəetmə təşkil olunarkən ən vacib diqqət komendant xidməti tədbirlərinin keçirilməsinə, idarəetmə sistemi elementlərinin müdafiəsi və mühafizəsinə, diversiya-kəşfiyyət qrupları ilə mübarizəyə yönəltmək lazımdır.

Dağlıq ərazidə qoşunların idarə edilməsinin fasiləsizliyinin pozulması ilə düşmənin diversiya-kəşfiyyət və digər qruplarının imkanları yüksəlir. Bununla əlaqədar idarəetmə məntəqələrinin və sistemin digər elementlərinin etibarlı mühafizəsi və müdafiəsi ətraflı planlaşdırılmalı, müvafiq qüvvə və vasitələrlə təmin edilməlidir.

İdarəetmə sistemi elementləri hər birinin mühafizəsi və müdafiəsi üzrə tədbirlər idarəetmə məntəqələrinin mühafizəsi və müdafiəsi planında (sxemində) əks olunur və idarəetmə məntəqələri təminatının hissə və bölmələrinə həvalə olunur.

Döyüş əməliyyatları təcrübəsi göstərir ki, hissə və bölmələrin etibarlı idarə edilməsinin həyata keçirilməsi üçün qısdaldığı diapazonda radiostansiyalardan istifadə edilməsi zəruridir. Digər vasitələrlə müqayisədə, dağlarda məsafəsi 2 dəfədən çox artan radiorele rabitəsi müəyyən üstünlüklərə malikdir.

Naqilli rabitə ilə təminatda nəzərə almaq lazımdır ki, dağlarda rabitə xəttinin çəkiliş sürəti 1,5-2 dəfə azalır, kabel sərfiyyatı artır, xətti komandalara səmtləşdirilməsi (orientiri tapma) çətinləşir. Naqilli rabitə, dağlardakı uçqunlar səbəbindən tez-tez sıradan çıxır.

Yüksəkliklərdən, havanın şəffaflığından və ərazinin dərə-təpəliyindən asılı olaraq piyada və süvari çaparlarla rabitə, düzənlikdə olduğundan xeyli ləng həyata keçirilir və böyük fiziki qüvvə tələb edir. Lakin buna baxmayaraq, belə üsul öz etibarlılığı ilə aktualdır.

Lazım olduqda mütəhərrik vasitələrlə uzaq məsafələrdə rabitə saxlamaq üçün ən əlverişli üsul hava rabitəsinin helikopterlərlə (Mİ-2) təşkilidir. Çətin keçilən yerlərdə kabellərin çəkilməsinə çox qüvvə və vaxt sərf edilməsinə baxmayaraq, dağlarda telefon rabitəsi öz əhəmiyyətini itirmir. Bunlarla birgə, ayrı-ayrı istiqamətlərdə dağ mühitinin şəffaf havası və yüksəkliklərdən yaxşı görünüş hər cür signal vasitələrinin tətbiqi üçün (ışıqla,

bayraqla, cihazlarla) əlverişli şərait yaradır. Bu üsulun nöqsanı atmosfer şəraitindən asılı olaraq məlumatın çətinliklə və yavaş verilməsi, həmçinin düşmənin bu siqnalları tutma imkanının olmasıdır.

Radiosiqnalların düşmən tərəfindən tutulmasının qarşısını almaq üçün stansiyaları öz qoşunlarının arxasına istiqamətləndirilmiş yamaclarda yerləşdirmək, lazım olan yerlərdə aralıq retranslyasiya postları yaradılmalıdır. Tez qurulması və ərazinin relyefindən asılı olmaması dağlarda radio-rabitəni rabitənin ən əsas vasitələrdən birinə çevirir. Radiosiqnal vasitəsilə fəaliyyətlərin başlanması, bu və ya digər hüdudların və məntəqələrin tutulması, tapşırıqın icrası, düşmənlə təmas və s. haqqında vaxtında mühüm məlumatlar almaq olur. Helikopterlər sürətinə və ərazinin relyefindən asılı olmadığına görə dağlarda geniş tətbiq oluna bilər. Helikopterdən istifadə edərək şəxsən və qərargah zabitləri vasitəsilə döyüş meydanını müşahidə etmək, artilleriya atışına düzəlişlər etmək olur. Rabitə ilin və sutkanın vaxtından, havanın vəziyyətindən, ərazidən, döyüş fəaliyyətinin xarakterindən, düşmənin uzaqlığından və s. asılı olaraq müxtəlif üsulların birləşmə istifadəsini tələb edir və belə halda bir üsulun nöqsanını digəri tamamlayır.

NƏTİCƏ

Nəzərə almaq lazımdır ki, düşmən öz müdafiə mövqelərini əsasən dağlıq ərazilərdə qurub və bu ərazilər gələcək döyüş əməliyyatlarında bölmələrimizin bütün fəaliyyətlərinə öz təsirini göstərəcək. İstifadə edilmiş mənbələrin təhlili göstərir ki, dağlıq ərazilərdə əməliyyatların hazırlanması və aparılması zamanı idarəetmənin və rabitənin təşkili üçün mürəkkəb və müxtəlif şəraitlər yaranacaq. Buna görə dağlıq ərazilərdə əməliyyatların hazırlanması və aparılması zamanı rabitənin təşkili və bölmələrin idarə olunmasına təsir edən amillər ilə bağlı mövzuların rabitə bölmələri tərəfindən keçirilən məşğələlərdə, təlimlərdə dərinlən öyrənilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xüsusi şəraitlərdə qoşunların döyüş fəaliyyəti. Bakı, Hərbi nəşriyyat, 2005

2. Taktiki rabitənin əsasları. Silahlı Qüvvələrin Hərbi Akademiyası. Bakı, 2007

3. Обучение мотострелковых подразделений боевым действиям в горах. Военное издательство МО СССР, Москва, 1979

4. Аптрейкин С.Н. Особенности ведения боевых действий советских войск в горно-пустынной местности. Рязань, 1998

5. Руководство по боевым действиям подразделений в горах (рота, взвод, отделение). Москва. Воениздат, 1961

РЕЗЮМЕ

ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ВОЙСКАМИ И СОЗДАНИЯ СВЯЗИ В ГОРАХ

Р. ТАХИРОВ

Статья направлена на исследование особенностей создания связи во время подготовки ведения боя в горных местностях. Исследуемые материалы показали, что для создания связи в горных местностях во время боя будут сложные условия. Поэтому в статье показаны важные условия для создания связи и управления подразделений во время боя в горных местностях, раскрыта их основная суть и проведен анализ.

SUMMARY

TROOP'S COMMAND AND CONTROL AND SIGNAL DEVELOPMENT SPECIFICATIONS DURING THE WAR IN MOUNTAINOUS TERRAINS

R. TAHIROV

Essay has been examined specification signal application during the preparation and fulfilling war in the mountainous terrains. Analyzed sources shows that the preparation and fulfilling war in the mountainous terrain will face difficult conditions. That is way in this essay was reflected signal troop's command and control, important conditions, their core notions and comparative analysis was made.

QRUP ÇALIŞMALARININ HAZIRLANMASI VƏ KEÇİRİLMƏSİ METODİKASI

Polkovnik-leytenant Vüsal SADIQOV

SİLAHLI QÜVVƏLƏRİN HƏRBİ AKADEMİYASI

Elmi rəhbər – polkovnik Oleq RƏSULOY

Açar sözlər: qrup çalışması, taktiki hazırlıq, komanda-qərargah təliminin elementləri, qrup çalışmasının öyrətmə üsulları.

Ключевые слова: групповое упражнение, тактическая подготовка, элементы командно-штабных учений, методы обучения групповых упражнений.

Keywords: group exercises, tactical training, elements of command and staff exercises, training techniques of group exercises.

Qrup çalışması zabitlərin taktiki hazırlıq üzrə məşğələ növlərindən biridir. O, döyüşdə döyüş əməliyyatlarının hazırlanması və qoşunların idarə edilməsi sualları üzrə öyrədilənlərdə nəzəri bilikləri artırmaq və dərinləşdirmək, onlara praktiki biliklərin aşılınması və bacarıqların təkmilləşdirilməsi, həmçinin zabitlərdə mənəvi-tərbiyəvi, döyüş və psixoloji keyfiyyətlərin formalaşdırılması üçün nəzərdə tutulub.

Qrup çalışmasının mahiyyəti ondan ibarətdir ki, tədris qrupunda birləşdirilmiş bütün öyrədilənlər məşğələnin gedişində vəzifəli şəxs (komandir, qərargah rəisi, qərargah zabiti və s.) rolunda çıxış edir və müəyyən olunmuş vaxtda yaradılmış taktiki şəraitdə eyni işi yerinə yetirirlər. Növbəti tədris sualının işlənməsinə keçərkən öyrədilənlərin rolu dəyişə bilər. Öyrədilənlər tərəfindən hər hansı bir sualı həll etmək üçün tələb olunan düşmənin, yuxarı komandirin (rəisin), onun qərargahının, qoşunların, həmçinin başqa vəzifəli şəxslərin əvəzinə bütün fəaliyyətlərini adətən rəhbər özü, onun qərargah zabitlərinin tərkibindən olan köməkçiləri və müvafiq vəzifələrə təyin edilmiş öyrədilənlər yerinə yetirirlər.

Keçirilmə metodikasına görə qrup çalışmaları komanda-qərargah təliminin elementləri olmayan və olan qrup çalışmalarına bölünürlər. Komanda-

qərargah təliminin elementləri öyrədilənlərin iş şəraitinin real vəziyyətə yaxınlaşdırılması üçün tətbiq edilir. Bu halda məşğələlərdə müvəqqəti idarəetmə məntəqəsi yaradılır, zabitlərdən biri komandir (rəis) vəzifəsinə təyin edilir, başqaları isə hissə (bölmə) qərargahı və yaxud artilleriya qrupunun zabitləri, xidmət rəisləri, idarə zabitləri, tabelikdə olan komandirlər və başqa vəzifəli şəxslərin vəzifələrinə təyin edirlər. Bu halda öyrədilənlərə, idarə kollektivi tərkibində və tabelikdə olanlarla işdə bacarıq və biliklərini aşılamağa imkan verən praktiki iş üsulu tətbiq olunur. Məşğələnin gedişində vəzifələrin dəyişməsi ola bilər. Bu zaman əsas diqqət, fəaliyyət göstərən komandirin (rəisin) və onun nümunəsində qalan zabitlərin öyrədilməsinə yetirilir.

Maddi-texniki təminatına görə qrup çalışmaları yamsılama, işarələmə və rabitə vasitələri tətbiq olunan və olunmayan qrup çalışmalarına bölünürlər. Rabitə vasitələrinin tətbiqi, düşmənin və öz qoşunlarının fəaliyyətlərinin işarələnməsi ilə olan məşğələlər zabitlərin iş şəraitlərini real döyüş şəraitinə yaxınlaşdırmağa xidmət edir. Həmin məşğələlərdə şərait və yaxud onun bir hissəsi hədəflərin, müxtəlif təyinatlı maketlərin, səs və işıq yamsılama vasitələrinin köməyiylə yaradılır ki, bu da döyüş meydanının müşahidəsi, xəritəyə şərait

barədə məlumatların köçürülməsi, real ərazidə şəraitin qiymətləndirilməsi, qərarların qəbul edilməsi və məhdud vaxtlarda tapşırıqların qoyulması kimi sualların işlənilib hazırlanması üçün əlverişli şəraitləri təmin edir. Rabitə vasitələrinin tətbiqi ilə olan məşğələlər, bundan əlavə toplanış, şərait barədə məlumatların ümumiləşdirilməsi, şəraitin və qərarların məruzəsi, texniki rabitə vasitələrinin köməyiylə tapşırıqların verilməsi və qoşunların gizli idarə edilməsi tələblərinə əmələtmə kimi sualların işlənilib hazırlanmasına imkan verir.

Qrup çalışmaları keçirilmə yerinə görə sinifdə (xəritələr üzərində və ərazi maketlərində) və ərazidə keçirilən çalışmalara bölünürlər.

Qrup çalışmalarını sinifdə xəritə üzərində və ərazi maketində keçirərkən elə suallar işlənilib hazırlanılır ki, həmin suallar ərazidə fəaliyyət tələb etmir və yaxud zabitlər tərəfindən hələ kifayət qədər mənimsənilməyib. Bu məşğələlərin xəritə üzərində, həmçinin hərbi əməliyyatlar teatrının xaricində olan ərazi maketlərində keçirilməsi arzu edilir.

Ərazidə məşğələlər qoşunların idarə edilməsi suallarının daha tam işlənilib hazırlanmasına imkan verir. Yalnız bu məşğələlərdə ərazinin və yaranmış şəraitin xüsusiyyətini nəzərə alaraq həll edilməsi, topoqrafik və taktiki oriyentirləşmə, vizual ərazi kəşfiyyatının keçirilməsi, şəraitin görmə və eşitmə ilə qavranılması və onun ərazidə qiymətləndirilməsi, xəritə üzərində qəbul edilmiş qərarların dəqiqləşdirilməsi, tabelikdə olanlara tapşırıqların verilməsi, qarşılıqlı əlaqənin təşkili, hərəkət zamanı qoşunların idarə edilməsi və bu kimi başqa vacib sualların işlənilib hazırlanması mümkündür. Ərazidə qrup çalışmalarının keçirilməsi zamanı vizual ərazi kəşfiyyatı, tabelikdə olanlara dəqiq tapşırıqlar verilməsi, qarşıda duran düşmən fəaliyyətlərini, öz qoşunlarının döyüş imkanlarını, ərazi və vaxt şəraitlərini nəzərə alaraq, zabitlərə qarşılıqlı əlaqənin və döyüşün hərtərəfli təminatının təşkili üzrə iş metodikasının öyrədilməsi, həmçinin vəziyyətin qəflətən dəyişməsi zamanı fəal, inadlı və yüksək manevrli döyüş əməliyyatlarının aparılması mərhələsində bölmələrin və onların atəşin idarə edilməsində zabitlərə tələb

olunan səriştlərin aşılmasına əsas diqqət yetirilməlidir.

Qrup çalışmasının tədris məqsədlərinin əldə edilməsi məşğələnin keçirilməsi yerinin (rayonunun) bacarıqla seçilməsi, işlənilib hazırlanan suallara uyğun mürəkkəb şəraitin yaradılması, real döyüşdə olduğu kimi eyni üsulla şəraitin genişləndirilməsi və öyrədilənlərə çatdırılması ilə məşğələ rəhbərinin müxtəlif tədris suallarının işlənilib hazırlanmasında daha məqsədəuyğun metodiki fəndlərdən istifadə etmə təmin olunur.

Qrup çalışmasının gedişində əsas öyrətmə üsulu çalışmadır. Bundan əlavə, izahat və göstərmə (nümayiş) tətbiq oluna bilər. İzahat öyrədilənlər tərəfindən qərarlarını və öz fəaliyyətlərini əsaslandırarkən, göstərmə məşğələ rəhbəri tərəfindən yeni və zəif mənimsənilmiş sualların işlənilməsində tətbiq olunur.

İşarələmə və yamsılama vasitələrindən istifadə etməklə məşğələlərdə şərait yaratmaq üçün həmin vasitələrin köməyiylə şərait elementlərinin nümayişi tətbiq edilir; komanda-qərargah təliminin elementləri ilə məşğələlərdə isə epizodik olaraq öyrədilənlərin praktiki işləmə üsulu tətbiq edilir. Qrup çalışmalarında taktiki hazırlığın sualları, atış və atəşin idarə edilməsi, kəşfiyyat, mühəndis hazırlıqları, kütləvi qırğın silahlarından mühafizə, hərbi topoqrafiya və radioelektron mübarizə ilə kompleks şəkildə işlənilib hazırlanır.

QRUP ÇALIŞMALARININ HAZIRLANMASI

Maddi-texniki təminatdan asılı olaraq məşğələ rəhbəri qrup çalışmalarını tək və yaxud qərargah zabitlərindən və ya öyrədilənlərdən əvvəlcədən təyin edilmiş köməkçiləri ilə birlikdə keçirir.

Qrup çalışmasının hazırlanmasına məşğələnin keçirilməsi üçün ilkin məlumatların təyin olunması (dəqiqləşdirilməsi), məşğələlərin keçirilməsi üçün sənədlərin işlənilməsi, rəhbərin (onun köməkçilərinin) məşğələyə hazırlanması, öyrədilənlərin məşğələyə hazırlanması, məşğələ yerinin və maddi-texniki təminatın hazırlanması aiddir.

Qrup çalışmasının hazırlanması üzrə iş ilkin

məlumatların dəqiqləşdirilməsindən və çatışmayan ilkin məlumatların müəyyən olunmasından başlayır. İlkin məlumatlar mövzu, tədris məqsədləri və sualları, öyrədilənlərin tərkibi, məşğələnin vaxtı və davamlılığı, öyrənilən düşmənin mənsubiyyəti, məşğələnin keçirilmə yeri (rayonu) və maddi-texniki təminatdan ibarətdir. Rəhbər ilkin məlumatların dəqiqləşdirilməsindən və təyin olunmasından öncə və bu işin gedişində rəhbər edici sənədlərin, döyüş nizamnamələrinin, təlimatları tələblərini, döyüş təcrübəsini və öyrətmə təcrübəsini, yuxarı komandirlərin (rəislərin) döyüş hazırlığı üzrə göstərişlərini öyrənir və aydınlaşdırır, həmçinin öyrədilənlərin hazırlıq səviyyəsini nəzərə alır.

Qrup çalışması mövzusunun adı adətən zabit heyətinin komandir hazırlığı proqramından götürülür. Bu zaman məşğələnin məqsəduyğun hazırlanması üçün mövzusunun dəqiq aydınlaşdırılması böyük əhəmiyyət daşıyır. Mövzunu dəqiqləşdirmək, yəni onun taktiki məzmununu açmaq, belə ki, mövzusunun işlənməsi hansı döyüş fəaliyyətləri fonunda və hansı şəraitlərdə başlayır, hansı döyüş epizodlarından ibarətdir və onun öyrənilməsi nə ilə qurtarmalıdır. Mövzusunun məzmununun açılması nəticəsində rəhbər vəziyyətin konkret şəraitlərini təyin etməli, həmin şərait fonunda tədris sualları hazırlamalıdır.

Tədris məqsədlərinin forması konkret olmalıdır. Tədris məqsədləri göstərir ki, verilmiş məşğələ nə üçün keçirilir və rəhbər hansı nəticələrə nail olmalıdır. Konkret şəraitlərdən asılı olaraq bir məşğələyə bir və ya bir neçə məqsəd qoyula bilər.

Hər mövzu özlüyündə bir neçə sualdan ibarət ola bilər və onları bir və ya bir neçə məşğələlərdə tam həcmdə öyrənmək mümkün deyil. Buna görə qrup çalışmalarında yalnız onlardan ən vacibləri işlənilib hazırlanır. Tədris sualının məzmunu adətən döyüşün bu və ya digər növlərində müəyyən vəzifədə öyrədilənlərin konkret işini əks etdirir. Sualların miqdarı elə olmalıdır ki, ayrılmış vaxtda tam mənimsənilməsi üçün onların işlənməsi mümkün olsun. Tədris suallarını təyin edərkən nəzərə almaq lazımdır ki, onların hər birinin və

yaxud çoxunun gələcəkdə işlənməsi üçün konkret taktiki şəraitin yaradılması vacibdir. Buna görə də tədris suallarında aydın göstərməlidir ki, məşğələnin gedişində öyrədilənlər nəyi və hansı şəraitlərdə yerinə yetirəcəklər. Əgər mövzu bir neçə məşğələlərdə işlənərsə, onda rəhbər tədris suallarını və onların işlənmə ardıcılığını təyin edir, onları bütün məşğələlər üzrə bölüşdürür.

Məşğələnin ardıcılığı işlənilən tədris suallarının sayından və onların məzmunundan asılı olaraq təyin edilir. Bir tədris sualının işlənməsinə adətən 1-2 saat ayrılır. Əgər məşğələdə iki-üç tədris sualı işlənərsə, onda onun davamlılığı 4-6 saat ola bilər. Ərazidə qrup çalışmasının davamlılığı (məşğələ yerinə və geriyyə hərəkət vaxtı nəzərə alınması ilə) 6-8 saat ola bilər.

Rəhbər, məşğələnin keçirilmə yerini mövzudan, tədris məqsədlərindən və suallarından, həmçinin zabitlərin hazırlıq səviyyəsindən asılı olaraq təyin edir. Məşğələnin keçirilmə yerinin seçilməsi qarşıya qoyulmuş tədris məqsədlərinə nail olunmasını və tədris suallarının dolğun işlənməsini təmin etməlidir. Bütün hallarda ərazidə məşğələni komanda-qərargah təliminin elementlərinin tətbiq edilməsi, o cümlədən rabitə, yamsılama, öz qoşunlarının və düşmənin fəaliyyətlərinin işarə edilməsinin istifadəsi ilə keçirməyə çalışmaq lazımdır.

Qrup çalışmalarının maddi-texniki təminatı tədris məqsədlərindən və suallarından, keçirilmə yeri və metodikasından asılıdır. Sınıf məşğələlərində yalnız bir neçə illüstrasiya materialı, ÖTV (diafilmlər, kinofilmlər), həmçinin telefon, radio və səsucaldan tələb oluna bilər. Komanda-qərargah təlimlərinin elementləri ilə ərazidə məşğələlərdə adətən ştat komanda-qərargah maşınlarından, hərəkətli idarəetmə məntəqələrindən və yaxud daşınan radiostansiyalı adi maşınlardan istifadə edilir. Düşmənin və öz qoşunlarının fəaliyyətlərini işarə etmək üçün elektricləşdirilmiş hədəf şəraitli müvafiq taktiki komplektlərdən, həmçinin müxtəlif maketlərdən, tələb olunarsa real texnika və silahlardan istifadə olunur. Atəşin yamsılanması üçün səs və işıq yamsılama vasitələrindən, partlayış paketlərindən, tüstü şaşkalarından istifadə olunur.

Zəhərlənmə, dağıntı və yanğın rayonlarını göstərmək üçün zəhərləyici-tədris maddələrindən və müvafiq göstəricilərdən istifadə olunur.

Qrup çalışmasının keçirilməsi üçün aşağıdakı sənədlər işlənilib hazırlana bilər:

- qrup çalışmasının keçirilmə planı;
- taktiki tapşırıq (tələb olunarsa ilkin şəraitin sxemi ilə);
- şərait məlumatlarının verilməsi planı (rəhbər vasitələrinin tətbiq olunduğu məşğələlərdə);
- yamsılama planı və hədəf şəraiti sxemi (göstərmə və yamsılama vasitələrinin tətbiqi ilə məşğələlərdə);
- döyüş əmrləri və sərəncamları, müdaxilələr, qoşunların gizli idarə edilməsi üçün sənədlər;
- məlumat materialı (öyrənilən sualların nəzəriyyəsi üzrə qeydlər, əməliyyat-taktiki xarakterli və döyüş işi üzrə ayrı-ayrı normativlər, şəraitin qiymətləndirilməsinin daha məqsədəuyğun nəticələrinin variantları və s.).

Qrup çalışmasının keçirilmə planı məşğələ rəhbərinin əsas sənədidir. Burada rəhbərin məşğələnin mövzusunun, hansı taktiki şərait fonunda və necə işləməyi nəzərdə tutduğu göstərilir. Plan vahid sənəd şəklində xəritə üzərində və yaxud mətn şəklində ayrı-ayrı vərəqlərdə (dəftərdə), xəritəni əlavə etməklə işlənilib hazırlanır və adətən ilkin məlumatları, taktiki niyyəti, məşğələnin gedişində rəhbər tərəfindən keçirilən tədbirləri əhatə edir. Bundan başqa, tələb olunarsa planda əsas göstəricilər – ümumqoşun hissəsinin (bölməsinin) döyüş tapşırığının cəbhəsi və dərinliyi, döyüşün təşkili üçün öyrədilənlərə ayrılan vaxt, hücumun sürəti, qüvvə və vasitələrin mümkün sıxlığı və başqa məlumatlar göstərilə bilər.

Taktiki niyyət döyüşün xəritə üzərində qrafiki əks olunmuş modelidir ki, onun da əsasını ümumqoşun və artilleriya hissələrinin fəaliyyətləri təşkil edir. Taktiki niyyət ilkin şəraiti (məşğələnin başlanğıcında hər iki tərəfin qoşunlarının və o cümlədən öyrənilən artilleriya bölməsinin vəziyyətini, qruplaşmasını və fəaliyyət xarakterini), öyrənilən artilleriya bölməsinin birgə fəaliyyət göstərdiyi ümumqoşun birləşməsi komandirinin döyüş tapşırığını

və qərarını, həmin bölmənin qonşularını, bu artilleriyanın tapşırıqlarını və yuxarı artilleriya rəisi tərəfindən həll olunan tapşırıqları, hər tədris sualının işlənilməsi üçün məşğələnin gedişində yaradılan xüsusi şəraiti əks etdirir.

Taktiki niyyəti əvvəlcə kağız vərəqində işləyib hazırlamaq məqsədəuyğundur. Bu zaman, əgər məşğələ ərazidə keçiriləcəksə, ərazinin xüsusiyyətləri, tədris sahələrinin, idarəetmə məntəqələrinin mümkün açılma rayonlarının yerləşməsi nəzərə alınır. Sonra niyyət xəritə üzərinə köçürülür.

Məşğələnin gedişində tədris suallarının işlənilməsi üçün yaradılan xüsusi şərait adətən müəyyən olunmuş vaxtda hər hansı bir döyüş epizodundan ibarətdir. Məsələn: hücumda düşmənin əks həmləsinə dəf edərkən və yaxud ikinci eşelonun döyüşə daxil edilməsi zamanı artilleriyanın fəaliyyətləri, müdafiədə ikinci eşelonla əks həmlənin keçirilməsi zamanı onun fəaliyyətləri və s.

Taktiki niyyətin işlənilib hazırlanmasından sonra xəritədə xidməti başlıq və digər məlumatlar yazılır, ilkin məlumatlar və məşğələ rəhbəri tərəfindən keçirilən tədbirlər göstərilir. Mətn materialının həcmindən asılı olaraq bu tədbirlər xəritədə və ya iş dəftərində (ayrı-ayrı vərəqlərdə) yazıla bilər. Axırıncı halda onlar «qrup çalışmasının keçirilmə qaydası» konspekti şəklində tərtib olunurlar. Konspektə tədris sualları, onların işlənilməsinə ayrılmış vaxt, rəhbər və öyrədilənlər çıxış edəcəyi rollar, şərait və tapşırıqların öyrədilənlərə hansı kanallarla və hansı formada (taktiki tapşırıqla, müdaxilə ilə, yamsılama ilə və s.) çatdırılması, hər tədris sualının işlənilməsində neçə adamın dinləniləcəyi, xüsusi və ümumi təhlillərdə hansı suallara diqqət yetiriləcəyi göstərilir.

Ərazidə qrup çalışması hazırlayan zaman adətən ərazinin vizual kəşfiyyatı aparılır ki, bu zaman taktiki niyyət və məşğələnin keçirilmə qaydası, məşğələnin keçiriləcəyi idarəetmə məntəqələrinin yerləri və onlara hərəkət marşrutları, həmçinin düşmənin, öz qoşunlarının və yamsılamanın işarə edilməsi qaydası dəqiqləşdirilir.

Öyrədilənlərin şəraitlə tanış edilməsi üçün onların məşğələyə qabaqcadan hazırlanması məqsə-

dilə taktiki tapşırıq işlənilib hazırlanır. O, xəritəni (sxemi) əlavə etməklə mətn şəklində və ya xəritədə qrafiki izahat yazısı ilə tərtib olunur. İlkin məlumat kiçik həcmli olduğu zaman taktiki tapşırıq öyrədilənlərə şifahi çatdırıla bilər.

Yazılı taktiki tapşırıq göstərilən bölmələrdən ibarətdir: «Ümumi şərait», «Xüsusi şərait», «Məlumat göstəriciləri» və «Məşğələyə hazırlıq üzrə göstərişlər». Tapşırıqda yalnız qrup çalışmasına keyfiyyətli hazırlaşmaq üçün öyrədilənlərə lazım olan məlumatlar əks etdirilir.

Ümumi şərait bölməsində düşmənin öncədən və hal-hazırda cərəyan edən fəaliyyətlərinin xüsusiyyətləri, həmçinin öz qoşunlarının, öyrədilənlərin artilleriya rəisi əvəzinə fəaliyyət göstərdikləri bölmələrin vəziyyəti və fəaliyyət xüsusiyyətləri barədə məlumatlar göstərilir.

Xüsusi şərait bölməsində müəyyən olunmuş vaxtda düşmən haqqında zəruri məlumatlar, öyrədilənlərin rəisi (komandiri) rolunda fəaliyyət göstərdikləri artilleriyanın (hissənin, bölmənin) vəziyyəti və fəaliyyətləri haqqında ətraflı məlumatlar göstərilir. Bundan başqa, rəis tərəfindən artilleriyaya verilmiş döyüş tapşırığı, artilleriyanın tərkibində fəaliyyət göstərdiyi və yaxud qarşılıqlı əlaqədə olduğu ümumqoşun birləşməsi haqqında lazım olan məlumatlar göstərilir.

Məlumat göstəriciləri bölməsində verilmiş tədris suallarının işlənilməsi üçün tələb olunan məlumatlar göstərilir. Məsələn, tabelikdə olan qoşunların şəxsi heyətlə, silahla və döyüş texnikası ilə komplektləşdirilməsi barədə, maddi vəsaitlərin ehtiyatlarının miqdarı, iqlim, meteoroloji və başqa şəraitlərin vəziyyətləri barədə (sinifdə məşğələ üçün), həmçinin qrup çalışmasının gedişində öyrədilənlərə lazım ola biləcək başqa məlumatlar göstərilir.

Məşğələyə hazırlıq üzrə göstərişlər bölməsində öyrədilənlərin qabaqcadan nəyi öyrənəcəkləri, məşğələnin başlanğıcında onların nəyi yerinə yetirmələrinin zəruriliyi və onların məşğələdə nəyə hazır olmaları dəqiq müəyyən olunmalıdır.

Şərait məlumatlarının verilməsi planı ayrıca vərəqlərdə (dəftərdə) işlənilib hazırlanır. Planda

müdaxilələrin nömrələri, əməliyyat vaxtı, məlumatların kimdən və kimə daxil olduğu, onların çatdırılması üsulu, açıq və kodlaşdırılmış mətnlərlə müdaxilələrin məzmunu göstərilir. Müdaxilələr öyrədilənlərin bu və ya digər vəzifələrdə real döyüşdə müxtəlif mənbələrdən ala biləcəyi minimal məlumatlardan ibarət olmalıdır və eyni vaxtda şəraitin mürəkkəbliyini, aydın olmamasını, mübahisəli olub-olmamasını, vəziyyətin qəfildən dəyişməsinə və müasir döyüşə xas olan başqa xüsusiyyətləri əks etdirməlidir.

Yamsılama planı və hədəf şəraiti sxemi adətən ayrıca kağız vərəqində işlənilib hazırlanır (ölçüləri məlumatların həcmindən asılıdır). Burada düşmənin işarələnən və yamsılanan hədəflərinin və öz qoşunlarının obyektlərinin vəziyyəti, hədəflərin və obyektlərin nömrələnməsi, başqa vasitələrin miqdarı, yamsılamanın xüsusiyyəti, hədəflərin göstərilməsi, nəzərdə tutulmuş tədris suallarının işlənilməsində işarələmənin və yamsılamanın başqa vasitələrinin tətbiqi qaydası, onlarla idarəetməyə cəlb olunan qüvvə və vasitələrin hesablanması öz əksini tapır.

Rəhbərin (onun köməkçilərinin) və öyrədilənlərin məşğələyə hazırlanması onun keyfiyyətli keçirilməsinin zəruri və vacib şərtidir. Öyrədilənlərin qrup çalışmasına hazırlanması taktiki tapşırığın alınması ilə başlayır və tapşırığın, tövsiyə edilmiş ədəbiyyatın, nizamnamələrin və hazırlıq kurslarının əsas müddəalarının, vəzifəli şəxslərin vəzifələrinin və taktiki tapşırıqla müəyyən edilmiş başqa məlumatların öyrənilməsində, həmçinin məşğələnin başlanmasına qədər onlar nə icra etməlidirlərsə bütün bunların praktiki yerinə yetirilməsindən ibarətdir.

QRUP ÇALIŞMALARININ KEÇİRİLMƏSİ

Qrup çalışmasının keçirilməsinə giriş hissə, öyrədilənlərin məşğələyə hazırlıqlarının yoxlanılması, tədris suallarının işlənilməsi, məşğələnin ümumi təhlili aiddir.

Giriş hissədə rəhbər öyrədilənlərin sayını elan edir. Arqumentləşdirərək məşğələnin mövzusunun

aktuallığını açır və zəruri olduqda məşğələ yerinə gedişi təşkil edir. Öyrədilənlərin məşğələyə hazırlığını yoxlayarkən rəhbər sənədlərin (xəritənin) işlənilməsinin dolğunluğunu və düzgünlüyünü, zəruri yazıların, hesabatların məzmununu, şəraiti, onların öz qoşunlarının və düşmən qoşunlarının təşkilini, silahlarını və imkanlarını, ərazidə və rabitə vasitələri ilə məşğələlərdə isə bundan başqa öyrədilənlərin təchizatını, vəzifəli şəxslərin çağırışlarını, radioməlumatları bilmələrini və məşğələnin maddi-texniki təminatının hazırlığını yoxlayır. Öyrədilənlərin məşğələyə hazırlığı 10-12 dəqiqə ərzində yoxlanılır ki, bu zaman bütün sadalanmış sualları əhatə etmək vacib deyil. Ərazidə məşğələyə yerində səmtin müəyyənləşdirilməsi ilə başlamaq zəruridir.

Birinci tədris sualının işlənilməsinə məşğələ rəhbəri öyrədilənlərin taktiki şəraitlə tanış edilməsi ilə başlayır. İlk öncə o, əməliyyat vaxtını elan edir, öyrədilənlərin rolunda fəaliyyət göstərəcəkləri vəzifəli şəxsi açıqlayır, onun harada və kimlə olduğunu və nə etmək istədiyini dəqiqləşdirir, sonra zabitlərin birinə elan edilmiş vəzifəli şəxsin rolunda işə başlamağı təklif edir.

Döyüş fəaliyyətlərinin təşkili ilə bağlı tədris sualının işlənilməsi zamanı adətən öyrədilənlərdən bir neçəsinin məruzələri dinlənir (bəzən qərarların əsaslandırılması ilə) və qərarların, tapşırıqların verilməsi və ya hesabatın variantlarından optimal olanı seçilir və təsdiq olunur, zabitlərin məşqi, həmçinin növbəti tədris suallarının işlənilməsi üçün istifadə olunur. Döyüş dinamikasında bölmələrin idarə edilməsi ilə bağlı tədris suallarının işlənilməsi zamanı məşğələ rəhbəri müdaxilələrlə, hədəf şəraitinin çətinləşdirilməsi, yamsılama və başqa üsullarla əvvəlcədən verilmiş tapşırıqların və döyüşün gedişində yaranmış tapşırıqların yerinə yetirilməsi üçün öyrədilənləri bölmələrin atəşinin və manevrinin idarə edilməsinə məcbur edərək şəraiti mürəkkəbləşdirir.

Məşğələnin gedişində öyrədilənlərin fəaliyyətinə düzgün və vaxtında reaksiya vermək çox vacibdir. Öyrədilənlərin fəaliyyətləri əsasən düzgündürsə, onda iradları saxlamaq və öyrədilənlərin işini da-

yandırmamaq lazımdır. Əgər belə deyilsə, rəhbər özü nümunə göstərməli, sonra təkrarən tələb etməlidir. Belə göstərişin həqiqətən nümunəvi olması üçün əvvəlcədən hazırlaşmaq lazımdır. Əgər tədris sualının işlənilməsi zamanı öyrədilənlərin çoxunun qəbul etdiyi qərar rəhbərin nəzərdə tutduğu qərardan fərqlənsə və məqsədəuyğundursa, onda növbəti müdaxiləyə düzəlişlər etmək və məşğələni öyrədilənlərin qərarına uyğun olaraq davam etdirmək lazımdır. Əgər məşğələdə öyrədilənlər müəyyən edilmiş rolda bacarıqsız fəaliyyət göstərirərsə, onda onların həmin vəzifəli şəxsin işinin məzmununu və qaydasını bildiklərini, zəruri hallarda onlardan hansı fəaliyyət gözlənildiyini, öz işində nəyə diqqət yetirmək lazım gəldiyini göstərmək lazımdır.

Komanda-qərargah təlimlərinin elementlərinin və rabitə vasitələrinin tətbiqi ilə məşğələlərdə şərait məlumatlarının toplanılması, yuxarı komandirə (rəisə) şəraitin və qərarların məruzəsi, tabelikdə olanlara tapşırıqların verilməsi, qonşuların və yuxarı qərargahların məlumatlarının qəbulu rabitə vasitələrinin köməyiylə həyata keçirilir. İşarələmə və yamsılama vasitələrinin tətbiqi ilə qrup çalışmalarında şərait, məşğələnin gedişində bilavasitə ərazidə hədəflərin, maketlərin, real döyüş texnikasının, silahların, səs və işıq yamsılamasının, siqnal vasitələrinin köməyiylə yaradılır (mürəkkəbləşdirilir).

Rəhbər hər tədris sualının işlənilməsinə xüsusi təhlillə qurtarır, burada o, öyrədilənlərin işini qiymətləndirir, aşkar edilmiş çatışmazlıqların aradan qaldırılması üzrə göstərişlər verir və öyrədilənlərin ortaya çıxan suallarına cavab verir.

Nəzərdə tutulmuş bütün tədris suallarının işlənilməsindən sonra məşğələnin ümumi təhlili aparılır. Təhlilin əsas məqsədi ondan ibarətdir ki, öyrədilənlər nəzəri qaydaları mükəmməl mənimsəsinlər, qrup çalışmaları üçün verilmiş çalışmaların başa düşülməsində vahid nəticəyə gəlsinlər ki, keçirilmiş məşğələlərin nəticələrinin ciddi təhlili əsasında öyrədilənlərin hazırlıq səviyyəsini qiymətləndirmək, üzə çıxarılmış nöqsanların aradan qaldırılması yollarını göstərmək mümkün olsun. Təhlilin dəqiqliyi və öyrədiciyi onun me-

todiki cəhətdən düzgün keçirilməsi, rəhbərin hazırlığı ilə əldə edilir.

Təhlilə hazırlıq məşğələyə hazırlaşma dövründə başlayır, təhlildə işıqlandırılması zəruri olan əsas nəzəri müddəalar müəyyən edilir, müharibələrin döyüş təcrübəsinin və döyüş hazırlığının xarakterik nümunələri seçilir. Məşğələlərin keçirilməsi zamanı öyrədilənlərin işində bütün müsbət və mənfi cəhətləri qeydə almaq və onlardan ən çox xarakterik olanları ümumi təhlilə daxil etmək lazımdır. Təhlilin gedişində rəhbər mövzunu, tədris məqsədlərini və tədris suallarını, taktiki niyyətin məzmununu yada salır (göstərir). Sonra qısa şəkildə öyrədilənlərin fəaliyyətlərini təhlil edir. Bu təhlil döyüş nizamnamələrinin, hazırlıq kurslarının nəzəri müddəaları, nümunə və hesabatlarla təsdiq edilir.

Təhlilin sonunda verilmiş mövzunun öyrədilənlər tərəfindən mənimsənilməsi və tədris məqsədlərinin əldə edilməsi dərəcəsi, öyrədilənlərin işinin qiyməti, müstəqil işləyib yekunlaşdırmaq üçün suallar, məşğələnin mövzusu üzərində növbəti işləmə qaydası hökmən göstərilir.

NƏTİCƏ

Məqalə qrup çalışmalarının hazırlanması və keçirilməsi metodikasına həsr edilib və orada qrup çalışmasının mahiyyəti, həmçinin məqsədi, keçirilmə metodikası araşdırılır. Müəllif qoşunlarda qrup çalışmasının hazırlanması və keçirilməsi metodikasını gələcək təlimlərin hazırlanması üçün olduqca əhəmiyyətli hesab edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Qrup çalışmalarının, komanda-qərargah məşqlərinin və radioməşqlərin təşkili və keçirilməsi üzrə metodiki tövsiyələr. Bakı, 2014
2. Qoşunların və qərargahların zabitlərinin taktiki hazırlığının metodikası. Moskva, 1974
3. Artilleriya bölmələrinin döyüş hazırlığının metodikası. Bakı, 2005
4. Организация и методика боевой подготовки войск

РЕЗЮМЕ

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕНИЯ И ПОДГОТОВКИ ГРУППОВОГО УПРАЖНЕНИЯ

В. САДЫКОВ

Статья посвящена методам подготовки и проведения групповых упражнений. В статье анализируются сущность, цель и методы исследования групповых упражнений. Автор подчеркивает особую роль методики подготовки и проведения групповых упражнений для подготовки дальнейших учений в армии.

SUMMARY

PREPARATION AND IMPLEMENTATION METHODS OF GROUP EXERCISES

V. SADIQOV

The article is devoted to the methods of preparation and conducting of group exercises. The sense, purpose and methods of group exercises and their conducting are analysed in the article. The author attaches great importance to the methods of preparation and conducting of group exercises for the future development of the training in the army.

ELMI MƏQALƏNİN TƏRTİBATI ÜÇÜN İRƏLİ SÜRÜLƏN TƏLƏBLƏR

Elmi məqalə MS Word mətn redaktorunda (2007, 2010, 2013) Azərbaycan dilində, Times New Roman şrifti ilə yığılmalıdır. Məqaləyə cədvəllər, qrafiklər, diaqramlar, fotolar daxil edilə bilər. Mətn şriftinin ölçüsü 12, sətirarası məsafə 1,5 olmalıdır. Səhifə, cədvəl, diaqram, şəkil və qrafiklər nömrələnməli, istinad mənbələri göstərilməlidir.

Məqalə 6-8 səhifədən az olmamalı, axırda yazıldığı dildən başqa 40-50 sözdən ibarət rus və ingilis dillərində xülasə (резюме, summary) yazılmalıdır. Məqalənin əvvəlində müəllifin işlədiyi müəssisə, onun ünvanı, e-mail ünvanı, 4-5 sözdən ibarət açar sözlər, axırda istifadə edilən ədəbiyyat siyahısı olmalıdır. Elmi mənbələrə edilən istinadlar məqalənin içində, sitat gətirilən cümlənin sonunda, nömrəsi və səhifəsi dördkənc mötərizənin içərisində verilməlidir: [1] və ya [1.119]. Məqalənin başqa bir yerində təkrar istinad olarsa, həmin ədəbiyyat əvvəlki nömrə ilə göstərilməlidir.

Elmi məqalənin sonunda elm sahəsinin və məqalənin xarakterinə uyğun olaraq, müəllifin gəldiyi elmi nəticə, işin elmi yeniliyi, tətbiqi əhəmiyyəti, iqtisadi səmərəsi və s. aydın şəkildə verilməlidir. Məqalənin sonunda yazılan ədəbiyyat sırasında kitabın müəllifi, adı, çap edildiyi şəhər və nəşriyyat, çap tarixi göstərilməlidir. İstifadə edilən ədəbiyyat siyahısında son 5-10 ildə çap olunmuş elmi məqalə, monoqrafiya və yeni elmi-texniki mənbələrə üstünlük verilməlidir.

Müəlliflərin sayı üçdən çox olan hallarda birinci üç müəllifin adı göstərilməli və mötərizə içində kollektiv müəlliflər qrupunun olması öz əksini tapmalıdır. Rus, ingilis və ya digər dillərdə olan ədəbiyyat elə həmin dildə göstərilməlidir. Elmi məqalə müəllifləri kafedra və ya təşkilatın iclas protokolundan çıxarış, məqalənin elmiliyi və dövrün tələblərinə cavab verməsi, toxunulan məsələnin aktuallığı ilə bağlı iki rəy təqdim etməlidirlər.

NÜMUNƏ:

1. Петухов С.И., Степанов А.Н. Эффективность ракетных стрельб. Москва, 1976

2. Sadiqova S. Azərbaycan dilində terminologiyanın təşəkkülü və inkişafı. Bakı, 2005

Səhifənin ölçüləri: vərəqin formatı – A4, sağ tərəfdən məsafə – 20 mm, sol tərəfdən məsafə – 20 mm, yuxarıdan və aşağıdan məsafə – 20 mm. Səhifələrin nömrəsi aşağıda və sağ tərəfdə qoyulmalıdır.

MƏQALƏNİN ƏVVƏLİNDƏ AŞAĞIDAKILAR GÖSTƏRİLMƏLİDİR:

- məqalənin sərlövəsi (qara şrift, ölçüsü – 14);
- müəllifin adı, rütbəsi, vəzifəsi, elmi dərəcəsi (şrift – 14);
- təşkilatın adı, şəhər, ölkə, e - mail (şrift – 14);
- açar sözlər (üç dildə).

Şəkil, foto, qrafik və diaqramlar ağ-qara rəngli olmalı, mətnin daxilində yerləşdirilməlidir. Qrafik, cədvəl və şəkillər *.jpg formatında verilməli, mətnin çap variantı ilə birlikdə elektron variantı diskdə təqdim edilməlidir. Məqalənin sonunda məqalə müəllifi əlaqə saxlamaq üçün işlədiyi yeri, telefon və e-mail ünvanını göstərməlidir.

«AZİMUT»

«HƏRBİ BİLİK» JURNALININ
ELMI-NƏZƏRİ BÜLLETENİ

Redaksiyanın ünvanı:
370069 Bakı ş.,
Şəfaət Mehdiyev
küçəsi 146,
tel: 538-04-47

Lisensiya: № 002559
Yığılmağa verilmişdir:
25.11.2016
Çapa imzalanmışdır:
10.12.2016
Fiziki çap vərəqi: 10
Kağız formatı: 60x84 1/8
İndeks: 0317
Tirajı: 100
Sifariş: 35

Bülleten Azərbaycan
Respublikası Müdafiə
Nazirliyinin Hərbi
Nəşriyyatında ofset
üsulu ilə çap edilib.
Lisensiya: № 022042
Verilmə tarixi: 04.06.1999

NÖMRƏNİN MƏSUL NÖVBƏTÇİSİ:

Vüqar MUSTAFAYEV

KORREKTORLAR:

Zeynal BAXIŞOV,
Şənlük MƏMMƏDOV

SƏHİFƏLƏYİCİ:

Təhməz TƏHMƏZZADƏ

Nömrədə verilmiş
materiallardan istifadə zamanı
«AZİMUT»
bülleteninə istinad
edilməlidir.

İndeks 0317

“ACAR” YERÜSTÜ MÜŞAHİDƏ RADARI

“ACAR” yerüstü müşahidə radarı quruda və dəniz səthində hərəkət edən, eləcə də alçaqdan uçan hava hədəflərini təyin etmək və izləmək məqsədilə yeni nəsil texnologiyalardan istifadə edilməklə “Aselsan” şirkəti tərəfindən istehsal edilmişdir. Bu zaman 1990-cı illərdən bəri buraxılan 200 ədəd “Aselsan” mühafizə radarının operatorlarından əldə olunan çatışmazlıqlar nəzərə alınmışdır. Bənzər sistemlərə görə daha yığcam ölçüyə malik cihazın anteni yan səth boyunca 360° dönməklə və şaquli istiqamətdə $\pm 24^\circ$ bucaq altında hərəkət etməklə müşahidə apara bilər ki, bu da nahamar ərazilərdə belə radardan yayınmanı imkansız edir. “ACAR” sistemi, istəyə uyğun olaraq 10-360°-lik bucaq aralığında, daha məhdud ərazidə müşahidə aparmağa qadirdir. Yüngül, iki əsgərin rahatlıqla daşıya biləcəyi çəkiyə malik “ACAR” sistemi xidməti zərurətdən asılı olaraq üçayaq üzərində və ya dağlıq, meşəlik ərazi kimi görünmə sahəsinin məhdud olduğu ərazilərdə avtomobildə və ya sabit yerlərdə (qüllə, dirək) quraşdırılmaqla istifadə olunur. Radar axtarış zamanı izləmə funksiyası sayəsində, xidməti ərazini arayarkən eyni zamanda 50-dən çox hədəfi avtomatik nəzarətdə saxlaya bilər. Operator tərəfindən asan istifadə məqsədilə radar “Microsoft Windows” əməliyyat sistemində işləyən kompüterə istifadəçi interfeysi yazılmaqla idarə oluna bilər. K_u band diapazon (12-18 GHz) aralığında işləyən cihaz hərəkət edən tək hədəfləri 12 km-ə qədər, kolonna kimi böyük hədəfləri isə 40 km-ə qədər məsafədən təyin edir, eyni zamanda onların hərəkət sürətlərini müəyyənləşdirir və piyada, avtomobil və helikopter olması barədə məlumatı operatora bildirir. Qeyd olunan funksiyalar radar vasitəsilə geniş çərçivədə sərhəd, sahil və hava mühafizəsini təşkil etməyə imkan verir. Cihaz atışa nəzarət sistemləri ilə əlaqədə uzaqdan da idarə oluna bilər. Rəqəmsal siqnalötürmə kimi müasir radar texnologiyalarının tətbiq edildiyi “ACAR” sisteminin digər elektron vasitələr tərəfindən olduqca çətin aşkar olunur. Bu, radarın ötürdüyü siqnalları xüsusi şifrələməsi hesabına başa gəlir və müharibə şəraitində düşmən tərəfindən şübhə doğurmayacaq şəkildə, müəyyən edilmədən istifadə edilməsinə imkan verir. “ACAR” sistemi batareyanın tam doldurulmasından sonra 24 saat fasiləsiz fəaliyyət göstərir. Cihazın batareyasının doldurulması elektrik xətləri və eləcə də günəş panelləri vasitəsilə təmin olunur. Radardan fərqli iqlim şəraitlərində – isti, kəskin soyuq, həmçinin nəmli və tozlu havada etibarlı faydalanmaq olar.

“AKKOR” AKTİV MÜDAFİƏ SİSTEMİ

Yaranmasından xeyli vaxt keçməsinə baxmayaraq, müasir müharibələrdə öz əhəmiyyətini qoruyub saxlayan tankların mövcud təhlükələrə qarşı müdafiə sistemində malik olması döyüş sahəsində ona əlavə üstünlüklər qazandırır. Türkiyənin yeni nəsil elektron cihaz və sistemlər istehsalında birinci olan “Aselsan” şirkəti bu təhlükələrin aradan qaldırılması üçün “Akkor” aktiv müdafiə sistemini hazırlamışdır. Tankın üzərinə quraşdırılan, yüksək texnologiyalara əsaslanan radar sayəsində “Akkor” platformayla istiqamətlənən raket və mərmiləri qısa zamanda müəyyənləşdirərək mərkəzi kompüter sistemində ötürür və dərhal həmin istiqamətə fiziki məhv etmə sursatı göndərməklə bu təhlükəni sovuşdurur. Eyni zamanda birdən çox hədəfi məhv etmək iqtidarında olan “Akkor”, bu üstünlüyü sayəsində tankın ətrafında 360° altında sanki tam qoruma qalxanı yaradır. Sursat, daxildə quraşdırılmış sensorun köməyi ilə hədəfə ən yaxın olduğu anda partlamaqla havadaca onu məhv edir. Mini radar kimi çalışan bu sensorlu sursata malik “Akkor” un dünyadakı analoqları arasında daha üstün nəticə qazanacağı şübhə doğurmur. Sistem istər qeyri-nizami və partizan hərbi birləşmələrlə mübarizədə keçirilən əməliyyatlarda yaxın məsafədən atılan mərmilərə, istərsə də nizami orduya qarşı aparılan döyüşlərdə istifadə olunan termal və lazer başlıqlı raketlərə olduqca cəld şəkildə reaksiya vermək imkanına malikdir. İstənilən hava şəraitində çalışa bilən “Akkor” yığcam dizaynı sayəsində nəinki tanklar, habelə digər zi-rehli maşınlar üzərində quraşdırıla bilər.

“HƏRBİ BİLİK” JURNALININ BÜLLETENİ “AZİMUT”

Ünvanımız: Şəfaət Mehdiyev küçəsi 146, tel: 538-04-47

Yaxın dövrdə baş verən hərbi əməliyyatlar araşdırıldığında görürük ki, nəticələrə təsir edən əsas amillər bunlardır: sürətli və dəqiq şəkildə döyüş sahəsindən məlumat toplanılması, informasiyanın təhlil edilməsi, yekun təhlilin əlaqədar bölmələrə göndərilməsi və məlumatın sızmasına maneə törədilməsi. “ASELSAN” şirkəti sadalananları nəzərə alaraq, “4900-ATLAS” rəqəmsal xəritəli əl radiostansiyasını hazırlamışdır. Radiostansiya gün işığında belə rahat görülməyə bilən 2,4 düyümlük rəngli ekrana malikdir. “4900 -ATLAS” VHF və UHF olmaqla iki ayrı dia-

**“4900-ATLAS”
RƏQƏMSAL
XƏRİTƏLİ ƏL
RADIOSTANSİYASI**

pazonlarda işləyir və rəqəmsal, analoq yayımda fəaliyyət göstərir. Cihaz səsle yanaşı məlumat mübadiləsi aparmaq üçün “Linux” əməliyyat sistemi ilə təmin olunmuşdur. Radiostansiya ilə səs, şəkil və video faylların izlənməsi, şəhər telefonlarına və mobil nömrələrə zəng etmək, qısa mesaj göndərmək mümkündür. İstifadəçilər, həmçinin cihazda olan GPS qəbuledicisi ilə öz coğrafi mövqelərini geniş ekrandakı rəqəmsal xəritədə görə, iki nöqtə arasındakı məsafəni təyin edə bilərlər. Cihaz, eyni zamanda istifadəçinin harada olması barədə məlumatı mərkəzə ötürür. Radiostansiya həm vektor, həm də rastr xəritələri dəstəkləyir və xəritələrin yüklənməsi üçün 8 GB-ıq yaddaşa malikdir. Hər bir cihazın özünə aid xüsusi kodları mövcuddur. İnkişaf etmiş kriptolama texnologiyaları ilə yüksək səviyyədə təhlükəsizliyin təmin edildiyi rabitə vasitəsində mobil telefonlarda olduğu kimi zəng səsi seçmə, mesaj tonu təyinetmə kimi xüsusiyyətlər də var. Geniş LCD ekranı olan radiostansiya 2600mAh tutumlu batareyaları ilə uzun müddət istifadə oluna bilər.